

**Simo Forss
Pirkko Jääskeläinen**

VIESTI, VÄLINE JA VAIKUTUS

**Tutkimus esitemuotoisen työeläketiedotuksen
perillemenosta ja siihen vaikuttavista tekijöistä**

**Eläketurvakeskuksen
tutkimuksia 1986:3**

ISBN 951-9043-69-1

Vammala 1986
Vammalan Kirjapaino Oy

TIIVISTELMÄ

Forss, S., - Jääskeläinen, P.: VIESTI, VÄLINE JA VAIKUTUS. Tutkimus esitemuotoisen työeläketiedotuksen perillemenosta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1986:3. Helsinki 1986. 162 s.

Tutkimuksessa kartoitettiin työeläketiedon perillemenon ongelmia ja kokeiltiin, voiko perillemenoa parantaa muokkaamalla tiedotusmateriaalia (esite) kognitiivista oppimisteoriaa soveltaen. Alkuvuonna 1985 haastateltiin 894 pääkaupunkiseudun TEL-työsuhteessa olevaa henkilöä. Heistä osa oli saanut ennen haastattelua postitse koekieluesitteen, osa vanhan esitteen ja osa ei saanut esitettä lainkaan. Osoittautui, että oppimisteoria esitteeseen sovellettuna ei merkittävästi parantanut tiedon perillemenoa. Parhaiten tiedotus tehoi aktiivi-ikäisiin henkilöihin, joilla oli hyvä koulutus. Tiedon perillemeno oli hyvin vähäistä eläkeikää lähestyvillä, mikä selittyi ikäryhmän yleisesti alhaisella koulutustasolla. Työeläketiedon perillemenon parantamiseksi tiedotusta tulisi kehittää asiakaskeskeiseen suuntaan. Siinä tulisi painottaa henkilökohtaista neuvontaa, kursseja ja muita tiedotustapoja, jotka lähentävät yksityistä ihmistä ja eläkelaitosta.

Avainsanat: Eläke, työeläke, tiedottaminen, esite, perillemeno.

SUMMARY

Forss, Simo; Jääskeläinen, Pirkko: MESSAGE, MEANS AND EFFECT. A Study on how the information on employment pensions by brochures gets through to the public and on the factors influencing the process. Helsinki, Studies of the Central Pension Security Institute, 1986:3, 1986. 162 p.

The study ascertained the problems involved in the process of pension information getting through to the public. Researchers tried to find out whether the information could be improved by using a cognitive learning-theory to remodel the information material, for instance brochures. There were interviewed 894 employees in the Helsinki area at the beginning of 1984. The interviewed employees were all covered by TEL (Employees' Pensions Act). A part of them had earlier been sent an experimental brochure by mail, another part had been sent a normal brochure and the rest no brochure at all. The experiment indicated that the cognitive learning-theory applied in the brochures did not have any significant effect on the process of getting the information on pensions through to the public. The information influenced most on the people of working ages with higher education. To get the information on pensions through to the people who

approach their pension age was difficult because of the lower level of education common with them. Pension information should be improved by giving main role to the customers' personal service. Individual information, training courses and other ways which bring the people and pension institutions closer to each other should be stressed.

Key words: Pension, employment pension, information, brochure, getting through.

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkimuksen tausta ja tavoite.....	1
1.2. Työeläkejärjestelmän tiedotustoi- minnasta.....	4
1.3. Eläketurvakeskuksen tiedotustoi- minta.....	5
1.4. Aikaisempia tutkimuksia työeläke- tiedosta.....	8
2. TUTKIMUSPROJEKTIN VAIHEET.....	10
2.1. Teoreettisia lähtökohtia.....	10
2.2. Tutkimuksen linjavalinnoista.....	13
2.3. Tiedotustoiminnan tavoitteet.....	14
2.4. Kokeilututkimus.....	16
2.4.1. Kokeilun tavoite ja kohderyhmät....	16
2.4.2. Kokeilun tulokset.....	17
2.5. Varsinaisen tutkimuksen suunnit- telu.....	18
3. VARSINAISEN TUTKIMUKSEN TAVOITTEET, ASETELMA JA OPPIMISTEORIA.....	21
3.1. Tutkimuksen tavoitteet ja asetelma...	21
3.2. Kognitiivinen oppimisteoria ja sen sovellutus.....	24
3.2.1. Oppimisteoriasta.....	24
3.2.2. Käytetty oppimisteoria ja tutki- tut esitteet.....	26
4. TUTKIMUKSEN KOHDEJOUKKO, AINEISTO JA ANALYYSI.....	29
4.1. Tutkimuksen kohdejoukko.....	29
4.2. Tutkimusaineiston hankinta.....	30
4.2.1. Näytteen muodostamisesta.....	30
4.2.2. Kenttätyö ja saatu tutkimus- aineisto.....	31
4.2.3. Kyselylomake.....	34
4.3. Tutkimusaineiston analyysistä.....	36
5. TULOKSET.....	38
5.1. Esitetiedotuksen vaikutuksia.....	38
5.1.1. Esitetiedotuksen toiminnallisia vaikutuksia.....	39
Esitteen havaitseminen ja muut toiminnalliset vaikutukset.....	39
Esitteen lukemiseen käytetty aika.....	42
Oman työeläkkeen tason tuntemi- nen ja esimerkkilaskelma.....	44

5.1.2.	Työeläketiedot ja esitetiedotuk- sen vaikutus.....	46
	Työeläkevalmiudet.....	46
	Kokonaiskuva työeläketurvasta.....	50
	Työeläke-etujen tunteminen.....	56
	Työeläkkeen määrään vaikuttavat tekijät.....	66
5.2.	Työeläketiedon perillemenoon liit- tyviä tekijöitä.....	70
5.2.1.	Työeläketiedot tietoasteikolla mitattuna.....	70
5.2.2.	Työeläketiedon tason vaihtelun selitysmalli.....	72
5.2.3.	Selitysmallin tekijöiden erillis- vaikutukset tiedon tasoon.....	79
5.2.4.	Tiedon tasoa selittävien teki- jöiden luonne ja vaikutus esite- tiedotuksen perillemenoon.....	86
	Aikaisempi tiedotus ja sen vaikutus esitetiedotuksen perillemenoon.....	86
	Peruskoulutus ja sen vaiku- tus esitetiedotuksen peril- lemenoon.....	91
	Esitteen lukemisen asteen vaikutus työeläketiedon ta- soon.....	95
	Motivaatio ja sen vaikutus esitetiedotuksen perilleme- noon.....	101
	Asenteet eläketurvaan ja niiden vaikutus esitetiedo- tuksen perillemenoon.....	107
5.3.	Tiedotustapojen käyttöhalukkuus ja mielipiteitä esitteistä.....	114
5.3.1.	Eri tiedotustapojen käyttöhaluk- kuus.....	114
5.3.2.	Mielipiteitä esitteiden toteu- tuksesta.....	120
5.3.3.	Mielipiteitä esitteistä tiedo- tusvälineenä.....	126
6.	JOHTOPÄÄTÖKSIÄ.....	129
	Suuntautuminen vastaanottajakes- keiseen tiedottamiseen.....	129
	Kognitiivisen oppimisteorian so- veltaminen tiedotukseen.....	132
	Asenne-, valmius- ja tietotavoit- teiden saavuttaminen.....	133
	Eläketurvan tiedottamisen yhte- näistäminen.....	136
	Motivaatiota vahvistava tiedotus...	137

Tiedotuksen eriyttäminen.....	138
Eläkeneuvojien kouluttaminen.....	141
Tiedotuksen sisällön kehittä- minen.....	142
7. TIIVISTELMÄ.....	145
7.1. Tutkimuksen tavoite ja vaiheet.....	145
7.2. Tutkimuksen asetelma ja aineisto.....	146
7.3. Keskeisiä tutkimustuloksia.....	147
7.3.1. Esitetiedotuksen vaikutukset.....	147
Toiminnalliset vaikutukset.....	147
Esitetiedotus ja työeläkeval- miudet.....	148
Kokonaiskuva työeläketurvasta.....	149
Esitetiedotuksen vaikutukset työeläketietoihin.....	150
7.3.2. Työeläketiedon tasoon vaikuttavia tekijöitä.....	151
Aikaisempi tiedotus ja esitetie- dotuksen perillemeno.....	153
Peruskoulutus ja esitetiedotuk- sen perillemeno.....	153
Esitteen lukemisen aste ja työ- eläketiedon taso.....	154
Motivaatio ja esitetiedotuksen perillemeno.....	155
Asennoituminen eläketurvaan.....	156
7.3.3. Tiedotusvälineiden arviointeja.....	157
Mielipiteitä esitteistä.....	158
7.4. Johtopäätöksiä.....	159
KIRJALLISUUTTA.....	163
LIITTEET.....	165
Liite 1. Näytteen muodostaminen	
Liite 2. Aineiston kato	
Liite 3. Aineiston edustavuus	
Liite 4. Tietoasteikon muodostami- sesta	
Liite 5. Askeltavan max.R ² -regressio- analyysin tulostus	
Liite 6. CATMOD-analyysin tulostus	
Liite 7. Motivaatioasteikon muodosta- misesta	
Liite 8. Eläketurvaan asennoitumisen asteikon muodostamisesta Kyselylomake	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tausta ja tavoite

Tässä tutkimuksessa pohditaan työeläketurvasta tiedottamiseen liittyviä kysymyksiä. Eläketurvasta tiedottaminen on osa sosiaaliturvan tiedottamista koskevasta problematiikasta.

Sosiaaliturvasta tiedotetaan runsaasti ja tiedottamisen tarve tällä alueella tunnustetaan yleisesti. Sen sijaan tiedottamisen kehityssuunnasta ja päämääristä on tunnettu huolta. On nähty, että nyky-yhteiskunnan taloudelliseteknologisten arvojen paljolti leimaama ajattelutapa saattaa johtaa humanististen näkökohtien aliarvioimiseen hyvinvoinnin kehittämisessä. Sosiaalialan tiedottamista toteuttavat tahot eivät ehkä ota tiedotustoiminnassa riittävästi huomioon tiedotuksen sosiaalipoliittisia argumentteja.

On korostettu sitä, että **sosiaaliturvan toteuttaminen sinänsä ei riitä, vaan tavoitteena on oltava sosiaalisen turvallisuuden tunteen vahvistaminen**, jossa tiedotustoiminta on avainasemassa. Sosiaaliturvaa koskeva tieto on nähtävä yhtenä merkittävänä asiana ihmisen kokonaishyvinvoinnissa, joten tuon tiedon lisääminen on myös sosiaalipoliittisesti tärkeää. Tiedotuksen sosiaalipoliittisessa näkökulmassa korostuvat ihmisten oikeusturvan ja osallistumismahdollisuuksien kehittäminen. Tiedotuksen tuloksena ihmisille on luotava mahdollisuudet valvoa omia etuuksiaan ja niitä koskevia toimenpiteitä. Tämä taas edellyttää, että henkilöillä on selkeät perustiedot itseään koskevista asioista.

Merkittävää on, että nämä näkökohdat ovat nousseet selvästi esiin juuri viime aikoina mm. hallintomenettelylain säätämisen yhteydessä. Laissa on korostettu palveluhenkisyyden lisäämistarpeen ohella tiedotustoiminnan kehittämistä.

Työeläkejärjestelmä luotiin maahamme 1960-luvun alussa, joten se on historialliselta iältään vielä hyvin nuori. Työeläketurvasta on tiedotettu alusta lähtien aktiivisesti ja nykyisellään työeläkejärjestelmän tiedotustoitinta on laajaa ja monipuolista. Tutkimukset ja käytännön kokemuksetkin osoittavat kuitenkin, että työeläketiedon perillemenoon liittyy edelleen ongelmia. Näinollen joudutaan jatkuvasti miettimään sitä, miten tilannetta voitaisiin parantaa.

Työeläketiedotus ei ole tässä erityisasemassa, sillä sama ongelma koetaan kaikessa yhteiskunnallisessa tiedottamisessa. Työeläkejärjestelmässä asiaa kohtaan on tunnettu jatkuvasti kiinnostusta. Tämä näkyy mm. siten, että Eläketurvakeskuksessa on tehty jo varsin pitkään tiedotustoiminnan tuloksia arvioivaa tutkimustyötä. Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää sitä, voidaanko työeläketiedon perillemenoa edistää kehittämällä työeläketiedotusta joiltakin osiltaan. Tutkimuksen kohteena on erityisesti esitemuotoinen tiedotustapa. Lisäksi analysoidaan työeläketiedon vaihtelua selittäviä taustatekijöitä.

Tutkimusta suunnittelemaan ja ohjaamaan perustettiin työryhmä, joka koostui Eläketurvakeskuksen tutkimus-, suunnittelu- ja tiedotusosastojen sekä kenttäyksikön edustajista. Tutkimuksen yleissuunnitelma ja monet sen yksityiskohdistakin muotoutuivat suunnitteluryhmässä.

Ryhmään ovat kuuluneet yhteyspäällikkö Simo Forss (pj.), tutkijat Pirkko Jääskeläinen ja Seppo Karisalmi, toimistopäällikkö Pentti Lahtinen, osastopäälliköt Yrjö Larmola ja Jussi Vanamo sekä kenttäpäällikkö Mauri Vanhatalo. Ryhmä on kuullut asiantuntijoina fil.kand. Yrjö Engeströmiä Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitokselta ja tiedotussihteri Pirkko Etelävuorta Eläketurvakeskuksen tiedotusosastolta. Tutkimuksessa käytetyn kokeiluesitteen ulkoasusta on vastannut taiteilija Kristina Issakainen.

Tämä raportti on tutkimusprojektin pääraportti. Sen ensimmäiset kappaleet on kirjoittanut Simo Forss ja tutkimuksen tuloksia koskevat kappaleet Pirkko Jääskeläinen. Johtopäätöksiä koskeva kappale ja tiivistelmä on kirjoittajien yhteinen.

Tutkimuksesta on tehty lisäksi kaksi osaraporttia. Niistä toisen "Kognitiivinen oppimisprosessi ja työeläketiedotus" on tehnyt kasvatustieteen ylioppilas Armi Pakarinen pro-gradu työnään Helsingin yliopistoon. Toisen osaraportin "Sosiaaliset edellytykset työeläketiedon perillemenoprosessissa" on laatinut tutkija Seppo Karisalmi.

1.2. Työeläkejärjestelmän tiedotustoiminnasta

Työeläketurva perustuu työ- tai virkasuhteessa tai yrittäjänä toimimisessa ansaittuun eläkeoikeuteen. Eläke-etuuksina maksetaan vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- ja perhe-eläkkeitä. Työeläketurvan toimeenpanosta huolehtivat eläkevakuutusyhtiöt, eläkesäätiöt ja eläkekassat. Järjestelmän keskuslaitos on Eläketurvakeskus.

Työeläkkeestä tiedottamiseen osallistuu useita eri tahoja ja sitä toteutetaan monin eri keinoin. Työeläkejärjestelmän yhteisiä tiedottajia ovat Eläketurvakeskus, Eläketiedotustoimisto ja Työeläkelaitosten liitto. Vakuutusyhtiöiden tiedotuskeskus ja Vakuutusalan koulutuskeskus jakavat myös tietoja työeläkkeistä. Työmarkkinajärjestöt jakavat niinikään työeläketietoja jäsenkentälleen.

Eläkevakuutusyhtiöt, eläkesäätiöt ja -kassat informoivat asiakkaitaan, ts. vakuutettuja, työnantajia ja työpaikoilla työeläkeasioita hoitavia henkilöitä. Työeläkekassa ja Maatalousyrittäjien eläkelaitos huolehtivat erityisesti omien alojensa tiedotustoiminnasta.

Työeläkejärjestelmän palvelupisteitä ovat eläkelaitosten lisäksi pankit ja posti ja vuodesta 1976 lähtien myös Kansaneläkelaitoksen paikallistoimistot.

Eläkelaitosten palveluun kuuluu asiakkaiden tapaamista ja muuta suoraa henkilökohtaista neuvontaa puhelinpalvelun ja kirjeenvaihdon avulla. Laitokset ovat tuottaneet lisäksi omia esitteitään ja ne pitävät yhteyttä myös lehdistöön ja muihin tiedotusvälineisiin. Elä-

keikää lähestyville lähetetään yleensä eläkkeen ennakkolaskelma automaattisesti ilman omaa pyyntöä sekä eläkkeen hakemislomake hyvissä ajoin ennen eläketapah-
tuma.

Useat eläkelaitokset järjestävät erityisiä eläkkeelle valmennuskursseja vanhuuseläkkeelle siirtyville asiakkailleen. Kurseilla käsitellään pääasiassa eläketurvaan liittyviä kysymyksiä, mutta myös muita teemoja sikäli kuin siihen on mahdollisuuksia. Eläkkeelle valmennusta varten on julkaistu eläkkeelle siirtymiseen ja eläkkeelläoloon liittyvää kirjallista materiaalia. Eläkkeelle valmennusta on koordinoanut ja kehittänyt työeläkejärjestelmässä erityisesti Työeläkelaitosten liitto.

Joukkotiedotusvälineiden kautta työeläketietoa levittävät eläkelaitosten lisäksi erityisesti Eläketurvakeskus ja Työeläkelaitosten liitto. Joukkotiedotukseen on toimitettu uutis- ja artikkelimateriaalia, joissa on käsitelty eläketurvan perusteita, uudistuksia ja ajan-
kohtaiskysymyksiä.

1.3. Eläketurvakeskuksen tiedotustoiminta

Eläketurvakeskuksen lakisääteisiin tehtäviin kuuluu työeläketurvasta tiedottaminen, jota se on harjoittanut perustamisestaan eli vuodesta 1961 lähtien. Tiedottaminen tapahtuu joukkotiedotusvälineiden, kirjallisen materiaalin, eläkeotepalvelun, koulutustilaisuuksien, kirjeenvaihdon ja muun asiakaspalvelun sekä esitelmä-
avun välityksellä.

Joukkotiedotusvälineille toimitetaan jatkuvasti uutisia ja ns. perustiedotusartikkeleita. Joukkojakelua tapahtuu noin kerran viikossa.

Painotuotteissa on erilaisilla esitteillä merkittävä osuus. Perusesitteitä ovat "Tunne työeläketurvasi", "Työntekijän eläke" ja "Yrittäjän eläke". Aikaisemmin olivat käytössä etuuskohtaiset esitteet, joissa annettiin perustiedot erikseen kustakin työeläke-etuudesta, eli vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- ja perhe-eläkkeestä.

Esitteet pidetään lainmuutosten ja numerotietojen suhteen ajan tasalla tekstiä uusimalla. Eräistä esitteistä otetaan uusi painos vuosittain.

Perusesitteiden lisäksi on käytössä erityisille kohdejoukoille tarkoitettuja esitteitä. Tällaisia kohdejoukkoja ovat mm. työnantajat, nuoret vakuutetut ja Pohjoismaissa työskentelevät sekä rintamaveteraanit ja vanhuuseläkeikää lähestyvät.

Esitetuotannon laajuutta kuvastavat esitteiden painosmäärät, jotka vaihtelevat muutamasta kymmenestä tuhannesta aina noin 150 000:een saakka. Esimerkiksi "Työntekijän eläke"-esitettä on painettu seuraavan vuoden arvioitua tarvetta varten noin 120 000 kpl.

Esitteitä jakavat ja pitävät tarjolla työeläkejärjestelmän palvelupisteet, työmarkkinajärjestöt ja eräät viranomaiset. Nykykäytännön mukaan esitteitä ei kuitenkaan jaeta yleensä suoraan vakuutettujen kotiosoitteisiin.

Eläketurvakeskus tuottaa esitteiden lisäksi muita painot tuotteita, joissa on tietoja mm. työeläkelainsäädännöstä, luottovakuutuksesta jne. Eläketurvakeskus julkaisee myös aikakauslehtityyppistä "Työeläke"-lehteä. Lisäksi tuotetaan kalentereita, julisteita sekä mainostyyppistä materiaalia.

Eläkeotepalvelulla on tärkeä osuus Eläketurvakeskuksen neuvontatoiminnassa. Vakuutetut voivat tilata tiedustelukortilla tiedon karttuneesta eläketurvastaan. Tieto toimitetaan eläkeotteen muodossa vakuutetun pyynnöstä ja vuodesta 1977 alkaen automaattisesti kaikille TEL:n mukaisen työsuhteen lopettaneille ja ensimmäiseen työsuhteeseensa tulleille henkilöille. Vuonna 1985 annettiin yhteensä runsaat 300 000 eläkeotetta, joista vakuutettujen pyytämiä oli noin kolmasosa.

Eläketurvakeskuksen kenttäkoulutusyksikkö järjestää koulutusta työeläkeasioita hoitaville henkilöille. Koulutus kohdistuu kaikkien rahalaitosten ja postin sekä Kansaneläkelaitoksen paikallistoimistojen työeläkeneuvontaa hoitaviin toimihenkilöihin. Lisäksi on koulutettu mm. sairaanhoitotyössä olevia, oikeusavustajia ja kuntien sosiaalivirkailijoita.

Koulutustilaisuudet ovat olleet luento- ja kurssityyppisiä. Niissä on käsitelty eläketurvan määräytymisperusteita ja lainsäädännön soveltamiseen liittyviä yksityiskohtia. Rahalaitosten henkilökunnan koulutuksen lisäksi on järjestetty runsaasti ns. yleisötilaisuuksia yhteistyössä eri pankkien kanssa. Vuonna 1985 järjestettiin yhteensä lähes 450 koulutus- ja yleisötilaisuutta, joihin osallistui runsaat 12 000 henkilöä.

Eläketurvakeskuksen tiedotusosasto järjestää puolestaan koulutustilaisuuksia toimittajille ja muille tiedonvälittäjille. Kaupallisille messuille ja muihin vastaavanlaisiin tilaisuuksiin on säännöllisesti osallistuttu vuodesta 1974 lähtien. Niiden yhteydessä yleisöllä on mahdollisuus tarkistaa oma työeläkkeensä.

Eläketurvakeskus tarjoaa myös suoraa asiakaspalvelua. Siihen sisältyy kirjeenvaihto- ja puhelinpalvelua sekä asiakkaiden neuvontaa toimitalossa sijaitsevassa asiakaspalvelutoimistossa.

Eläketurvakeskuksen palveluun kuuluu lisäksi asiantuntijoiden luennointiapu eri yhteisöjen ja järjestöjen tilaisuuksissa sekä yliopistoissa ja korkeakouluissa.

1.4. Aikaisempia tutkimuksia työeläketiedosta

Eläketurvakeskuksessa aloitettiin työeläketiedon tutkiminen jo vuonna 1963. Aihepiiristä kehkeytyi tutkimusarja nimellä "Yleisö ja työeläkelait". Sarjassa on tehty neljä tutkimusta, joiden aineistot ovat vuosilta 1964, 1967, 1972 ja 1979. Tutkimuksissa on mitattu työeläkelakien piiriin kuuluvan ja sen ulkopuolisen väestön työeläketietoja ja niissä tapahtunutta kehitystä. Lisäksi on selvitetty tiedon tasoon vaikuttavia taustatekijöitä ja työeläketurvaan asennoitumista.

Eläkkeelle valmennuksen vaikutuksia vanhuuseläkkeelle siirtyvien eläke- ja muuhun tietoon on selvitetty koe-
muotoisen tutkimusasetelman avulla. Tutkimuksen kohteena olivat työsuhteesta tai yrittäjätoiminnasta suoraan vanhuuseläkkeelle siirtyneet henkilöt Espoossa vuonna 1976 (ks. Forss 1982).

Tutkimustulokset osoittavat tiedotustoiminnan tuottaneen myönteisiä tuloksia. Työeläketurvan tuntemus on lisääntynyt jatkuvasti. Huonotietoisiksi luokiteltujen osuus on vähentynyt selvästi ja toisaalta hyväätietoisten suhteellinen osuus on vastaavasti kasvanut. Vakuutettujen iällä on ilmeisesti ollut merkitystä tietojen omaksumisessa, sillä tiedon lisääntyminen on ollut merkittäväntä 50 vuotta täyttäneillä. Työeläketieto on yhteydessä myös vastaanottajan sosiaaliseen asemaan siten, että tiedon taso on ns. ylemmissä sosiaaliryhmissä parempi kuin alemmissä (Tuominen 1980, 53).

Tiedon vähittäisestä lisääntymisestä huolimatta esiintyy edelleen myös melkoista tietämättömyyttä jopa keskeisistä työeläkeasioista, kuten eläke-etuuksista ja eläkkeen hakumenettelystä. Vuoden 1979 aineistoon perustuvassa tutkimuksessa luokitui heikkotietoisiksi lähes neljäsosa työntekijäin eläkelain piiriin kuuluvista. Vähimmäistiedot omaavia oli tuolloin vain vajaat puolet näistä vakuutetuista (Tuominen emt., 53, Larmola - Tuominen 1981, 46-47).

Vaikka yksittäisiä etuuksia tunnetaan jokseenkin hyvin, on eri sosiaaliturvaetuuksien erottelu toisistaan hyvin vaikeaa. Tieto ei näytä jäsentyneen riittävästi, ja tietokokonaisuuksien hallinnassa on runsaasti toivomisen varaa.

Pulmallinen on myös havainto, jonka mukaan henkilöiden oma käsitys tietojensa tasosta ei käy yksiin todellisen tilanteen kanssa. Eläketiedosta näytetään kuitenkin oltavan hyvin kiinnostuneita juuri ennen vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Erityisesti toivotaan kurssi- ja luentomuotoista tiedotusta ja henkilökohtaista neuvontaa, joiden aikana voidaan olla vuorovaikutuksessa tiedon lähettäjän kanssa (Forss 1982, 155-158, 231).

2. TUTKIMUSPROJEKTIN VAIHEET

Tämä tutkimus jatkaa työeläketiedon tutkimussarjaa, mutta on kuitenkin tavoitteiltaan erilainen. Työeläketiedon tason mittaaminen entiseen tapaan ei vaikuttanut enää antoisalta. Tutkimuksen painopistettä muutettiin työeläketiedon perillemenon problematiikan suuntaan. Haluttiin lähestyä kysymyksiä siitä, miksi työeläketiedon omaksumisessa esiintyy jatkuvasti joitakin ongelmia, ja voitaisiinko tiedotusta tavalla tai toisella kehittämällä päästä parempaan tulokseen.

Kysymysten selvittely johti monivaiheiseen suunnittelu- ja kokeiluprojektiin. Siihen sisältyi ensinnäkin tiedon perillemenoa koskevan teoreettisen ja empiirisen tiedon keruu ja systematisointi, jonka avulla tutkimus- aluetta kartoitettiin ja rajattiin. Projektin seuraavassa vaiheessa testattiin esiinnousseita näkemyksiä ja oletuksia kokeilututkimuksen avulla. Sen tulosten ja eräiden uusien teoreettisten viitteiden pohjalta päädyttiin varsinaiseen tutkimukseen, joka on tutkimusprojektin viimeinen vaihe.

2.1. Teoreettisia lähtökohtia

Tutkimusprojektin alussa kerättiin tiedotusopillisia teoriaviitteitä ja aikaisempia tutkimustuloksia. Ne on koottu tutkimuksen toiseen osaraporttiin (Karisalmi 1986). Seuraavassa esitellään lyhyesti muutamia tuohon asiakokonaisuuteen liittyviä keskeisempiä näkemyksiä.

Tiedotuksesta ja tiedon perillemenosta on kehitelty lukuisia teorioita. Kuitenkaan ei voitu löytää yhtenäistä teoriaa, joka sopisi kaikkeen mahdolliseen. Yhtä hyvin voidaan sanoa, että ei ole olemassa vain yhtä tai yhdenlaista tiedotustutkimusta, vaan useampia tiedotustutkimukseksi luettavia suuntauksia.

Tiedotustutkimusta leimasi aluksi pitkään tietty kaavamaisuus, kun uskottiin joukkotiedotusvälineiden rajattomiin vaikutusmahdollisuuksiin. Kuviteltiin, että kun lähetetään viesti, niin vastaanottaja ottaa sen vastaan ja omaksuu sen sellaisenaan. Vaikka teoreettisen ajattelun myöhempi kehitys onkin osoittanut tuon lähtökohdan virheelliseksi ja alkeelliseksi, niin ajatusmalli voi vaikuttaa tiedotustoimintaan vielä nykyisinkin.

Teoreettisen kehityksen tuloksena on lähettäjäkeskeinen näkökulma vaihtunut ns. vastaanottajakeskeiseen näkemykseen. On alettu ymmärtää, että tiedotuksen perillemeno riippuu paljolti tiedotuksen vastaanottajina olevien yksilöiden eduista ja tarpeista. Viesti voidaan kyllä havaita, mutta sen omaksumiseen vaikuttavat monet yksilön ja hänen ympäristöönsä liittyvät seikat. On mm. esitetty, että ihmiset eivät ole samassa asemassa viestinnän vastaanotossa, vaan toisaalta on viestin välittäjiä, eräänlaisia aktivisteja ja toisaalta taas passiivisia seurailijoita, jotka muodostavat käsityksensä asioista herkästi muiden mielipiteiden mukaisesti.

Ympäristöön liittyvien sosiaalisten vaikuttimien lisäksi on havaittu psykologiselta pohjalta lähtevien tarpeiden ohjaavan tiedotuksen vastaanottoa. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta syntyy tilanne, joka on omiaan synnyttämään toiminnan motiivin, josta taas tiedotuksen vastaanotto olennaisesti riippuu.

Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että ihmisen sosiaalisella asemalla ja siihen liittyvillä tekijöillä, kuten esimerkiksi koulutustasolla, voi olla tärkeä merkitys tiedon vastaanotossa. Korkeassa sosiaalisessa asemassa olevat, hyvin koulutetut ihmiset ovat yleensä muita paremmin perillä asioista ja he myös ottavat muita paremmin tietoa vastaan. On jopa esitetty, että yhteiskuntaryhmien välillä olisi suorastaan informaatio-kuilu. Tällöin informaation lisääminen vain lisäisi yhteiskuntaryhmien välistä tietojen eroa.

Viestintätutkimuksissa on havaittu merkitykselliseksi myös vieraantumisen nimellä tunnetun asennetaipumuksen ja tiedotusvälineiden käytön suhde. Käytännössä vieraantuneisuus merkitsee melko totaalista tiedollisen viestinnän torjumista. Vieraantuminen liittyy usein vähäisiin yhteiskunnallisiin resursseihin, ns. yhteiskunnalliseen huono-osaisuuteen. Toisaalta ei-vieraantuminen taas liittyy huomattavasti useammin myönteiseen asennoitumiseen yhteiskuntaa ja sen toimeenpanoelimiä kohtaan. Tiedon perillemeno näyttäisikin liittyvän sen vastaanottajien asenteisiin.

Edelleen on esitetty, että nyky-yhteiskunnan ns. tiedontulva, eli viestinnän valtava määrä, voi aiheuttaa erilaisia kyllästymisreaktioita. Tällöin valittaneen mieluummin sellaista tietoa, josta on henkilökohtaista hyötyä, tai joka on tavalla tai toisella välttämätöntä oman tilanteen kannalta. Viitteet siitä, että eläketieto olisi sitä kiinnostavampaa, mitä lähempänä todellinen eläketapahtuma on, voivat liittyä myös tähän ilmiöön.

Tiedon perillemenon on katsottava usein merkitsevän tiedon lisääntymistä, tiedon tason kasvua. Perillemeno

voidaan kuitenkin käsittää myös laajemmaksi prosessiksi, jonka osavaiheita ovat sanoman havaitseminen, siihen perehtyminen, sanoman ymmärtäminen, älyllinen aktivoituminen, tiedon lisääntyminen ja toiminnallinen aktivoituminen. Tiedon perillemeno voidaan tarkastella erikseen kunkin osatekijän suhteen ja myös niiden muodostaman kokonaisuuden kannalta. Tässä tutkimusprojektissa kiinnitetään huomiota mahdollisen tiedon lisääntymisen ohella myös eräisiin perillemenoprosessin muihin osatekijöihin.

2.2. Tutkimuksen linjavalinnoista

Tutkimuksen suorittamistapaa pohdittiin osin teoreettisten viitteiden ja osin käytännöllisten näkökohtien pohjalta. Kuten aikaisemmin todettiin, valittiin tutkimuksen yleisteemaksi työeläketiedon perillemenon problematiikka. Tästä taas johtui, että tutkimusasetelmaa oli kehitettävä niin, että se sisältäisi jonkinasteisen kokeellisen tutkimustavan. Jotta työeläketiedon perillemeno voitaisiin tutkia, oli siis tiedotettava työeläkkeistä ja selvitettävä sen jälkeen tuon tiedotuksen mahdollisia vaikutuksia vastaanottajajoukoissa. Koska tämäntapaisen tutkimusastelman hallinta on vaikeaa, näytti tarpeelliselta **kokeilla** käytännössä mallin toimintaa.

Yksi käytännöllinen valintakysymys oli se, minkä työeläkejärjestelmän laitoksen tai laitosten tiedotustoimintaan tutkimus pitäisi kohdistaa. Kokeiluun valittiin Eläketurvakeskuksen ja Eläketiedotustoimiston tiedotustoiminnan muutamat kohteet. Myöhemmin tutkimus rajattiin koskemaan Eläketurvakeskuksen tiedotusta.

Tutkittavan tiedotustavan tai -tapojen valintoja pohdittiin eri yhteyksissä. Käytännöllisten seikkojen nojalla päädyttiin siihen, että tutkimusta ei voida ulottaa koskemaan joukkotiedotusvälineitä. Sen sijaan ajatus tiedotustilaisuuksien tai kurssimuotoisten koulutustilaisuuksien tulosten seurannasta tuntui tässä vaiheessa sopivalta. Esitemuotoisen tiedotuksen tutkimista pidettiin niinikään tarpeellisena.

2.3. Tiedotustoiminnan tavoitteet

Tutkimuksen kannalta oli tärkeää määritellä myös se, mitä työeläketiedon perillemeno käytännössä merkitsee. Tästä syystä Eläketurvakeskuksen tiedotustoiminnan tavoitteet täsmennettiin tätä tutkimusta varten tiedotusosaston asiantuntemuksen ja teoreettisten viitteiden avulla. Näin määritellyt tavoitteet ohjasivat omalta osaltaan tutkimusta.

Tiedotustoiminnan tavoitteet voidaan jakaa tieto-, valmius- ja asennetavoitteisiin.

Tietotavoitteisiin kuuluu ensinnäkin se, että vakuutetut tuntevat työeläketurvan perusteet. Sen mukaisesti ns. kansalaistietona pidetään seuraavaa asiakokonaisuutta: "Suomalainen eläketurva muodostuu työeläkkeestä ja kansaneläkkeestä, joita kumpaakin myönnetään vanhuuseläkkeenä, työkyvyttömyyseläkkeenä, työttömyyseläkkeenä ja perhe-eläkkeenä. Työeläkkeen suuruus määräytyy palkan ja työssäoloajan pituuden mukaan niin, että työeläkettä karttuu 1,5 prosenttia palkasta vuodessa. Yleinen eläkeikä on 65 vuotta, jolloin vanhuuseläke alkaa."

Tietotavoitteeseen kuuluu lisäksi se, että vakuutetuilla on edes osapuilleen oikea käsitys oman eläketurvansa määrästä. Käytännössä tämä tarkoittaa tietoa siitä, että keski-ikäisten ja nuorempien työeläketurva on enintään 60 % palkasta. Eläkeikää lähellä olevien eläketurva muodostuu kansaneläkkeestä ja työeläkkeestä, joka on noin 40 % palkasta, jos on ollut jatkuvasti työssä. Kansaneläkkeeseen kuuluu kaikille tuleva pohjaosa ja lisäosa, jota työeläke vähentää. Luonnollisesti tietotavoite edellyttää myös sitä, että vakuutetut tietävät, minkä työeläkelain piiriin he kuuluvat.

Valmiustavoitteiden mukaisesti vakuutetut pystyvät huolehtimaan omista eduistaan; tiedetään, mitä tehdä omien oikeuksien hankkimiseksi. Tunnetaan mahdollisuus valvoa omaa työhön perustuvaa turvaa, tunnetaan työeläkkeen hakumenettely ja se, että eläkepäättöksestä voi valittaa. Valmiustavoitteena on myös se, että vakuutetut tietävät jonkin tavan hankkia tarvittaessa lisätietoja työeläkkeestä, tuntevat jonkin työeläkepalvelupisteen.

Asennetavoitteena on tilanne, jossa vakuutetut pitävät työeläketurvaa tärkeänä ja omana asiana ja pitävät työeläkeasioita hallittavissa olevina. Tällöin vakuutetut arvostavat työeläkettä hyvinvoinnin osatekijänä ja luottavat oman työeläkkeensä antamaan toimeentuloturvaan. He myös tietävät vakuuttamisvelvollisuuden ja tuntevat eläkeotteen kautta tapahtuvan valvonnan. Lisäksi he kokevat, että tavallinen ihminen voi hoitaa asioitaan eläkelaitoksessa ilman ns. asiantuntija-apua.

2.4. Kokeilututkimus

2.4.1. Kokeilun tavoite ja kohderyhmät

Tutkimusprojektin tässä vaiheessa haluttiin testata kertyneitä näkemyksiä. Tiedotustoiminnan tavoitteet, teoreettiset vihjeet ja käytännölliset seikatkin viittasivat siihen suuntaan, että tutkimuksen kohteeksi pitäisi valita työeläketiedotuksen kannalta **erilaisessa** asemassa olevia ryhmiä. Pyrkimyksenä oli testata oletusta, jonka mukaan tiedotusta olisi tarpeellista eriyttää kohderyhmittäin.

Kokeilututkimuksessa mitattiin ja vertailtiin erilaisiin kohderyhmiin kuuluvien työeläketietoja. Lisäksi kokeiltiin työeläketiedon perillemenon mittausta (ks. Forss - Jääskeläinen - Karisalmi 1983).

Kokeilututkimuksen aineistoon kuului 42 Osuuspankin eläkeneuvojaa, 18 Sanoma - Osakeyhtiön toimittajakoulun oppilasta, 24 ay-aktiivia ja 47 työllisyyskurssilaista, eli yhteensä 131 henkilöä. Kaikissa tutkituissa ryhmissä suoritettiin melko yksityiskohtainen työeläketiedouden kartoitus haastattelujen avulla. Eläkeneuvojia ja toimittajia haastateltiin toistamiseen sen jälkeen, kun he olivat saaneet työeläkeinformaatiota. Eläkeneuvojista osa osallistui mittausten välillä kolmipäiväisille työeläkekurseille. Osalle eläkeneuvojia ja toimittajille lähetettiin haastattelukertojen välissä Eläketurvakeskuksen esitemateriaalia.

2.4.2. Kokeilun tulokset

Mitattaessa tutkittujen ryhmien työeläketiedon tasoa havaittiin, että vain eläkeneuvojat olivat muita tietävämpiä. Muut ryhmät eivät eronneet merkitsevästi toisistaan.

Hyvä tietoisiksi oletettujen toimittajien ja ay-aktiivien tiedot eivät eronneet tiedon torjujiksi ja sitä kautta huonotietoisiksi oletettujen ammattikurssilaisien tiedoista. Sama yleistulos päti niinkin keskeisen yksityiskohdan kuin työeläke-etuuksien suhteen. Kaikki vastaajat tekivät paljon virheitä työeläketietoa koskevissa ns. valintakysymyksissä. Näin ollen heillä ei ollut selkeää kokonaiskuvaa siitä, mitkä etuudet ovat työeläke-etuuksia, mitkä eivät.

Eläketurvakeskuksen kenttäkoulutuksen työeläketiedon kurssi osoittautui eläkeneuvojille varsin tehokkaaksi tiedon lisääjäksi. Luento-keskustelutyyppisen tiedonvälityksen hyvään tulokseen viittaavat myös muista kokeellisista tutkimuksista saadut tulokset (ks. Forss, 1982, 235, Ruth 1977, 44-49).

Esitteiden vaikutus oli huomattavasti vähäisempi. Ne pystyivät kuitenkin vähentämään vääriä tietoja jonkun verran. Toimittajien työeläketiedon tasoon esitteillä ei sen sijaan ollut vaikutusta (Forss - Jääskeläinen - Karisalmi, em. raportti 2, 5, 18-19 ja 48-49).

Kaiken kaikkiaan kokeilututkimuksen tulokset antoivat aihetta seuraaviin johtopäätöksiin:

- Tiedon tason ja tiedon perillemenon tutkiminen erillisryhmittäin ei näytä niin taroituksenmukaiselta kuin oli odotettu.
- Ihmisillä on hyviä tietoja joistakin työeläkkeiden yksityiskohdista, mutta kokonaiskuva asioista näytti olevan jokseenkin hämärä.
- Sanoman perillemeno perinteellisellä esitetiedotuksella näytti vaikealta. Esite ei vaikuttanut tietoon lainkaan tai korkeintaan se pysyi joissakin tapauksissa vähentämään vääriä tietoja. Sen sijaan työeläkekurssit tuottivat myönteisen tuloksen.
- Tiedon perillemenon puutteen keskeisimpiä syitä näyttivät olevan yhtäältä työeläketiedon vastaanottoa koskevan motivaation ja toisaalta eläketietoja koskevan kokonaiskuvan puutteet.

2.5. Varsinaisen tutkimuksen suunnittelu

Kokeilututkimuksen tulokset vahvistivat teoreettisia oletuksia vain osittain. Samalla nousi esiin jälleen uusia kysymyksiä, jotka ohjasivat projektin viimeisen vaiheen eli nyt tehdyn varsinaisen tutkimuksen suunnitelmia.

Huomio kiintyi nyt didaktiikan eli opetusopin näkemyksiin. Kognitiivisessa oppimisteoriassa korostetaan kokonaiskuvan ja motivaation keskeistä merkitystä tiedon omaksumisessa. Kokeilututkimuksen mukaan oletettiin juuri näissä kohdin esiintyvien puutteiden estävän

työeläketiedon perillemeno. Näin ollen ajatus tiedotuksen kehittämistä em. oppimisteoreettisen sovellutuksen avulla vaikutti hyvin kiinnostavalta. Ajateltiin, että jos tiedotusmateriaalia voitaisiin muokata uuteen muotoon niin, että kokonaiskuva ja motivaatio saataisiin siinä korostetusti esiin, sen pitäisi johtaa työeläketiedon perillemenon huomattavaan paranemiseen.

Lisätietojen saamiseksi suunnitteluryhmä kuuli kognitiivisen oppimisen asiantuntijaa, joka selosti ryhmässä ao. näkemysten soveltamismahdollisuuksia Eläketurvakeskuksen tiedotusaineistoon. Tämän tuloksena ryhmässä vahvistui käsitys siitä, että tiedotusmateriaalia yritetään kehittää kognitiivisen oppimisteorian viitteiden osoittamaan suuntaan. Tutkimuksen tehtävänä oli arvioida tällaisen sovellutuksen tuottamaa tulosta siten, kuin seuraavassa tarkemmin selostetaan (ks. kpl 3).

Tutkimus päätettiin kohdistaa Eläketurvakeskuksen esitemateriaaliin. Tutkittavaksi otettiin yhtäältä käytössä ollut esitetyyppi "Tunne työeläketurviasi" ja toisaalta tutkimusta varten kehitelty uusi esite, joka muotoiltiin em. oppimisteorian sovellutusten suuntaisesti (ks. kpl 3.2.2.).

Esitteiden valintaa tutkimuskohteeksi perusteltiin ensinnäkin sillä, että esitetiedotus on keskeinen tiedotustapa Eläketurvakeskuksen tiedotustoiminnassa. Sen vaikutuksen arviointi ja esitteiden kehittäminen tuntui näin ollen tarpeelliselta.

Esitteiden valintaa puolsivat myös käytännölliset seikat. Katsottiin, että käytännössä juuri esitteitä voitaisiin helpoimmin muuttaa uusien näkemysten edellyttämään muotoon. Sen sijaan esimerkiksi joukkotiedotusma-

teriaalin sisällön ja muodon vastaavanlaista muuttamista ja koemuotoisen tutkimuksen toteuttamista sen piirissä pidettiin huomattavasti hankalampana.

Tutkimuksen jatkaminen edelleen jonkintyyppisen kokeellisen asetelman avulla tuntui tarpeelliselta. Koetulojen perusteella päätettiin kuitenkin luopua erillisten ryhmien tutkimisesta. Sen sijaan katsottiin tarpeelliseksi tutkia jotain työeläkejärjestelmän kannalta merkittävää yhtenäistä joukkoa. Tällaiseksi kohdejoukoksi valittiin Helsingin seudulla asuvat, TEL:n mukaisessa työsuhteessa olevat henkilöt (ks. kpl 4.1.).

3. VARSINAISEN TUTKIMUKSEN TAVOITTEET, ASETELMA JA OPPIMISTEORIA

3.1. Tutkimuksen tavoitteet ja asetelma

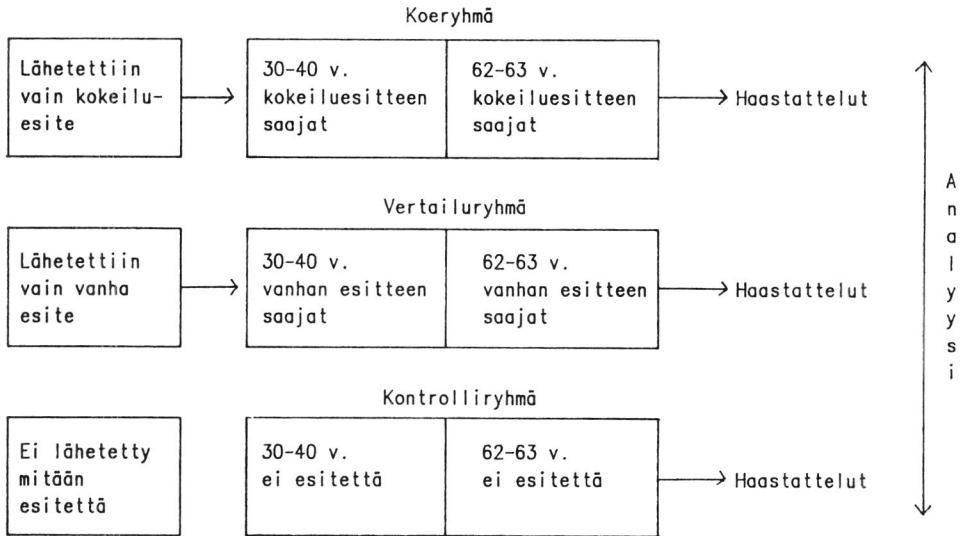
Tutkimuksen yleisenä tavoitteena oli selvittää mahdollisuutta parantaa työeläketiedon perillemeno uudentyyppisen, oppimisteoreettiseen näkemykseen pohjautuvan esitteen avulla ja selvittää työeläketiedon perillemenoon vaikuttavia tekijöitä. Käytännössä tutkittiin tällöin:

1. **Esiteinformaation vaikutusta vastaanottajien työeläketietoihin.**
2. **Käytössä olevan ja uusimuotoisen esitteen vaikutuseroja.**
3. **Työeläketiedon tasoa ja esitetiedotuksen perillemeno selittäviä taustatekijöitä.**

Esiteinformaation perillemenon analyysissa pyrittiin erittelemään tiedollisen vaikutuksen ohella esitteiden **toiminnallisia** vaikutuksia ts. sitä, millaisia toimintoja esiteinformaatio mahdollisesti aiheuttaa. Lisäksi selvitettiin **mielipiteitä esitteistä** ja muun tyyppisestä tiedotuksesta. Työeläketiedon perillemenon tausta-analyysin avulla pyrittiin yhtäältä varmentamaan esitteiden vaikutuksista saatua tulostuloksia ja toisaalta etsimään ja erittelemään työeläketietojen vaihtelua selittäviä tekijöitä yleensäkin.

Tutkimusastelmaa eli yleistä kehikkoa, jonka avulla tutkimuksen tavoitteita lähdettiin toteuttamaan, voidaan kuvata seuraavasti:

Kuvio 1. Tutkimusasetelma

Oleellista asetelmassa on ensinnäkin sen **koemuotoisuus**. Kokonaisnäyte jaettiin kolmeen mahdollisimman homogeeniseen ryhmään, joista yksi toimi varsinaisena koeryhmänä, yksi vertailuryhmänä ja yksi kontrolliryhmänä. Koeryhmään kuuluville lähetettiin uusimuotoinen kokeiluesite ja vertailuryhmälle käytössä ollut ns. vanha esite. Kontrolliryhmän henkilöt eivät saaneet esitteitä lainkaan. Asetelma ei anna mahdollisuuksia suoraan ennen-jälkeen -tyyppiseen analyysiin. Kontrolliryhmä edustaa tässä kuitenkin tilannetta,

jonka oletettiin vallitsevan kaikissa ryhmissä ennen esitteiden lähettämistä. Esitteiden mahdollinen vaikutus oletettiin saatavan riittävästi esiin vertailemalla esiteryhmien tulosjakautumia kontrolliryhmän vastaaviin jakautumiin.

Kukin ryhmä jaettiin iän mukaan kahteen alaryhmään, 30-40 -vuotiaisiin ja 62-63 -vuotiaisiin. 30-40 -vuotiaille on eläketapahtuman todennäköisyys verraten pieni. 62-63 -vuotiaat lähestyvät vanhuuseläkeikää, minkä lisäksi muutkin eläketapahtumat ovat heidän kohdallaan huomattavasti todennäköisempiä kuin nuoremmilla. Ryhmien motivoitumisen eläketietoon pitäisi näin ollen olla hyvinkin erilaista, jolloin myös työeläketiedon perillemenon voi olettaa olevan erilaista näissä elämäntilanteen kannalta varsin erilaisissa ikäryhmissä. Tutkitut ryhmät pyrittiin saamaan muiden tietoon vaikuttavien tekijöiden suhteen mahdollisimman samanlaisiksi, jotta esitteiden vaikutus saataisiin analyysissä mahdollisimman puhtaasti esiin (ks. kpl 4).

Tutkimusasetelman vuoksi saadaan vastauksia ensimmäisen ja toisen tutkimustavoitteen kysymyksiin suoraan **vertailemalla** eri ryhmiin kuuluvien vastausjakautumia. Työeläketiedon tausta-analyysissä sovelletaan muita menetelmiä (ks. kpl 4.3.)

3.2. Kognitiivinen oppimisteoria ja sen sovellutus

3.2.1. Oppimisteoriasta

Teorian mukaan oppiminen on henkisenä toimintona paljon monimuotoisempi tapahtuma kuin pelkkä sanoman vastaanotto ja varastointi. Oppiminen on itse asiassa laaja **prosessi**, johon sisältyy useita vaiheita.

Oppimisen edellytyksenä on, että oppija muodostaa asiasta jo alussa mahdollisimman selkeän **kokonaiskuvan** eli hahmottaa opittavan asian rakenteen. Ymmärtäessään opittavaan asiaan sisältyvän **yleisen periaatteen** hän pystyy soveltamaan sitä erilaisiin, kyseisen opittavan asian kannalta eteenouseviin uusiin ongelmiin uusissa tilanteissa.

Täydellinen oppimisprosessi jakautuu teorian mukaan seuraaviin osatekijöihin:

1. motivoituminen
2. orientoituminen
3. sisäistäminen
4. ulkoistaminen
5. arviointi
6. kontrolli

Tiedon muodostusprosessissa ovat näistä tekijöistä tärkeimpiä kaksi ensin mainittua eli **motivoituminen ja orientoituminen**

Oppimisprosessin käynnistymisen tärkeänä edellytyksenä on, että henkilö tiedostaa **ristiriidan**, joka vallitsee

opittavan uuden asian ja hänen oman aikaisemman tietonsa välillä. Ristiriidan tiedostamisesta syntyy oppimisen **motivaatio**.

Seuraavassa vaiheessa **(orientoituminen)** henkilö muodostaa asiasta jäsenytyneen ennakkokuvan tai mallin, joka sisältää ongelman tai tilanteen ratkaisemiseksi tarvittavat peruseriaatteen ja tietorakenteen. **Orientaatioperusta on siis eräänlainen yleisesitys, jäsenytynyt malli asiasta.** Se voidaan esittää vaikkapa kaavion muodossa ja sen perustehtävä on auttaa henkilöä valikoimaan tiedotuksesta oleellinen ja kytkemään eri yksityiskohdat mielekkääksi kokonaisuudeksi.

Sisäistäminen tarkoittaa sitä, että vastaanottaja muokkaa ja muuttaa ajattelu- ja toimintamalliaan uuden tiedon avulla. **Ulkoistamisvaiheessa** pystytään soveltamaan opittua mallia ja ratkaisemaan sen avulla konkreettisia kysymyksiä. **Arviointivaiheessa** voidaan asiaa tarkastella kriittisesti, voidaan esittää omia muutosehdotuksia jne. **Kontrollivaiheessa** oppija pystyy tarkastelemaan etäältä omaa oppimistaan, hän pystyy erittelemään suoritustaan ja korjaamaan käsityksiään asiasta (vrt. Engeström 1982, 36-47, Pakarinen 1986, 8-14).

Oppimisteoreettiset ja tiedotusopilliset näkemykset eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan niissä on tiettyä samanlaisuutta. Molemmissa lähtökohdissa korostetaan mm. motivaation luomisen merkitystä, tiedon omaksumisen prosessinomaisia piirteitä ja tiedon vastaanottajan aktiivisuutta. Oleellinen ero näkemysten välillä on siinä, että tiedotusopillinen malli olettaa motiivin yksilön sisäiseksi, vastaanottajasta lähteväksi, kun taas oppimisteoreettinen malli edellyttää tavallisesti ul-

koapäin annettavaa ärsykettä, tiedollista ristiriitaa motivaation lähteeksi. Merkittävää on myös se, että motivaatiota synnyttävä ongelmatilanne nähdään oppimisteoriassa mahdolliseksi tuottaa myös keinotekoisesti.

3.2.2. Käytetty oppimisteoria ja tutkitut esitteet

Tutkimuksen aikana oli käytössä perusesite "Tunne työeläketurvasi", josta käytetään nimitystä vanha esite. Toinen tutkimuksessa käytetty esite on varsinainen kokeiluesite. Molempiin esitteisiin sisältyy suurin piirtein samat asiat, mutta ne ovat rakenteeltaan ja esitystavoiltaan hyvin erilaiset (ks. esitteet liitteenä).

Vanhaa esitettä tehtäessä ei ole tietoisesti ajateltu mitään erityistä teoriaa tms. Sitä tehtäessä on pidetty tärkeänä mm. tietojen oikeellisuutta ja se on laadittu Eläketurvakeskuksen tiedotusosaston kokemuksen ja näkemyksen pohjalta.

Esitteen kannen voi olettaa olevan vastaanottajan motivoitumisen kannalta tärkeä. Vanhan esitteen kansi rakentuu monivärisistä hyvätasoisista valokuvista, joiden väliin on sijoitettu esitteen nimi. "Tunne työeläketurvasi" on sävyiltään kehottava tai jopa käskevä muotoilu. Vanhalle esitteelle on muussa suhteessa tyypillistä **tekstimuotoisuus**. Asiat on esitetty lyhyiden kappaleiden muodossa, joissa erottuvat selvästi isot pääotsikot. Kaavioita tai vastaavia ei ole käytetty. Kaksipuolisen esitteen viimeisenä sivuna on Eläketurvakeskukselle osoitettu työeläketurvan tiedustelukortti.

Kokeiluesitettä tehtäessä otettiin koko ajan tietoisesti huomioon em. oppimisteoreettiset näkemykset sekä Eläketurvakeskuksen tiedotustoiminnan tavoitteet. Niiden mukaisesti esite pyrittiin tekemään ensinnäkin mahdollisimman motivoivaksi. Tätä päämäärää tavoiteltiin jo esitteen kannen avulla. Motivoivaa ristiriitaa pyrittiin herättämään siinä hieman epämääraisten, uneliaan tuntuisten hahmojen avulla, joiden joukosta nousee esiin esitteen kysymysmuotoinen nimi: "Milloin viimeksi otit selvää työeläkkeestäsi?" Motivointiin tähtäsi myös hahmotelman viereinen tekstitys: "Voiko eläkkeen tarve kohdata sinua ja perhettäsi seuraavan 10 vuoden kuluessa?" Esitteen kuviot laadittiin tarkoituksellisesti pehmeiksi, ei - virallisen sävyisiksi. Tuota tunnelmaa pyrittiin vahvistamaan myös esitteen pastelliväriyksellä.

Kokeiluesitteeseen sijoitettiin eri kohtien alkuun kunkin asian kokonaiskuva, josta lukijaa ohjataan eteenpäin yksityiskohtaisempaan tietoon. Apuna käytettiin eräänlaisia kaavioita.

Oriantaatioperusta eli kokonaiskuva tuotiin keskeisesti esiin kaaviossa "Sinun eläketurvasi". Sen avulla haluttiin antaa kokonaiskuva eläkejärjestelmästä mahdollisimman havainnollisessa ja yksinkertaisessa muodossa. Tarkoituksena oli parantaa aikaisemmissa tutkimuksissa havaittua tilannetta, jolle oli usein tyypillistä tiedon sirpaloituminen ja yksityiskohtien sekaantuminen. Tästä syystä kuvassa kiinnitettiin erityistä huomiota mm. työeläkkeen ja kansaneläkkeen väliseen suhteeseen. Kaavion viereisellä, tiedon sisäistämistä edistämään tarkoitettulla tekstillä tuettiin kaavion tietoja.

Työeläkkeen peruseriaatteen ohella esitettiin kaksi muuta keskeistä asiaa, eli rahoitus ja oman eläketurvan valvominen, kaavion muodossa. Kaaviota tuki sen vireinen teksti, jossa annettiin toimintaohjeita mm. tiedustelukortin käyttämisestä.

Kokeiluesitteessä pidettiin tärkeänä myös sitä, että lukijat voisivat hahmottaa mahdollisimman hyvin oman eläkkeensä määräytymisen. Esitteen kääntöpuolella tähän pyrittiin erityisen laskuesimerkin avulla. Ohjeen ja esimerkin avulla lukijoita kehoitettiin arvioimaan oman työeläkkeensä muodostuminen. Tällä kohdin tietotavoitteita pyrittiin edistämään lukijoiden oman **toiminnallisuuden** avulla.

Tutkitut esitteet ovat siis monessa suhteessa erilaisia. Tutkimukseen lähdetessä oletettiin, että ne myös vaikuttavat vastaanottajiin eri tavoin ja että kokeiluesite olisi vanhaa esitettä tehokkaampi useilla tiedotuksen tavoitealueilla. Lisäksi oletettiin, että kokeiluesite motivoi vastaanottajia vanhaa esitettä paremmin ja että se pystyy selkeyttämään vakuutettujen kokonaiskuvaa eläketurvasta.

Esitteiden vaikutuksia koskevat oletukset tehtiin edellytyksellä, että esiteinformaatiolla on ylipäänsä merkittävä osuus työeläketiedon perillemenossa. Aikaisemmat suppealla aineistolla saadut tutkimustuloksethan viittasivat pikemminkin toiseen suuntaan. Tiedon perillemenoon vaikuttaa nimittäin samaan aikaan joukko muita tekijöitä, jotka voivat edistää tai estää esite-muotoisen informaation vaikutusta.

4. TUTKIMUKSEN KOHDEJOUKKO, AINEISTO JA ANALYYSI

4.1. Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkittavan joukon tuli olla koostumukseltaan selväpiirteinen, riittävän edustava, kooltaan riittävä ja tutkimustekniikan kannalta sopiva. Kaikki nämä näkökohdat huomioiden päädyttiin siihen, että tutkimuksen kohteeksi valittiin **jatkuvassa TEL:n mukaisessa työsuhteessa Helsingin seudulla (Helsinki, Espoo, Kautiainen, Vantaa) olevat henkilöt.**

TEL:n piiriin kuuluvat muodostavat eläketurvan määräytymisen, työsuhteen luonteen yms. seikkojen suhteen yhtenäisen joukon, joka on lisäksi työeläkejärjestelmän selvästi suurin vakuutettujen ryhmä. Tutkimuksen kohdistaminen tähän joukkoon tuntui näin ollen perustellulta.

Helsingin seudun valintaa puolsivat tutkimuksen käytännölliseen tekemiseen liittyvät seikat. Eri ikäluokissa työskenteleviä, jatkuvassa TEL-työsuhteessa olevia on tällä seudulla varmasti riittävästi suurenkin näytetateriaalin tarpeisiin. Painava näkökohta oli lisäksi käsitys siitä, että haastattelujen suorittaminen tulisi olemaan pääkaupunkiseudulla kustannuksiltaan edullista. Haastattelut voitaisiin suorittaa maantieteellisesti rajatulla alueella, missä esimerkiksi matkat kohteesta toiseen eivät venähtäisi kovin pitkiksi. Haastattelusta vastaavalla Taloustutkimus Oy:llä tiedettiin lisäksi olevan Helsingin seudulla runsaasti haastattelihoita, joiden kouluttaminen tutkimukseen voitaisiin järjestää keskitetysti.

Helsingin seudun valintaan vaikutti em. seikkojen ohella tutkimuksen varsinainen tavoite. Kun päätavoitteena on eri esitetyyppien sisältämän sanoman perillemenon vertailu, ei näytteen edustavuus ole merkitykseltään aivan samanlainen kuin yleensä kuvailevaa perustietoa jostain ilmiöstä hakevassa tutkimuksessa.

4.2. Tutkimusaineiston hankinta

4.2.1. Näytteen muodostamisesta

Tutkimusnäytteen tuli olla riittävän suuri ryhmittäistä analyysia varten. Näytteen muodostuksen kannalta tärkeä näkökohta oli oletettavissa oleva kato eli tapaukset, joissa haastattelua ei tultaisi syystä tai toisesta saamaan näytteeseen valittavilta henkilöiltä. Kadon arviointi on aina ennakolta vaikeaa, mutta sen oletettiin olevan vähintään noin 20 %:n luokkaa.

Tutkittavaksi tuli saada riittävästi sellaisia henkilöitä, jotka todella tutustuvat saamiinsa esitteisiin. Näin ollen oli arvioitava ennakkoon myös esitteeseen tutustuvien suhteellinen osuus. Tämä tapahtui yhden aikaisemman tutkimuksen ja erillisen kokeilun tietojen avulla.

Kunnallisen tiedotuksen perillemenoa Tampereella koskevan tutkimuksen tulosten nojalla voitiin päätellä - tosin melko suurin varauksin - että esitteisiin tutustuu 41 - 45 % sen saaneista (ks. Ruokoranta - Räihälä 1976, 39-42). Tätä tutkimusta varten tehdyssä esitekokeilussa lähetettiin esite "Tunne työeläketurviasi"

kotiosoitteella 80:lle Helsingistä sattumanvaraisesti valitulle henkilölle. Kokeilujoukon työssäolevista henkilöistä ilmoitti 66 % tutustuneensa esitteeseen.

Edellä olevan nojalla päädyttiin arvioon, jonka mukaan ainakin **noin puolet** esitteen tässä tutkimuksessa saavista henkilöistä tulisi tutustumaan siihen. Esiteryhmien kohdalla tavoiteltavia henkilöitä tuli näin ollen olla vastaavasti enemmän kuin kontrolliryhmässä.

Tutkimuksen koeasetelma edellyttää, että tutkitut ryhmät olisivat mahdollisimman homogeenisia, jotta esitteiden mahdollinen vaikutus tulisi ryhmien vertailussa riittävän selvästi esiin. Ryhmien samanlaistamiseen pyrittiin jo otosta valittaessa siten, että otos randomisoitiin erikseen iän ja sukupuolen mukaan. Näytteen muodostusta selvitetään yksityiskohtaisemmin liitteessä 1.

4.2.2. Kenttätyö ja saatu tutkimusaineisto

Tutkimuksen kenttätyön on tehnyt Taloustutkimus Oy, jonka haastattelijat saivat erityiskoulutuksen tähän tutkimukseen. Aineiston keruu suoritettiin kahdessa vaiheessa. Ensimmäisen kierroksen esitteet lähetettiin esiteryhmiin kuuluville henkilöille 27.-28.12.1984. Esitteet postitettiin vastaanottajien kotiosoitteella Taloustutkimuksesta kuoressa, josta ei ilmennyt esitteen lähettäjä. Mukana seurasi yleisluonteinen saatekirje, jossa ei viitattu tutkimukseen eikä sen toimeksiantajaan. Otokseen tulleita henkilöitä haastateltiin 10-31.1.1985. Esiteryhmiin kuuluvia haastateltiin siis

aikaisintaan runsaan viikon ja viimeistään kuukauden kuluttua siitä, kun he olivat saaneet esitteen.

Ensimmäisen haastattelukierroksen jälkeen voitiin todeta, että saatujen haastattelujen määrä jäi suhteellisen pieneksi. Tavoitelluista henkilöistä saatiin haastateltua noin puolet.

Lisäaineiston saamiseksi suoritettiin toinen haastattelukierros. Siihen liittyvät esitteet postitettiin 25.2.1985 ja kenttätyö jatkui 18.3. asti.

Haastattelijoiden ohjeen mukaisesti vastaajia yritettiin tavoittaa kolme kertaa. Kaikista saaduista haastatteluista suoritettiin n. 70 % ensimmäisellä, noin viidesosa toisella ja loput kolmannella tavoitekerralla. Käytännössä kontakteja haastateltaviin jouduttiin yrittämään esimerkiksi puhelimitse lukuisia kertoja.

Helsingin seutu osoittautui haastateltavien tavoittamisessa varsin vaikeaksi. Haastattelusta kieltäytyneiden osuus tosin jäi 20 %:iin, mutta sen lisäksi katoa syntyi runsaasti mm. siksi, että vastaajiin ei yksinkertaisesti saatu yhteyttä (ks. liite 2.). Helsingin ongelmallisuutta vastaajien tavoittamisessa kuvastaa se, että vastaajien tavoitusprosentti oli Suomen Gallup Oy:n suorittamassa Helsingin kaupungin tiedotustutkimuksessa sama kuin tässä tutkimuksessa (vrt. Hirstiö-Snellman 1985, 37).

Haastateltavien asenne tutkimukseen oli yleensä aika myönteinen. Kielteisesti tai välinpitämättömästi asennoitui noin neljäsosa vastaajista haastattelun alussa. Sen sijaan haastattelun lopussa kielteiset asenteet olivat hyvin harvinaisia, joten haastattelut vaikuttivat myönteisesti vastaajien asenteisiin.

Haastattelujen keskimääräinen kesto oli 36 minuuttia. Haastatteluista voitiin 63 % suorittaa kahdenkeskisinä. Erilaisia haastattelua häiritseviä tilanteita raportoitiin kuitenkin esiintyneen vain noin 10 %:ssa haastatteluista (Taloustutkimus Oy 1985).

Analyysin pohjana oleva **tutkimusaineisto** muodostui seuraavassa taulukossa esitetyn mukaiseksi:

Taulukko 1. Tutkitut ryhmät iän mukaan (%-osuudet suluissa).

	Kontrolli-ryhmä	Vanhan esitteeseen ryhmä	Kokeilu-esite-ryhmä	Kaikki yhteensä
30-40-vuotiaat	89 (39)	152 (44)	134 (41)	375 (42)
62-63-vuotiaat	137 (61)	190 (56)	192 (59)	519 (58)
Yhteensä	226 (100)	342 (100)	326 (100)	894 (100)

Kokonaisaineistossa on vanhempaan ikäryhmään kuuluvia jonkin verran enemmän (+16 %) kuin nuorempia. Ikäryhmien osuudet ovat tutkimusryhmissä jokseenkin samoja, millä seikalla on tässä tutkimuksessa ryhmien vertailtavuuden kannalta merkitystä.

Aineistossa on miehiä 452 eli 51 % kaikista. Sukupuolten osuudet ovat myös tutkimusryhmissä jokseenkin yhtäsuuret.

Saadun tutkimusaineiston henkilömäärä on täsmälleen puolet tavoiteotoksesta. Aineiston eri syistä johtuvalla kadolla voisi näinollen olla merkitystä tutkimustulosten suhteen. Tutkimustehtävän kannalta keskeinen

kysymys on tällöin se, miten kato on kohdistunut tutkittaviin ryhmiin. Ovatko ryhmät rakenteeltaan edelleen samanlaisia, vai poikkeavatko ne merkittävästi toisistaan jonkin vertailuun vaikuttavan keskeisen tekijän suhteen?

Suoritettu tarkistus osoitti, että ryhmät ovat säilyneet sisäiseltä rakenteeltaan jokseenkin samantyyppisinä kadosta huolimatta, ts. katotapaukset ovat jakautuneet aineistossa suhteellisen tasaisesti. Tutkimusaineisto näyttää siis olevan käyttökelpoista ryhmien tulosvertailua ajatellen.

Saadun tutkimusaineiston ikä- ja sukupuolijakautumat ovat myös jokseenkin samanlaisia kuin tavoiteaineiston vastaavat jakautumat. Samanlainen vastaavuustarkastelu tehtiin jälkikäteen erikseen sosiaaliryhmityksessä. Saadun aineiston jakautuma oli siinä lähes identtinen tavoitejoukon vastaavan jakautuman kanssa. Tutkimusaineiston yleinen edustavuuskin näyttää näinollen hyvältä (ks. liite 3).

4.2.3. Kyselylomake

Tutkimuksessa käytetty kyselylomake on liitteenä 10. Lomakkeen kannessa oleva instruktio esitettiin haastattelun aluksi kaikille vastaajille. Se oli laadittu tarkoituksellisesti niin, etteivät vastaajat saaneet sen perusteella tietoja kysymyskohteista. Esimerkiksi Eläketurvakeskuksen nimeä ei tuotu siinä esiin.

Lomakkeessa oli suhteellisen paljon ns. avoimia kysymyksiä, joihin haastattelija kirjoitti vastaukset sellaisenaan. Tällä tavoin toivottiin kysymyksistä saatavan eräin kohdin irti suoraa ja syvällisempää tietoa kuin valmiiden vastausvaihtoehtojen kohdalla (ks. esim. kys. 2A ja 2B).

Lomakkeessa kysymykset olivat haastattelun teknisen sujumisen kannalta tarkoituksenmukaisessa järjestyksessä. Kysymykset sisälsivät seuraavanlaisia pääalueita:

- Yleisiä kannanottoja eläkeasioihin (kys. 1-7). Kysymyksillä mitattiin mm. motivoitumista ja tiedon omaksumisprosessin eräitä osia.
- Sosiaalista taustaa mittaavat kysymykset 8-11. Niiden avulla mitattiin mm. aktiivisuutta ja vieraantumista.
- Työeläketieto - kysymysten (kysymykset 12-15, 17-23) avulla pyrittiin kartoittamaan monipuolisesti vastaajien työeläkelakien tuntemusta ja muita työeläketurvaan liittyviä seikkoja. Tutkimuksen kannalta keskeisten kysymysten sisältö vaihtelee yleisluontoisista hyvinkin yksityiskohtaisiin asioihin.
- Kysymyksellä 16 mitattiin tiedotustoiminnan kannalta mielenkiintoista tiedotustapojen preferointia. Aikaisemmalla työeläketiedolla (kysymys 25) oletettiin olevan tärkeä merkitys esitteiden vaikutusta selvitettäessä.
- Esitteisiin liittyvät kysymykset 24 ja 26-39. Niiden avulla kartoitettiin vastaajien reaktioita.

tioita ja mielipiteitä saatujen esitteiden suhteen ja suhtautumista esitetuotantoon yleensä.

- Henkilökohtaiset taustatiedot (kysymykset 40-43). Kysymykset olivat tarpeen tausta-analyysin ja luokittelujen kannalta. Kysymys 43 liittyy henkilökohtaisen tietosuojan varmistamiseen.

Varsinaisen kyselylomakkeen lisäksi oli käytössä ns. kontaktilomake. Sen avulla seurattiin kenttätyövaihetta ja kerättiin tietoja haastattelutilanteista. Nämä tiedot antoi kukin haastattelija haastattelun päätyttyä.

4.3. Tutkimusaineiston analyysistä

Lomaketietojen tallennus ja koodaus tehtiin Taloustutkimus Oy:ssä Eläketurvakeskuksessa laaditun yksityiskohtaisen koodausohjeen mukaisesti. Taloustutkimus Oy:stä tiedot siirrettiin Eläketurvakeskukseen, jossa tulokset tuotettiin juuri käyttöön tulleen SAS-tietojenkäsittelyohjelmiston avulla.

Tutkimusasetelma toimii tässä tutkimuksessa samalla metodisena välineenä sikäli, että vastauksia tutkimustehävän edellyttämiin kysymyksiin saadaan analyysissa suoraan vertailemalla eri ryhmiin kuuluvien vastausjakautumia toisiinsa. Vertailussa on käytetty prosenttijakautumia. Jakautumien erojen merkitsevyys on testattu tilastollisesti.

Työeläketiedon tausta-analyysi kohdistettiin koko tutkimusjoukkoon. Metodeina käytettiin osin prosenttilukujen ja keskiarvojen tilastollista tarkastelua. Osin sovellettiin korrelaatio- ja monimuuttujamenetelmiä. Käytettyjä menetelmiä selostetaan tarkemmin ao. analyysikohdissa.

5. TULOKSET

5.1. Esitetiedotuksen vaikutuksia

Esitetiedotuksen vaikutuksia tarkastellaan kahdella tavalla: toiminnallisten vaikutusten ja tiedollisten vaikutusten kannalta.

Toiminnalliset vaikutukset ovat objektiivisia tekoja, joihin virikkeen antoi saatu työeläke-esite. Tällaisia toimintoja ovat esitteen havaitseminen, lukeminen, säilyttäminen, eläkeotteen ja lisäesitteiden tilaaminen sekä oman eläkkeen määrän arvioiminen kokeiluesitteen ohjeiden avulla.

Toiminnallisten vaikutusten mittaaminen on suoraviivaista: esitetiedotus oli vaikuttanut vastausten osoittamalla tavalla. Vertailuja tehtiin vanhan ja kokeiluesitteen sekä eri ikäryhmien välillä.

Tiedolliset vaikutukset näkyvät tutkimusasetelman mukaan kontrolli- ja esitteitä saaneiden ryhmien mahdollisina eroina työeläketiedoissa. Niitä koskevat kysymykset käsittelevät työeläkevalmiuksia, eläke-etujen tietämistä, eläkkeen määrään vaikuttavien tekijöiden tuntemista sekä muita kummankin esitteen sisältämiä työeläketietoja.

5.1.1. Esitetiedotuksen toiminnallisia vaikutuksia

Esitteen havaitseminen ja muut toiminnalliset vaikutukset

Esitetiedotuksen toiminnalliset vaikutukset olivat selviä ja sinänsä melko suuria. Virike, työeläke-esite, aktivoi monia vastaanottajia erilaisiin toimintoihin, joita seuraavassa taulukossa kuvataan (kys. 24, 27, 26, 33, 36, 34).

Taulukko 2. Esitetiedotuksen toiminnalliset vaikutukset, prosenttilukuja ryhmien vastajista = N

	30-40-vuotiaat		62-63-vuotiaat		Yhteensä
	Vanha esite	Kokeilu-esite	Vanha esite	Kokeilu-esite	
Havaitsi esitteen	76	81	83	82	81
Tutustui esitteeseen	66	74	73	73	72
Säilytti esitteen	52	52	72	69	62
Tilasi eläkeotteen	43	54	48	49	51
Laski esimerkin (kok.es.)	-	20	-	24	-
Tilasi muita esitteitä	6	10	12	12	10
N	152	134	190	192	668

Vastaukset osoittivat, että henkilökohtaisena kirjeenä lähetetty esite useimmiten havaittiin. Sen jälkeen esitteeseen tutustuttiin vähintään siten, että sitä selailtiin. Nuorempien ja vanhempien vastaajien tai eri esitteiden välillä ei ollut merkitseviä eroja esitteen havaitsemisessa tai siihen tutustumisessa.¹⁾

Noin 30 prosenttia esitteen saaneista ei ollut tutustunut siihen. Tämä on vähemmän kuin etukäteen arvioitiin. Kokeilun perusteella odotettiin, että esitteeseen tutustuisi noin puolet sen saaneista.

Esitteen säilyttämisessä oli eroja eri ikäryhmien välillä. Nuoremmista haastatelluista puolet säilytti esitteen. Kun prosenttiluku lasketaan esitteen havainneista, niin kaksi kolmesta säilytti sen. Eri asia kuitenkin on, miten pitkään esitettä säilytetään. Pannaanko se talteen tulevia tilanteita varten vai ajautuuko esite kuitenkin ennemmin tai myöhemmin roskiin?

Vanhemmat haastateltavat säilyttivät esitteen nuorempia merkitsevästi useammin. Vanhemmista vastaajista 70 prosenttia oli säilyttänyt saamansa esitteen. Kun luku lasketaan esitteen havainneista, se on lähellä 90 prosenttia.

Esitteiden henkilökohtaisesti osoitettu postijakelu ei ole käytössä Eläketurvakeskuksessa. Tässä mielessä tutkimus testaa uudenlaista esitejakelua ja osoittaa

---

¹Ryhmien välisten erojen tilastollista merkitsevyyttä on testattu SAS-ohjelmiston testeillä, t-testillä tai χ^2 -testillä. Merkitseviksi on katsottu erot, joiden satunnaisuuden riskitaso on pienempi kuin 5 %. Tällaisiin eroihin viittaa tekstissä maininta 'merkitsevä'.

sen tehokkaaksi tavaksi saada kontakti tiedotuksen kohteeseen. Menetelmä on lähellä suoramarkkinointia, jota liike-elämässä käytetään mm. vaikeasti markkinoitavien tuotteiden tai palvelujen myynnissä.

Työeläketurvan tiedustelukortti liittyi kumpaankin esitteeseen. Tiedustelukortilla voi samanaikaisesti tilata lisätietoja työeläkkeistä eli erilaisia esitteitä. Tutkimuksen kohteena olleet esitteet olivat suppeita yleisesitteitä.

Joka toinen esitteen saaneista tilasi tiedustelukortilla eläkeotteen. Nuorempien ja vanhempien vastaajien välillä ei ollut eroja.

Esiteryhmien välillä oli sen sijaan nuorempien ryhmässä eroavuutta. **Kokeiluesitteen saaneet nuoremmat vastaajat olivat merkitsevästi useammin tilanneet eläkeotteen kuin vanhan esitteen saaneet.**

Puolet esitteen saaneista vastaajista ei tilannut eläkeotetta ja tähän tavallisin syy oli aikaisemmin saatu ote. Muut syyt siihen, että tiedustelukorttia ei ollut lähetetty, liittyivät epämääräiseen huomaamattomuuteen: "Ei tullut lähetettyä". Vain harva oli sitä mieltä, ettei asia ollut kiinnostava tai ajankohtainen.

Se, että niinkin moni tilasi eläkeotteen, osoittaa **vastaajien suhtautuvan arvostavasti otepalveluun.** Otteen tilasi valtaosa niistä, jotka eivät olleet sitä aikaisemmin saaneet. Esitetilauksen oli haastatelluista tehnyt noin joka kymmenes. Vaikka luku ei ole kovin korkea, se osoittaa, että virike, yleisesite, käynnisti prosessin lisätietojen hankkimiseksi joissakin tapauksissa.

Kokeiluesitteen laskuesimerkin laskeminen edellytti jonkin verran paneutumista ja vaivannäköä. Sitä voidaan pitää esitetiedotuksen toiminnallisista vaikutuksista vaativimpana.

Joka viides kokeiluesitteen saaneista nuoremmista ja joka neljäs vanhemmista vastaajista laski arvion omasta eläkkeestään.

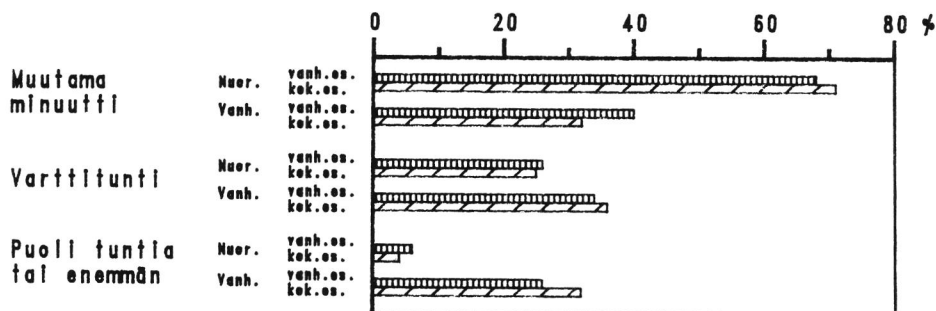
Kokeiluesitteen saaneilta, mutta esimerkkilaskelmaa tekemättömiltä tiedusteltiin syytä tähän (kys. 36). Vain harva (6 %) kysymykseen vastanneista piti esimerkkilaskelmaa liian vaikeana. Useimmat (40 %) tunsivat mielestään eläkkeensä tason jo ilman esimerkkilaskelmaa. Neljäsosa oli sitä mieltä, että asia ei heitä kiinnosta.

Esitteen lukemiseen käytetty aika

Esitteeseen tutustumisen tapaa tiedusteltiin kahdella kysymyksellä. Toisessa kysyttiin, miten hyvin vastaaja oli tutustunut esitteeseen ja toisessa tutustumiseen käytettyä aikaa (kys. 27 ja 29).

Esitteeseen tutustui vähintään selailemalla lähes 90 prosenttia sen havainneista. Niitä vastaajia, jotka olivat lukeneet saamansa esitteen huolellisesti tai melko huolellisesti, oli nuorempien ryhmässä noin kymmenesosa esitteen saaneista. Vanhemmat haastateltavat olivat nuoria useammin lukeneet esitteen melko tai erittäin huolellisesti. Heidän lukumääränsä oli noin kolmasosa ryhmän vastaajista. Esitteiden välillä ei ollut merkitseviä eroja.

Kuvio 2. Esitteisiin tutustumisen tapa siihen käytetyllä ajalla kuvattuna

Kuviossa on tarkasteltu vain esitteeseen tutustuneita. Yleisesti ottaen esitteeseen tutustumisen tapa oli melko pinnallista. Useimmat käyttivät siihen aikaa korkeintaan neljännestantunti.

Lukemisajoissa ei ollut merkitseviä eroja eri esitteiden välillä. Eroja oli sen sijaan ikäryhmien välillä. Nuorempien tapaa tutustua esitteeseen luonnehtii pikaselaus. Aikaa selailuun käytettiin muutama minuutti, korkeintaan neljännestantunti.

Nuoremmille vakuutetuille suunnatun esitetiedotuksen kannalta havainnolla on merkitystä. Koska he vain lukevat esitteen, sen sisällöstä tulisi jotain olennaista olla jo pikasilmäyksellä omaksuttavissa. Tällöin ilmeisesti kuvitukselle, otsikoille ja muille selvästi erottuville aineksille tulee sisällöllinen paino.

Eläkeikää lähestyvistä vastaajista osa oli ottanut asian vakavammin pyrkien paneutumaan eläketietoon. Tämä näkyy siinä, että **noin neljäsosa esitteen lukeista vanhemmista vastaajista oli käyttänyt siihen aikaa puoli tuntia tai enemmän.** Vanhempien vastaajien halua perehtyä eläkeasiaan kuvaa kurioositeettina se, että kaksi heistä oli lukenut esitettä useita tunteja.

Oman työeläkkeen tason tunteminen ja esimerkkilaskelma

Vastaajien käsitystä oman työeläkkeen tasosta kysyttiin pyytämällä heitä arvioimaan, paljonko he saisivat TEL-eläkettä, jos nyt jäisivät työkyvyttömyyseläkkeelle. Vastauksen saattoi antaa prosentuaalisena tai markkamääräisenä (kys. 22).

Eläkearvion katsottiin olevan oikein, jos se nuoremmilla vastaajilla oli tavoitetason (60 %) mukainen tai vanhemmilla vähimmäistasoa lähellä (36 - 40 %). Näistä poikkeavat arviot tarkastettiin yksitellen Eläketurvakeskukseen vakuutusteknisellä osastolla. Vääränä vastauksena pidettiin rekisteritietojen mukaan oikeasta eläkkeen määrästä selvästi poikkeavaa arviota. Mahdollinen lisäturva otettiin huomioon. Eläkkeen tarkistamiseen oli vastaajilta kysytty lupa, jonka yli 90 % antoi (kys. 43).

Eläkkeen määrä tai prosentuaalinen taso oli suurin piirtein oikein joka kolmannessa arviossa. Kokeiluesitteen esimerkin laskeneista 60 prosentilla oli oman työeläkkeen määrä arvioitu oikein. Eläke-esimerkin kokeiluesitteen ohjeiden mukaan laskeneiden eläkearviot olivat selvästi useammin oikein kuin muiden.

Kokeiluesitteen laskuesimerkin käyttökelpoisuus työeläketiedotuksen tavoitteiden (suurin piirtein oikea käsitys oman eläkkeen tasosta) kannalta on ilmeinen. Esimerkki sellaisenaan oli kuitenkin vasta kokeilua ja sen mahdollisessa jatkokäytössä tarvitaan lisäkehittelyä.

Huomattavaa on myös, että esimerkkilaskelma kuuluu siihen tiedottamistapaan, jossa vastaanottajalle annetaan tilaisuus tehdä itse jotain. Vastaanottaja ei ole vain passiivinen kohde, vaan aktiivinen mukanaolija, joka ongelmanratkaisutehtäviä tehdessään oppii uusia asioita ja havaitsee asioiden suhteita (vrt. Pakarinen 1986, 85-95).

Kaksi kolmesta eläke-esimerkin laskeneista kuului vanhempaan ikäluokkaan. Laskuesimerkki oli heille monimutkaisempi kuin nuoremmille. Kuitenkin kahdella kolmesta oli oman eläkkeen määrä arvioitu oikein. Ilmeisesti asian tärkeys ja omakohtaisuus oli motivoinut joitakin vanhempia vastaajia paneutumaan huolellisesti esimerkkilaskelmaan, mikä johti positiiviseen tulokseen parantaen oman eläkkeen tason tuntemista.

Esimerkkilaskelman tehneiden eläkearvioita voidaan verrata eläkeotteen tai ennakkolaskelman saaneiden eläkearvioihin. Eläkeotteen tai ennakkolaskelman saaneiden eläkearviot olivat oikein noin 40 prosentilla. Sen mukaan myös nämä tiedotustavat lisäävät oman eläkkeen tason tietämistä ja ovat hyödyllisiä tiedotuksen tavoitteiden kannalta. Kuitenkin kokeiluesitteen esimerkkilaskelman tehneet tiesivät suhteellisesti useammin työeläkkeensä oikean tason kuin eläkeotteen tai ennakkolaskelman saaneet.

Oman työeläkkeen tason tunteminen on erittäin tärkeä tiedotuksen tavoite. Kehittämiskelpoinen olisi ajatus liittää eläkeotteeseen esite, jossa on esimerkkilaskelma. Esimerkkilaskelmaan liitettäisiin eläkeotteen tietoja karttuneista eläkeoikeuksista ja jatkuvan työsuhteen eläkeprosentti.

5.1.2. Työeläketiedot ja esitetiedotuksen vaikutus

Työeläkevalmiudet

Työeläkevalmiudet ovat perustietoa siitä, miten toimia työeläkkeisiin liittyvissä elämäntilanteissa. Valmiuksia on ennen kaikkea tieto siitä, että on olemassa työeläke ja että sitä on haettava. Itse hakemismenettely on pitkälle automatisoitu. Vakuutettua kehoitetaan hakemaan eläkettä eläketapahtuman lähestyessä. Perheeläkkeen hakemisesta Eläketurvakeskus antaa kehotuksen ellei hakemusta ole tullut edunjäntäjän kuoleman jälkeen.

Keskeisiä valmiuksia on myös tieto, mistä saada neuvoja ja ohjeita työeläkkeisiin liittyvissä kysymyksissä. Valmius valvoa oman työeläkkeen karttumista on se alue työeläketiedoista, joka koskee kaikenikäisiä vakuutettuja. Vakuutettujen tulee valvoa työeläkkeensä karttumista eli sitä, että työnantajat noudattavat lakia työsuhteiden vakuuttamisessa ja vakuutusmaksujen maksamisessa.

Yleisesti ottaen haastateltavien työeläkevalmiudet olivat varsin hyviä. Työeläketiedotus on näiltä osin

saavuttanut tavoitteensa. Useissa valmiuksiin luetuissa asioissa jo kontrolliryhmän tietojen taso oli niin korkea, ettei siihen verrattaessa esitetiedotukselle enää jäänyt käytännöllisesti katsoen vaikutustilaa.

Viisi haastattelukysymystä liittyi työeläkevalmiuksiin (kys. 12-15 ja 23). Työeläkkeen olemassaolon tietämistä ei katsottu tarpeelliseksi kysyä, koska aikaisemman tutkimuksen mukaan vain 3 % työeläkelakien piiriin kuuluvista ei ollut kuullut mistään työeläkelaista (Tuominen 1980, 17).

Parhaiten valmiuksiin luetuista työeläketiedoista tunnettiin oma työeläkelaki, TEL, jonka piiriin kaikki haastateltavat kuuluvat. Lähes 90 prosenttia haastatelluista valitsi kortilla olleista seitsemästä työeläkelaista oikean. Ikä- tai esiteryhmien välillä ei ollut merkitseviä eroja.¹

Seuraavaksi parhaiten tunnettiin joku lisätietojen saantipaikka, työeläketurvan neuvontapiste. Eri ryhmissä noin 80 prosenttia oli maininnut jonkin oikean vaihtoehdon. Näissäkään vastauksissa ei ollut merkitseviä eroja esiteryhmittäin, mutta ikäluokittain tar-

---

¹ Tutkimusasetelman mukaan esitetiedotuksen mahdolliset vaikutukset näkyvät kontrolliryhmän ja esitteen saaneen ryhmän erona. Erojen tilastollisen merkitsevyyden arvioimiseksi laskettiin eri ryhmille ja erilaisille prosenttilukujen eroille t-testin arvoja (ks. Vasama-Vartia 1972, 616). Sen mukaan erot alkavat olla 5 prosentin riskitasolla merkitseviä, kun ne ovat noin 10 prosenttiyksikköä tai suurempia. Tätä lukua käytetään tarkastelussa "nyrkkisääntönä" eli selvästi alle 10 yksikön eroihin ei kiinnitetä huomiota. Noin 10 prosenttiyksikön tai sitä suurempien erojen merkitsevyys on erikseen testattu SAS-ohjelmiston t-testillä.

kasteltuna vanhemmat vastaajat tiesivät merkitsevästi useammin oikean vastauksen.

Työeläkkeen valvomiseen liittyvät asiat olivat varsin keskeisesti esillä molemmissa esitteissä. Valvonnan lähtökohtaa, työnantajan maksuvelvollisuutta koskevassa kysymyksessä oikea vastaus saattoi työnantajan lisäksi olla vakuutettu itse. Joissakin työpaikoissa vakuutetut osallistuvat lisäeläketurvan rahoitukseen. Tämä on kuitenkin melko harvinaista, koska TEL-vakuutetuista karkeasti arvioiden noin kymmenesosa kuuluu lisäturvan piiriin. Näistäkin vain osa osallistuu itse sen kustantamiseen.

Taulukko 3. Vastaajien tiedot TEL-vakuutusmaksujen maksajista, prosenttilukuja ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kont- rollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kont- rollir.	Vanha esite	Kok. esite
1. Vakuutettu itse	13	15	17	30	28	27
2. Työnantaja	92	94	96	89	85	92
3. Työmarkkina- järjestö	0	1	2	0	0	0
4. Valtio	0	1	1	6	1	0
N	89	152	134	137	190	192

Työnantaja tiedettiin vakuutusmaksun maksajaksi varsin hyvin. Huomiota herättää kuitenkin se, että myös vakuutetun itsensä katsottiin melko usein olevan työeläkemaksun maksaja, useammin kuin todellisuudessa olisi laita lisäturvan yleisyyden mukaan. Vanhempi vastaajaryhmä piti vakuutettua työeläkemaksun maksajana selvästi useammin kuin nuorempi ryhmä.

Vakuutetun työeläkemaksuun maksajana pitämistä saattaa osin selittää sosiaaliturvamaksu, jota myös työntekijät itse maksavat. Osa selitystä voi olla myöskin ideologisessa ajatuksessa työeläkkeestä ansaittuna ja tavallaan itse maksettuna jälkipalkkana. Työntekijä saa työpanostaan vastaan käyttöönsä rahapalkkana vain osan työansiosta. Kollektiivisen sopimuksen perusteella osa siirretään maksettavaksi myöhemmin eläkeaikana työeläkkeenä.

Taulukko 4. Työeläketurvan valvontaan liittyvien toimien tunteminen. Oikeita vastauksia prosentteina ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite
Tiedustelukortin saantipaikka	67	72	70	85	83	86
Puuttuvan työsuhteen korjaaminen	40	61	51	56	55	49
N	89	152	134	137	190	192

Työeläketurvan tiedustelukortin oikean saantipaikan (ETK, eläkelaitos, pankki, posti) tunsivat vanhemmat vastaajat hyvin, yli 80 prosenttia oli vastannut oikein. Nuoremmilla oli tässä asiassa enemmän epäröintiä, oikeita vastauksia oli noin 70 prosentilla. Esitteitä saaneet ryhmät eivät poikenneet kontrolliryhmästä kummassakaan ikäryhmässä.

Puuttuvan työsuhteen korjaamisessa katsottiin oikeaksi vastaukseksi yhteydenotto Eläketurvakeskukseen tai omaan työeläkelaitokseen. Oikeita vastauksia oli noin puolet.

Korjaamismenettely oli ainoa valmiuksien asiakohta, jossa esitteen saaneet poikkesivat merkitsevästi kontrolliryhmästä ja tällöinkin vain nuoremassa ikäluokassa. Esiteryhmien välinen ero viittaa siihen, että kokeiluesitteen kaaviomuotoinen esitystapa ei ollut tehokkaampi, vaan jopa huonompi kuin vanhan esitteen suora teksti. Myös asian sijainnilla esitteessä on saattanut olla vaikutusta. Vanhan esitteen tekstimuotoinen esitys oli ensimmäisellä sivulla. Kokeiluesitteen kaavio tarkistusmenettelystä oli vähemmän keskeisellä paikalla.

Kokonaiskuva työeläketurvasta

Kokonaiskuva työeläketurvasta tarkoittaa selkeää näkemystä siitä, mitkä seikat ovat työeläketurvan keskeisiä piirteitä ja mitkä eivät siihen kuulu. Kokonaiskuvan avulla työeläke jäsentyy omaksi alueekseen sosiaaliturvan kentässä eikä siihen sekoitu muihin lohkoihin kuuluvia piirteitä.

Kokonaiskuvan puutetta pidettiin alkuolettamusten mukaan eräänä tiedon perillemenoita haittaavana tekijänä.

Kognitiivisen oppimisteorian mukaan kokonaiskuvan hahmottaminen on tuloksellisen oppimisprosessin keskeisin osa. Kokeiluesitteen orientaatiokaavion tavoitteena oli esittää systeemimalli työeläkkeestä ja kansaneläk-

keestä muodostuvan eläketurvan keskeisistä piirteistä, käsitteiden välisistä suhteista eli antaa kokonaiskuva asioista. Tämän viitekehyksen avulla irrallisten tietojen oletettiin jäsentyvän toimivaksi kokonaisuudeksi.

Työeläkkeen ja kansaneläkkeen perusajatuksen tunteminen ja erottaminen toisistaan on lähtökohta suomalaisen eläkejärjestelmän rakenteen ymmärtämisessä. Tähän aiheeseen liittyy kysymys (kys. 17), jossa haastateltavia pyydettiin tunnistamaan työeläkkeen perusajatus annettujen vaihtoehtoisten lausumien joukosta.

Taulukko 5. Työeläkkeen perusajatuksen tunteminen. Prosenttilukuja ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kont- rollir. esite	Vanha esite	Kok. esite	Kont- rollir. esite	Vanha esite	Kok. esite
1. Työeläke on palkkaa, joka ansaitaan työssä ollessa ja maksetaan eläkeaikana	97	92	84	77	76	83
2. Työeläke on kansalaisoikeus, joka kuuluu jokaiselle suomalaiselle	3	6	13	17	19	11
3. Muut vaihtoehdot yht.	0	1	3	7	5	4
N	89	152	134	137	190	192

Työeläkkeen perusidea (kohta 1.) oli tuttu valtaosalle vastaajista. Vanhemmat vastaajat valitsivat kuitenkin nuorempia merkitsevästi useammin kansaneläkkeen perusideaan viittaavan lausuman (kohta 2.).

Kummassakin esitteessä työeläkkeen perusidea oli selvästi esillä. Kokeiluesitteen systeemikaaviossa esitettiin myös kansaneläkkeen perusajatus. Se oli saatanut kokeiluesitettä selailtaessa jäädä joidenkin vastaajien mieleen asiayhteyden selviämättä. Nuoremmat kokeiluesitteen saaneet mainitsivat useammin kansaneläkkeen perusajatuksen kuin kontrolliryhmään kuuluvat.

Kokonaiskuvan selkeyttä mitattiin yhdistämällä kolmeen keskeiseen työeläketietokysymykseen annetut vastaukset. Kysymykset koskivat TEL:n perusteella maksettavia etuuksia, työeläkkeen määrään vaikuttavien tekijöiden tuntemista ja työeläkkeen perusajatuksista (kys. 17, 18 B ja 21 B). Kysymykset olivat valintakysymyksiä, jolloin haastateltavan tuli valita esitetyistä vaihtoehdoista oikeat. Kokeiluesitteen systeemikaavion tiedot riittivät kaikkien oikeiden vastausten antamiseen. Vanhassa esitteessä vastaavat tiedot olivat tekstissä.

Kolmessa valintakysymyksessä haastateltava saattoi tehdä 0-7 oikeaa valintaa ja 0-9 väärää valintaa. Vastaukset yhdistettiin yhdeksi muuttujaksi, joka kuvasi oikeiden valintojen lukumäärää suhteessa väärin valintoihin. Väärään valintaan rinnastettiin oikean valinnan puuttuminen. Siten esimerkiksi TEL-etuuksia koskevassa kysymyksessä henkilö, joka valitsi tapaturmaeläkkeen eikä valinnut perhe-eläkettä, oli tehnyt kaksi virhettä. Vastaukset luokiteltiin kokonaiskuvan selkeyttä kuvaaviin luokkiin.

Taulukko 6. Kokonaiskuva työeläketurvasta, prosenttija-kautumia ryhmittäin

Kokonaiskuva	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat			Kaikki
	Kont- rollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kont- rollir.	Vanha esite	Kok. esite	
1. Täysin selkeä	4	3	6	3	4	4	4
2. Selkeä	32	34	25	19	16	19	23
3. Hieman sekava	37	40	39	33	33	29	35
4. Sekava	18	18	24	25	32	28	25
5. Täysin sekava	9	5	6	20	15	20	13
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
N	89	152	134	137	192	190	894

Täysin virheettömiä vastauksia oli koko aineistossa neljällä prosentilla. Näiden henkilöiden kokonaiskuva työeläketurvasta oli täysin jäsentynyt ja selkeä. He eivät sekoita työeläketurvaan muiden sosiaalietujen piirteitä. Seuraavaan luokkaan, jossa kokonaiskuvaa voidaan pitää lähes selkeänä, kuului neljäsosa vastaajista. Heidän vastauksissaan oli 1 - 2 virhettä tai puutteellisuutta. Noin joka neljännellä haastatellulla oli siis aika selkeä kokonaiskuva työeläketurvasta.

Haastatelluista noin kolmannes kuului luokkaan, jonka vastauksissa oli 3 - 4 virhettä tai puutetta. Näillä henkilöillä oli jonkinlainen kuva työeläketurvasta, mutta kokonaiskuva on hieman sekava. Virheiden ja puutteellisuuksien yleistyessä kokonaisnäkemyksestä ei voida puhua. Luokkaan, jossa oli 5 - 6 puutetta tai virhettä, kuului joka neljäs vastaaja ja sitä vielä huonompaan tulosluokkaan hieman yli 10 prosenttia vastaajista. Toisin sanoen kokonaiskuva puuttui noin kolmasosalta vastaajista.

Ryhmien välisistä eroista selvin oli nuorempien vastaajien paremmuus vanhempiin verrattuna. Nuoremmat pystyivät eläkeikää lähestyviä paremmin jäsentämään työeläkkeen olennaiset piirteet erilleen muista sosiaalieduista. Noin kolmannes nuoremmista vastaajista kuului kokonaiskuvan hyvin hallitsevien luokkaan. Vanhemmilla vastaava osuus oli noin viidennes.

Verrattaessa kontrolliryhmän kokonaiskuvaluokkia vastaaviin esitteitä saaneiden luokkiin havaitaan yleinen samanlaisuus, joka koskee molempia esitteitä molemmissa ikäryhmissä. Saatu esitetiedotus ei ilmeisesti ollut mainittavasti selkeyttänyt lukijoiden kokonaiskuvaa.

Kokeiluesitteen systeemikaavio oli uusi näkökulma tiedotukselle. Se ei kuitenkaan täyttänyt ennako-odotuksia. Kokeiluesitteen saaneiden kokonaiskuva ei ollut selkeämpi kuin muiden.

Kokonaiskuvakaavion tehottomuuden syistä saadaan teemahaastatteluihin perustuvasta osaraportista vihjeitä. Osa lukijoista vierasti uutta esitystapaa ja suhtautui siihen torjuvasti. Tällaiset henkilöt olivat useimmin vanhempaan ikäryhmään kuuluvia (Pakarinen 1986, 68). Arvostella voidaan jälkikäteen myöskin kaavion toteutusta: se oli ehkä keskeneräinen, liian monimutkainen, ehkä teksti ei tarpeeksi tukenut kaaviota, ehkä kaavion visuaalinen toteutus häiritsi jne.

Tärkein kokonaiskuvakaavion tehottomuuden syistä on ehkä kuitenkin esitteen käyttötapa, pikaselaus. Nopea silmäily ei riitä siihen, että eläkejärjestelmästä, sen käsitteistä ja niiden suhteista muodostuisi toimiva kokonaisuus. Tarvittaisiin enemmän paneutumista ja toinen henkilö opastamaan kaavion lukua. Tällöin tilanne

muistuttaisi opetustapahtumaa. Muistutettakoon, että teoria, jota kokeiluesitteessä sovellettiin, on opetusopin eikä tiedotusopin teorioita.

Teoriaa tulokset eivät aseta kyseenalaiseksi, mutta kylläkin tulosten perusteella sen suorat sovellutusmahdollisuudet esitetiedotukseen. Eri asia on, miten kokonaisnäkemykseen perustuva esitystapa toimisi varsinaisessa opetustilanteessa. Sellaisessa opettaja (luennoija) voisi perusteellisesti selittää kaavion olennaiset piirteet ja esimerkeillä sekä tehtävillä kontrolloida kaavion ymmärretyksi tulemistä. Tällöin esitystapa saattaisi toimia teorian mukaisesti.

Työeläke-etujen tunteminen

Työeläke-etujen tunteminen on se alue perustiedoista, jossa aikaisempien tutkimusten ja käytännön kokemuksen mukaan esiintyy jatkuvasti tietämättömyyttä ja sekaannuksia. Kokeiluesitteessä asiaa korostettiin esittämällä eläketurvaan oikeuttavat elämäntilanteet ja eläke-etujen nimet sekä kaaviossa että sen vieressä olevassa tekstiosassa.

Aiheen keskeisyyden vuoksi eläke-etujen tuntemista kysyttiin sekä avoimena että valintakysymyksenä (kys. 18). Avoimessa kysyttiin elämäntilanteita, joissa voi hakea TEL:n mukaista eläkettä. Valintakysymyksessä vastaajia pyydettiin valitsemaan kortilla olleista 9 sosiaaliedun luettelosta TEL:n mukaiset etuudet.

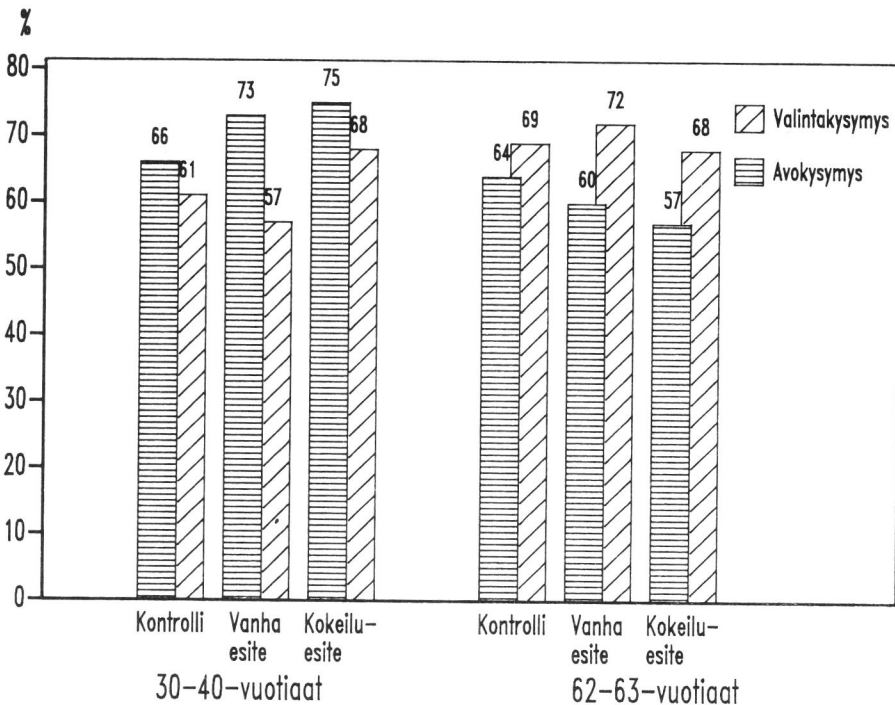
Aikaisemmin esitettyjen, valmiuksia koskevien tulosten mukaan esitetiedotuksen vaikutukset lukijoiden työeläketietoihin näyttivät vaatimattomilta. Tämän vuoksi esitetiedotuksen vaikutusten tarkastelukulmaa täsmennettiin. Kontrolliryhmän tietoihin verrattiin esitteen saaneiden ja sen lukeneiden tietoja. Tarkastelun ulkopuolelle jätettiin ne, jotka olivat saaneet esitteen, mutta eivät olleet huomanneet sitä tai olivat vain selailleet esitettä.

Esitteen lukeneiden tarkastelulla voidaan saada vastaus kysymykseen esitteen vaikutuksesta oppimistilanteessa, jossa kaikki tutustuvat annettuun materiaaliin. Tiedotustilanne on tästä poikkeava, koska se sisältää mahdollisuuden viestin huomiotta jättämiseen.

Vanhuuseläkkeen tunteminen on esimerkki ongelmista, joihin työeläketiedotuksessa jatkuvasti törmätään. Aiheesta tiedetään jotain, mutta jotain on epäselvää.

Erillinen kysymys eläkeiästä (kys. 20) osoitti, että lähes kaikki tiesivät 65 vuoden olevan yleinen eläkeikä. Eläkeiän tunsivat lähes kaikki vanhemmat vastaajat ja nuoremmistakin melkein 90 prosenttia vastasi oikein. Vaikka eläkeikä tunnettiin, ei vanhuuseläkettä tunnettu yhtä usein TEL:n mukaiseksi etuudeksi, kuten seuraava kuvio osoittaa.

Kuvio 3. Vanhuuseläkkeen tunteminen kontrolli- ja esitteitä lukeneiden ryhmissä. Oikeiden vastauksien prosenttiosuuksia

Vanhuuseläkkeen tunti noin kaksi kolmesta. Esitteitä lukeneet eivät missään ryhmässä olleet merkittävästi parempitietoisia kuin kontrolliryhmiin kuuluvat. Avoimessa kysymyksessä nuorempien vastaajien tiedot olivat merkittävästi parempia kuin vanhempien.

Huomiota kiinnittää se seikka, että nuorempien ikäryhmässä vanhuuseläkkeeseen oikeuttava elämäntilanne - eläkeikä, täysin palvelut - tiedettiin paremmin kuin täsmällinen valintakysymyksen nimike vanhuuseläke. Tämän epäjohdonmukaisuuden mahdollisena syynä on kielenkäyttö, jonka mukaan puhutaan usein vain eläkkeelle siirtymisestä. Terminä vanhuuseläke lienee jonkin verran vieras. Tiedetään suurin piirtein ne olosuhteet, joiden vallitessa vanhuuseläke myönnetään, mutta ei osata yhdistää näitä oikeaan nimikkeeseen.

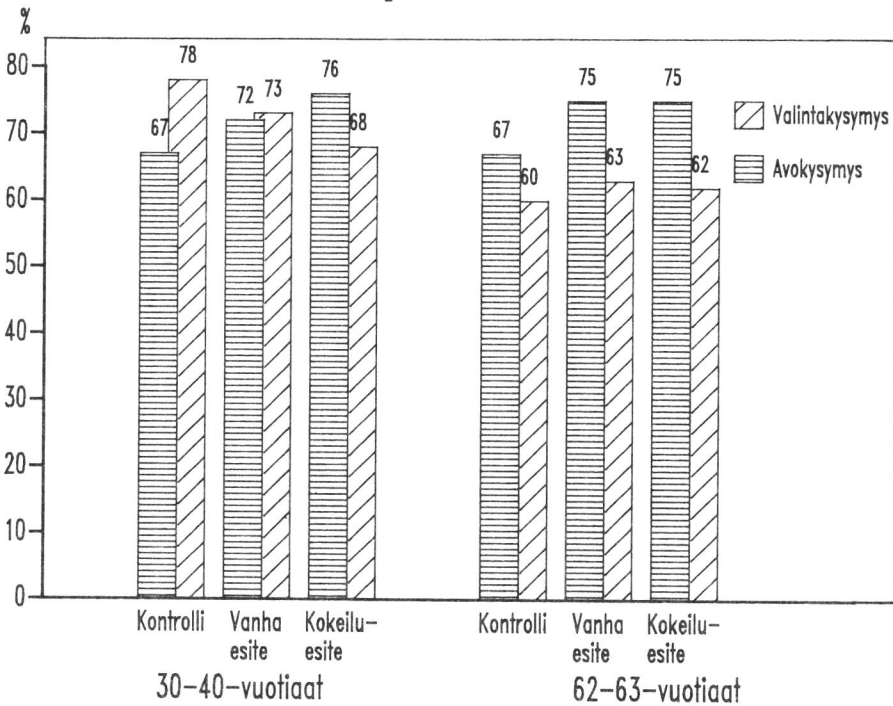
Havainto vanhuuseläke-nimikkeen vieraudesta työeläkeläisten yhteydessä on tullut esiin myös aikaisemmissa tutkimuksissa ja kokeilututkimuksessa. Se saattaa selittää myös sen, että eläkeiän kynnyksellä olevista vastaajista noin kolmasosa ei tuntenut vanhuuseläketermiä tai yhdistänyt työeläkkeeseen oikeuttavaksi tilanteeksi ikääntymistä, vaikka tunsikin yleisen eläkeiän.

Vanhuuseläke on esimerkki eläketermeistä, joiden hallitsemisessa joillakin vakuutetuilla saattaa olla erityisiä ongelmia. Etujen nimien tuntemisessa onkin itse asiassa kysymys eläkekäsitteiden hierarkian hallitsemisesta. Ensinnäkin on olemassa käsite "eläke", jonka alakäsitteitä ovat työeläke ja kansaneläke. Molempien alakäsitteitä ovat eläkelajit, mm. vanhuuseläke. Tutkimuksissa on saatu viitteitä siitä, että jotkut ihmiset yhdistävät eläketurvan alakäsitteitä vain yhteen yläkäsitteeseen: Vanhuuseläke-kansaneläke, työkyvyttömyyseläke-työeläke-työssä olevan eläke (vrt. Pakarinen 1986, 73-75 ja Forss - Jääskeläinen - Karisalmi 1983, 19).

Kokeiluesitteen systeemikaavio ei onnistunut selkeyttämään eläketurvan rakennetta ja käsitteiden välisiä suhteita. Aikaisemmin kokonaiskuvan yhteydessä esitetty yleistulos näkyy myös yksityiskohdan, vanhuuseläkkeen tuntemisessa.

Työkyvyttömyyseläkkeen tuntemisessa näkyy samanlaisia piirteitä kuin vanhuuseläkkeen kohdalla. Esitetiedotus ei vaikuttanut etuuden tuntemiseen, kuten seuraava kuvio osoittaa.

Kuvio 4. Työkyvyttömyyseläkkeen tunteminen kontrolli- ja esitteitä lukeneiden ryhmissä. Oikeiden vastauksien prosenttiosuuksia

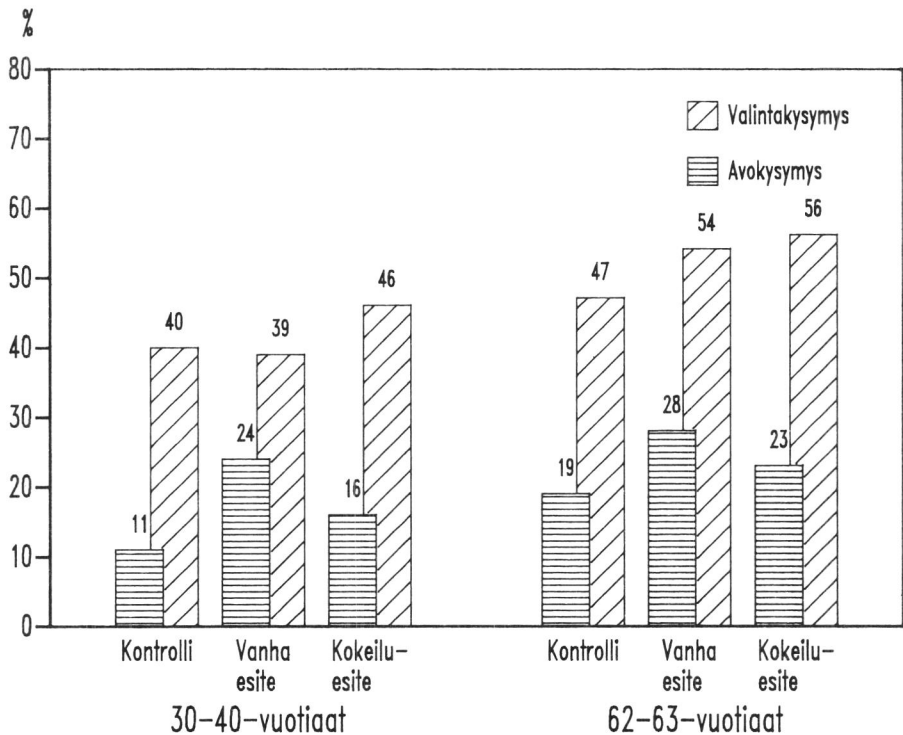

Työkyvyttömyyseläke tunnettiin suunnilleen samantyyppisesti kuin vanhuuseläke. Kysymykseen oikein vastanneita oli pyöreästi kaksi kolmesta. Ikäluokkien välillä oli eroja vastauksessa valintakysymykseen. Nuorempi ikäryhmä oli tuntenut termin "työkyvyttömyyseläke" merkitsevästi useammin kuin vanhemmat vastaajat.

Avovastauksissa on TEL:n mukaiseen eläkkeeseen oikeutavaksi elämäntilanteeksi katsottu sairaus, pitkä sairaus ja työkyvyttömyys. Avo- ja valintavastausten suhteista voidaan viitata samoihin kielenkäytön ja käsitteiden hallinnan vaikeuksiin kuin vanhuuseläkkeen yhteydessä. Arkikielessä käytetään usein ilmausta sairaseläke. Se viittaa konkreettisempaan elämäntilanteeseen kuin sinänsä korkealla abstraktion tasolla oleva juridis-lääketieteellinen käsite "työkyvyttömyys" (vrt. Gould 1985, 77-81).

Työttömyyseläke on otettu eläke-etuihin myöhemmin kuin vanhuus- ja työkyvyttömyyseläke ja se koskee vain eläkeikää lähestyviä työttömiä.

Kuvio 5. Työttömyyseläkkeen tunteminen kontrolli- ja esitteen lukeneiden ryhmissä. Oikeiden vastauksien prosenttiosuuksia

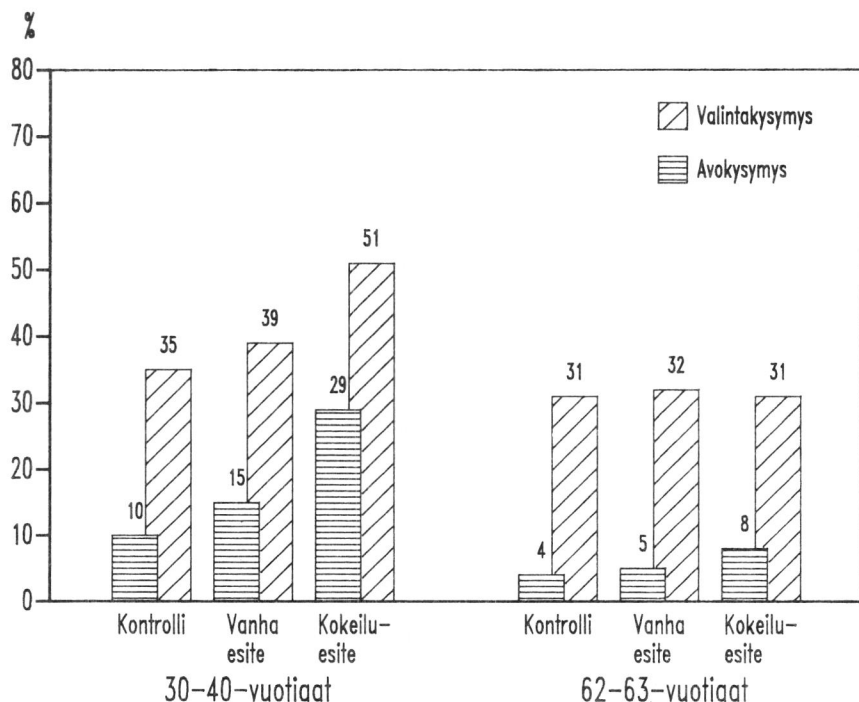
Työttömyyseläke oli odotetusti vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkettä huonommin tunnettu etuuslaji.

Vanhemmat vastaajat tunsivat työttömyyseläkkeen nuoria merkitsevästi paremmin, onhan se heidän ikäluokkiaan koskeva etuus. Avointen ja valintavastausten selvä ero osoittaa, että työttömyyttä ei spontaanisti mielletä työeläkkeeseen oikeuttavaksi elämäntilanteeksi. Kuitenkin etuuden nimen näkeminen valintakysymysten vaihtoehtoisissa auttoi muistia. Jonkun verran saattaa myös olla kysymys valintavastauksiin sisältyvästä arvausefektistä.

Vanhan esitteen lukeneet muistivat avovastausten mukaan kontrolliryhmää useammin työeläkkeeseen oikeuttavana elämäntilanteena myös työttömyyden. Nuoremmassa ikäluokassa ero oli merkitsevä.

Perhe-eläke on molempia ikäryhmiä koskeva etuus, jonka voi saada naisleski ja alle 18-vuotias lapsi kummankin vanhempansa jälkeen.

Kuvio 6. Perhe-eläkkeen tunteminen kontrolli- ja esitteiden lukeneiden ryhmissä. Oikeiden vastauksien prosenttiosuuksia

Perhe-eläke oli varsin huonosti tunnettu työeläke-etuus. Varsinkin vanhemman ikäluokan avovastauksissa esiin tullut tiedon puute on hämmästyttävä. Miksi vain muutama prosentti vastaajista tiesi perhehuoltajan kuoleman työeläkkeeseen oikeuttavaksi elämäntilanteeksi?

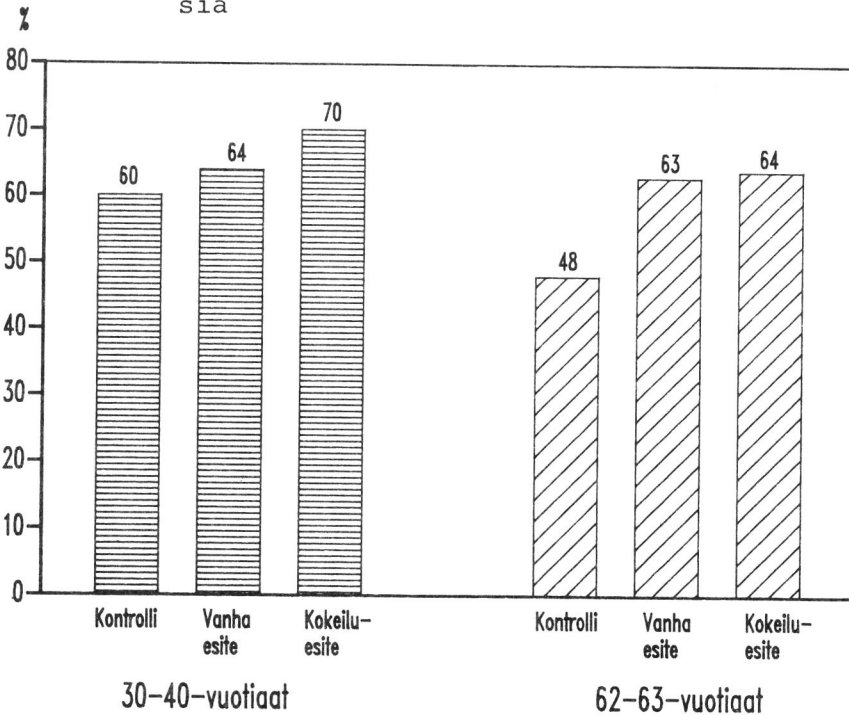
Perhe-eläkkeeseen viittaavia elämäntilanteita, jotka oikeuttavat TEL-eläkkeeseen, ovat avovastausten tulkinnan mukaan kuolemantapaus, huoltajan kuolema, viittaukset leskeneläkkeeseen tai lapsen eläkeoikeuteen. Tällaisen tapahtuman todennäköisyys on vanhemmissa ikäryhmässä paljon suurempi kuin nuoremmassa. Tietämättömydessä tai muistamattomuudessa on mahdollisesti jopa kysymys torjunnasta. Kuolemaan liittyvien epämieluisien assosiaatioiden vuoksi perhe-eläkkeeseen oikeuttavaa elämäntilannetta ei halutakaan muistaa.

Osatekijä perhe-eläkkeen huonoon tuntemiseen saattaa olla myös työeläkkeen luonteessa ansaintaeläkkeenä, jatkopalkkana. Työeläkevakuutetun on ehkä luontevampaa ajatella, että osa omaa palkkaa tulee myöhemmin eläkkeenä itselle kuin myös perhe-eläkkeenä edunsaajalle. Valintavastausten ero avovastauksiin viittaa samaan suuntaan, kuolemantapausta ei mielletä työeläkkeeseen oikeuttavaksi elämäntilanteeksi, mutta etuuden nimen näkeminen auttaa muistia.

Kokeiluesitteen lukeneet nuoremmat vastaajat tunsivat perhe-eläkkeen kontrolliryhmää merkittävästi paremmin. Ero oli 20 prosenttiyksikön suuruusluokkaa. Tämä onkin eläke-etuuksien tuntemisessa ainoa kohta, jonka mukaan kokeiluesite oli selvästi parempi kuin vanha esite.

Perhe-eläkkeeseen liittyi ainoa työeläkelakien yksityiskohtaa käsittelevä kysymys, joka koski lapsen perhe-eläkkeen pääteiän tuntemista (kys. 12).

Kuvio 7. Lapsen perhe-eläkkeen pääteiän (18 v) tunteminen. Oikeiden vastauksien prosenttiosuusia

Verrattuna perhe-eläke-etuuden tuntemiseen, lapsen perhe-eläkkeen pääteikä tunnettiin paremmin. Kuitenkin tämä on käsittehierarkiassa perhe-eläkkeen yksityiskohta. On hämmästyttävää, että yksityiskohta tunnetaan pääasiallisesti paremmin. Tilanne kuvaa hyvin sitä, miten sirpaloitunutta tietoa työeläkkeistä on. Tunnetaan joitain yksityiskohtia, mutta rakenteellinen kokonaiskuva on usein sekava.

Kokeiluesitteen lukeneet tiesivät lapsen perhe-eläkkeen pääteikä merkittävästi paremmin kuin kontrolliryhmä molemmilla ikäryhmissä. Vanhemmassa ikäryhmässä myös vanhan esitteen saaneet olivat parempitietoisia kuin kontrolliryhmä.

Lapsen perhe-eläkkeen pääteikä eli erityisen yksityiskohdan tuntemisessä esitetiedotus oli siis vaikuttanut. Ehkä syynä tähän on tiedon selkeys, konkreettinen luku. Tällainen tieto saattaa pikaselailullakin jäädä paremmin mieleen kuin sanallisesti esitetty tieto, varsinkin jos tiedotteessa ei lukuja ole kovin runsaasti.

Virheiden väheneminen esitetiedotuksen vaikutuksesta olisi myös merkittävä tulos. Valintakysymyksessä työeläke-etuuksista oli viisi sosiaalietua, joiden valitseminen työeläke-etuksi oli virhe.

Taulukko 7. Väärien etuuksien valitseminen työeläke-etuuksiksi kontrolli- ja esitteitä lukeneiden ryhmissä. Virheellisten vastausten prosenttiosuuksia ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite
Sairauspvr.	26	18	21	38	37	43
Tapaturmaeläke	35	39	51	30	32	31
Työttömyysav.	12	6	8	16	16	20
Eroraha	6	6	7	18	20	23
Kansaneläke	16	10	14	24	28	30
N	89	67	63	137	105	115

Nuorempien haastateltujen vastauksissa oli merkittävästi vähemmän virheitä kuin vanhempien. Esitteitä lukeneita ja kontrolliryhmiä verrattaessa havaitaan virheitä olevan eri ryhmissä suunnilleen yhtä paljon.

Eräiden etujen kohdalla esitteitä lukeneet tekivät enemmän virheitä kuin kontrolliryhmä. Esitetiedotus ei ollut vaikuttanut virheitä vähentävästi, vaan jopa päinvastoin eräissä kohdin.

Tavallisin virhe nuoremmilla vastaajilla oli tapaturmaeläke, jonka noin kolmasosa katsoi työeläke-etuudeksi. Sekoittuminen on ymmärrettävissä etuuden työperäisyyden kautta. Noin viidesosa nuoremmista vastaajista oli pitänyt sairauspäivärahaa työeläke-etuutena. Kansaneläkkeen luki työeläke-etuihin kuuluvaksi 10-16 % nuoremmista vastaajista.

Vanhempien vastaajien tavallisin virhe oli sairauspäiväraha. Yli kolmasosa teki tämän virheen. Etuuden työperäisyys saattaa sekoittaa pitämään työeläke-etuna

myös tapaturmaeläkettä ja erorahaa, jotka termeinä ovat huonosti tunnettuja ja sellaisina houkuttelevat arvaamisyrityksiin.

Kansaneläkkeen ja työeläkkeen sekoitti joka neljäs vanhemmista vastaajista. Se osoittanee vaikeuksia hallita käsitehierarkiaa, kuten vanhuuseläkkeen yhteydessä todettiin. Vanhempien ei usein ole helppoa saada kokonaiskuvaa sosiaalietujen moniulotteisesta kartasta. Siihen tarvittaisiin käsitteellistä ajattelua ja abstrahointikykyä, joka puolestaan yleisesti liittyy mm. koulutustasoon.

Työeläkkeen määrään vaikuttavat tekijät

Palkka ja työssäoloaika ovat työeläkkeen määrään vaikuttavat päätekijät, joiden tunteminen kuuluu keskeisiin tiedotustavoitteisiin. Kokeiluesitteessä palkka ja työssäoloaika esitettiin sekä systeemikaaviossa että laskuesimerkissä useaan kertaan. Vanhassa esitteessä asia kerrottiin vain kerran sanallisesti. Aiheen keskeisyyden vuoksi sitä kysyttiin sekä avoimen että valintakysymyksen avulla (kys. 21).

Taulukko 8. Työeläkkeen määrään vaikuttavien tekijöiden tunteminen kontrolli- ja esitteen lukeneiden ryhmissä. Oikeiden vastauksien prosenttiosuuksia ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite
Työssäoloaika:						
- Avoin kys.	69	64	70	60	57	68
- Valintakys.	89	91	94	86	87	90
Palkka:						
- Avoin kys.	66	63	68	65	65	67
- Valintakys.	96	95	98	85	85	88
Yksityiskohtia ¹⁾						
- Avoin kys.	2	19	17	13	15	12
N	89	67	63	137	105	115

¹⁾ esim. karttumisprosentti

Haastateltavien **tiedot työeläkkeen määrään vaikuttavista perustekijöistä olivat varsin hyviä.** Voidaankin sanoa, että tiedotustoiminnan tavoitteet ovat toteutuneet näiden asioiden suhteen. Kysyttäessä työeläkkeen määrään vaikuttavia tekijöitä avoimena kysymyksenä, noin kaksi kolmesta mainitsi työssäoloajan ja palkan. Valintakysymyksen vastausten mukaan asia tunnettiin vielä paremmin. Noin 90 prosenttia vastaajista oli valinnut oikeat vaihtoehdot.

Vastaukset osoittivat niin hyvää tiedon tasoa, että esitetiedotukselle ei käytännöllisesti katsoen jäänyt enää vaikutusmahdollisuuksia.

Nuoremman ikäryhmän tiedot olivat jonkun verran parempia kuin vanhemman ikäryhmän. Merkitseviä olivat erot työssäoloajan tuntemisessa avokysymyksen kohdalla. Valintakysymyksessä nuoremmat tiesivät useammin palkan vaikuttavan työeläkkeen määrään.

Avoimessa kysymyksessä vastaajat saattoivat kertoa myös muista työeläkkeen määrään vaikuttavista tekijöistä kuten karttumisprosentista, syntymävuodesta jne. Nuorempien ryhmässä esitteitä lukeneet mainitsivat näitä yksityiskohtia merkitsevästi useammin kuin kontrolliryhmä. Se osoittaa, että esitteiden lukeminen oli vaikuttanut työeläkkeen määrään vaikuttavien yksityiskohtien tuntemiseen.

Väärrien tekijöiden valitseminen työeläkkeen määrään vaikuttaviksi tekijöiksi osoittaa tietojen jäsentymättömyyttä ja epävarmuutta. Epävarmuuden vähentyminen olisi myös merkittävä tiedotuksellinen tulos.

Taulukko 9. Väärrien vaihtoehtojen valitseminen työeläkkeen määrään vaikuttaviksi tekijöiksi kontrolli- ja esitteitä lukeneiden ryhmissä. Väärrien vastausten prosenttiosuuksia ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite
Asuinkunta	10	15	13	19	22	17
Eläkeajan tulot ja om.	12	7	11	12	11	21
Perhe-eläke	3	6	6	6	4	5
Eroraha	0	3	0	2	1	3
Aviop. tulot	10	8	14	9	7	10
N	89	67	63	137	105	115

Virheellisistä vaihtoehtoista osa on kansaneläkkeen määräytymiseen vaikuttavia tekijöitä ja ne olivatkin yleisimpiä virheitä. Kansaneläkkeen lisäosan suuruus määräytyy kuntaryhmän mukaan. Ennen KELA-uudistusta kansaneläkkeen määrään vaikuttivat eläkeajan tulot ja omaisuus sekä aviopuolison tulot. Nykyisin kansaneläkettä pienentää vain työeläke.

Virheiden määrä ei paljon vaihdellut verrattaessa esitteitä lukeneita kontrolliryhmiin. **Esitetiedotus ei sen mukaan ole vaikuttanut virheitä vähentävästi.** Tässä mielessä tulos on samanlainen kuin aikaisemmin eläke-etujen yhteydessä esitettiin.

Ikäryhmittäin vertailtaessa havaitaan **nuoremmilla haastatelluilla olleen vähemmän virheitä kuin vanhemmilla.** Tämäkin on aikaisemmin esitettyjen tulosten suuntaista. Vanhemmilla vakuutetuilla on työeläkkeen ja kansaneläkkeen erottelu vaikeampaa kuin nuoremmilla.

Työeläkkeen ja kansaneläkkeen sekoittamisessa on todennäköisesti myös tiedotuspoliittisia taustasyitä. Työeläkkeistä tiedottaa työeläkejärjestelmä ja kansaneläkkeistä Kansaneläkelaitos. Työeläkkeen ja kansaneläkkeen kombinaatio muodostaa kuitenkin yksityisen henkilön eläketurvan. Työeläkkeellä ja kansaneläkkeellä on yhteisiä piirteitä (elämäntilanteet-eläkelajit) ja erillisiä piirteitä (tavoite, eläkkeen määräytyminen).

Kokonaisuuden hahmottaminen jää vakuutetun itsensä tehtäväksi. Sitä varten hänen tulee yhdistää eri lähteistä tulevaa tietoa. Tämä asettaa itse asiassa vakuutetuille suuria vaatimuksia. Heidän pitäisi muodostaa mielessään työeläkkeestä ja kansaneläkkeestä oikeanlainen käsitehierarkia, josta mm. vanhuuseläkkeen yhteydessä puhuttiin. Yritys tarjota kokonaiskuva yksittäisessä esitteessä jäi liian irralliseksi toimenpiteeksi, jotta sillä oltaisiin voitu korjata osaltaan tiedotuspolitiikasta johtuvia perustavanlaatuisia ongelmia. Kysyttäväksi jää, voidaanko näitä eläketiedotuksen perusongelmia ratkaista ilman nykyistä suurempaa yhteistyötä työ- ja kansaneläkejärjestelmän välillä?

5.2. Työeläketiedon perillemenoon liittyviä tekijöitä

5.2.1. Työeläketiedot tietosteikolla mitattuna

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää paitsi esitetietoduksen vaikutuksia myöskin työeläketiedon perillemenoon liittyvien taustatekijöiden merkitystä. Ensimmäinen tehtävä tässä vaiheessa oli mittausvälineen, tietosteikon muodostaminen.

Analyysivälineeksi tarkoitettu tietosteikko rakennettiin avoimiin kysymyksiin annetuista vastauksista. Avoimet kysymykset simuloivat valintakysymyksiä paremmin vastaajien tietoja ja käyttäytymistä todellisissa elämäntilanteissa, joissa eläkeasioiden tuntemusta tarvitaan.

Asteikon erottelukyvyn vuoksi mukaan ei otettu kysymyksiä, jotka lähes kaikki vastaajat tunsivat. Sellainen kysymys ei erottele. Kysymysten kuulumiseen samalle ulottuvuudelle kiinnitettiin huomiota valitsemalla asteikkoon kysymyksiä, joilla on toisiinsa merkitseviä korrelaatioita.

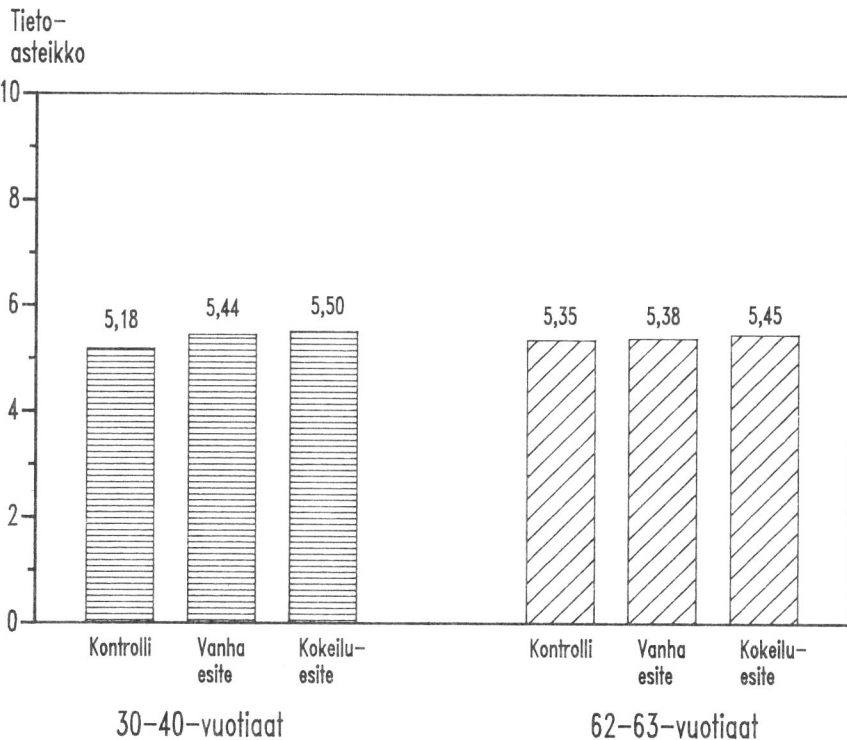
Tietosteikkoon valitut kysymykset koskivat työeläkkeen tiedustelukortin saantipaikkaa, neuvontapisteen tuntemista, rekisteritiedoista puuttuvan työsuhteen korjaamismenettelyn tuntemista, työeläkkeeseen oikeuttavien elämäntilanteiden tietämistä, työeläkkeen määrään vaikuttavien tekijöiden ja lapsen perhe-eläkkeen pääteiän tuntemista (kys. 13-15, 18.A, 21.A ja 19.B).

Oikeista vastauksista vastaaja sai kustakin yhden pisteen. Asteikko muodostettiin yksinkertaisesti laskeamalla yhteen oikeat vastaukset. Asteikon muodostamisesta on lähemmin liitteessä 4.

Tietoasteikon vaihteluväli oli 0 - 10. Vastaajien keskiarvo asteikolla oli 5.4. Muodoltaan vastausten jakauma asteikolla oli normaalijakauman kaltainen. Ääripäihin, 0 ja 10 pisteen luokkiin, kuului kumpaankin prosentti vastaajista, 4 - 6 pisteen luokkiin yhteensä yli puolet vastaajista. Asteikon reliabiliteetti oli osioiden korrelaatioihin perustuvan reliabiliteettikerroimen mukaan .50.

Molempien ikäryhmien keskiarvo työeläketietoasteikolla oli täsmälleen sama, 5.4. Esiteryhmittäin tietoasteikon keskiarvot ovat seuraavassa kuviossa.

Kuvio 8. Tietoasteikon keskiarvoja ryhmittäin

Yleisilme kuviossa on **eri ryhmien tietotason samalaisuus**. Ryhmien väliset erot olivat hyvin pieniä. Vertailtaessa molempia kontrolliryhmiä havaitaan vanhemman ikäryhmän tiedon tason olevan hieman korkeampi kuin nuoremman. Ikäryhmien täsmälleen sama tiedontason keskiarvo johtuu siis nuorempien, esitteitä saaneiden hieman korkeammasta tietotasosta.

Nuoremmalla ikäryhmällä oli esiteryhmien ja kontrolliryhmän välinen ero suurempi kuin vanhemmalla ikäryhmällä. Tämä viittaa siihen, että nuoremmat hyötyivät esitetiedotuksesta vanhempia enemmän. Havainto on kuitenkin vain viitteellinen, koska ryhmien väliset erot eivät yltäneet merkitsevyyden tasolle.

5.2.2. Työeläketiedon tason vaihtelun selitysmalli

Tiedon tason vaihteluun mahdollisesti yhteydessä olevien tekijöiden lukumäärä nousee helposti suureksi. Sen vuoksi etsittiin aluksi malli, joka kuvasi, mitkä tekijät ovat tärkeitä tiedon tason vaihtelun selittäjiä ja mitkä eivät. Valittaessa selittäviä tekijöitä nojaututtiin teoriaan ja aikaisempiin tutkimusviitteisiin.

SAS-ohjelmiston lukuisista analyysimenetelmistä alustavan selitysmallin etsimiseen tuntui sopivan hyvin ns. askeltavan regressioanalyysin sovellutus $\max.R^2$. Menetelmä etsii selittävien muuttujien joukosta sellaiset muuttujakombinaatiot, joiden selitysosuudet selittävästä muuttujasta ovat maksimaalisia. Tähän viittaa myös menetelmän nimi. Askeltavuus viittaa siihen, että ohjelma valitsee ensin parhaan mahdollisen yhden muuttu-

jan mallin, sitten parhaan kahden muuttujan mallin käyden täten läpi kaikki muuttujakombinaatiot. Menetelmästä lähemmin esim. Draper-Smith, Applied Regression Analysis ja SAS User's Guide: Statistics, Version 5, s. 763-774.

Käytetyllä regressioanalyysin sovellutuksella on käyttöarvoa erityisesti analyysin alkuvaiheessa selitysmallin etsinnässä. Koska menetelmä ei anna erillisten muuttujien painoa kuvaavia lukuja, on muilla menetymillä todennettava muuttujien erillis- ja yhdysvaikutukset.

Mallin kokonaisselittävyttä kuvataan luvulla R^2 , joka voi vaihdella 0 - 1. Luku ilmaisee, paljonko riippuvan muuttujan varianssista voidaan ennustaa mallin avulla. Esimerkiksi jos $R^2 = .20$, mallin mukaan voidaan ennustaa 20 prosenttia riippuvan muuttujan varianssista. Mitä suurempi R^2 on, sitä paremmin malli sopii tarkasteltavaan ilmiöön.

Yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa tutkimusalueiden luonteen ja käytettävien mittareiden epätarkkuuden vuoksi ei yleensä päästä kovin korkeisiin selitysosuuksiin. Merkittäviksi ja sellaisina julkaisukelpoisiksi on nähty jo 10 prosentin selitysosuuksiin nousseet mallit.

Malli, jonka selittävyttä tutkittiin, oli:

Selitettävä:	työeläketieto (tietoasteikko, 0-10)
Selittäjät:	motivaatio (motivaatioasteikko, 0-10)
	asenneoituminen (asenneasteikko, 4-20)
	aikaisempi tiedotus (0-1)
	aikaisemman tiedon tuoreus (0-3)
	peruskoulutus (1-5)
	ammattikoulutus (1-5)
	sosiaaliryhmä (1-7)
	ikäryhmä (0-1)
	sukupuoli (0-1)
	esitteen lukemisen aste (0-3)
	esitteen preferointi (0-1)

Analyysia kokeiltiin myös dikotomisoimalla moniluokkaiset muuttujat keskiarvon läheltä, mikä menettely parantaa jossain määrin korrelaatioihin perustuvien monimuuttuja-analyysien selittävyttä. Dikotomisointi nosti hieman mallin selittävyttä, mutta ei muuten muuttanut sen antamaa kuvaa. Analyysissa käytettiin sen vuoksi muuttujia yllä olevissa moniluokkaisissa muodoissaan.

Perusteet selittävien muuttujien valintaan ovat seuraavia: Motivaatio on opetusopin teoriassa keskeinen käsite. Vastaanottajan tarpeisiin ja niiden pohjalta viiriävään motivaatioon viittaavat myös tiedotusteorian vastaanottajakeskeiset ajatusmallit.

Asenneoitumisella on myös teoreettinen perustansa. Myönteinen asenneoituminen tiedotuksen aiheeseen voi edistää perillemenoaa. Kielteinen asenneoituminen voi liittyä jopa tiedon totaaliseen torjuntaan. Motivaatiota ja asenneoitumista on mitattu asteikoilla, joiden muodostamiseen palataan myöhemmin.

Aikaisemman tiedotuksen merkityksen teoreettisesta taustasta voidaan viitata tiedonmuodostuksen prosessiluonteeseen. Uusi tieto suhteutetaan aikaisempaan tietoon, joka myös ohjaa ja valikoi uuden tiedon vastaanottamista.

Esitteen lukemisen asteen vaikutuksen tutkimisella pyritään syventämään jo aikaisemmin saatua yleiskuvaa. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu esitteiden olevan korkealle arvostettu (preferoitu) tiedotustapa. Sen merkitys tiedon tason selittäjänä on mielenkiintoista erityisesti tämän tutkimuksen teeman kannalta.

Sosiaalisen taustan merkitys tiedon tason selittäjänä liittyy sekä teorioihin viestintäresursseista että aikaisempiin tutkimustuloksiin. Sitä kuvaavat muuttujat olivat peruskoulutus, ammattikoulutus ja sosiaaliryhmä. Tulotietoja ei käytetty, koska tuloja koskevaan kysymykseen noin 100 haastateltavaa ei ollut vastannut. Analyysistä nämä tapaukset olisivat pudonneet kokonaan pois ohjelmiston laskentatekniikan vuoksi.

Ikäryhmä ja sukupuoli ovat myös tekijöitä, joilla aikaisempien tutkimusten mukaan on yhteyttä tiedon tasoon. Niiden mukana oleminen mahdollisina selittävinä tekijöinä on siksi perusteltua.

Regressioanalyysin $\max.R^2$:n tulokset erilukuisilla muuttujamäärillä on esitetty liitteessä 5. **Paras malli, jonka valinnassa on käytetty tiettyä C(P)-luku-suhdetta, oli 8 muuttujan malli. Malli selitti noin 18 prosenttia selitettävän muuttujan, tietotason varianssista.**

Tiedon tasoa selittävän mallin muuttujat ja muuttujien merkitsevyys on esitetty seuraavassa taulukossa. Koska menetelmä ei anna erikseen kunkin muuttujan painoarvoa kuvaavia lukuja, saadaan muuttujien keskinäisistä suhteista kuva vain merkitsevyyslukuja tarkastelemalla. Muuttujan painoarvo mallissa on sitä suurempi, mitä pienempi sen merkitsevyyden satunnaisuuden riskitaso on. Jos merkitsevyyden satunnaisuuden riskitaso on suurempi kuin .05, muuttuja vaikuttaa mallin kokonais-selittävyYTEEN lähinnä muiden muuttujien kautta.

Taulukko 10. Työeläketiedon tasoa selittävä malli askeltavan max.R² regressioanalyysin mukaan

Mallin selitysoosuus	C(P)-suhde	Mallin selittävät muuttujat	Merkitsevyyden satunnaisuuden riskitaso
.176	9.24	aikaisempi tiedotus	.0001
		peruskoulutus	.0067
		motivaatio	.0001
		asennoituminen	.0010
		esitteen lukemisen	
		aste	.0241
		ammattikoulutus	.0582
		esitteen preferointi	.0725
		aik. tied. tuoreus	.1129

Mallin kokonais-selittävyYdestä on ensinnäkin todettava, että se selittää vain osan työeläketiedon tason vaihtelusta. Tähän vaikuttavat varsin selvästi mallin ulkopuolella olevat tekijät, tai mallissa käytetyt mittausmenetelmät kuvaavat epätarkasti tarkasteltavaa ilmiötä.

Selitysmallilla on kuitenkin arvoa sinänsä ja etenkin jatkoanalyysin suuntaajana. Malliin sisältyvät tekijät vaikuttivat työeläketiedon tason vaihteluun tutkitussa aineistossa. Niiden merkitystä on perusteltua analysoida yksityiskohtaisemmin.

Selitysmalli osittain tukee olettamuksia, osittain ei. Mallin viisi ensimmäistä muuttujaa vaikuttavat siihen, minkälainen kunkin henkilön työeläketiedon taso tietoasteikolla on. Muuttujat ovat aikaisempi tiedotus, peruskoulutus, motivaatio, asennoituminen ja esitteen lukemisen aste. Ammattikoulutus, esitteen preferointi ja aikaisemman tiedotuksen tuoreus eivät ole yhtä tärkeitä muuttujia.

Yleiskuva työeläketiedon tason vaihtelua selittävästä mallista on, että **tiedon perillemeno on prosessi, jonka etenemiseen vaikuttavat sekä lähettäjän toimenpiteet, tiedon tarjonta että vastaanottajan kyky ja halu ottaa tietoa vastaan, oppia uusia asioita.** Aikaisempi tiedotus ja esitteen lukemisen aste viittaavat siihen, että **tietoa on ollut tarjolla, vastaanottaja on ollut tiedotuksen kohteena.** Peruskoulutus liittyy vastaanottajan viestintäresursseihin ja motivaatio haluun ottaa tietoa vastaan. Asennoitumista voidaan pitää tiedon perillemenoon vaikuttavana yleistekijänä.

Ammattikoulutus on yhteydessä peruskoulutukseen ja on tätä heikompi vaikutustekijä. Sen sijaan esitteiden preferoinnin vähäinen merkitys tiedon tason selittäjänä on mielenkiintoinen. Esitteiden preferointi ei ilmeisesti liity parempaan työeläketiedon tasoon ja perillemenoon. Aikaisemman tiedon tuoreus on aikaisempaan tiedotukseen liittyvä, sitä heikompi vaikutustekijä.

Sosiaalisista taustatekijöistä ikä, sukupuoli ja sosiaaliryhmä eivät selittäneet työeläketiedon tason vaihtelua. Havainto on melko yllättävä.

Tutkimusasetelmassa oletettiin, että eläkeikää lähestyvät ovat kiinnostuneempia työeläketiedoista ja tä-

ten ehkä parempitietoisia kuin nuoremmat vakuutetut. Olettamus ei saanut tuloksista tukea. Kuuluminen vanhempaan ikäryhmään ei liittynyt parempaan työeläketiedon tasoon. Kuitenkin tätä havaintoa tukevat myös aikaisemmat tulokset. Vuonna 1979 paras työeläketiedon taso oli 30-49-vuotiailla työeläkelakien piiriin kuuluvilla. Yli 50-vuotiaat ja alle 30-vuotiaat vakuutetut olivat huonotietoisempia (Tuominen 1980, 59).

Sukupuoli ei tässä aineistossa selitä työeläketiedon tason vaihtelua. Aikaisemmat tulokset sukupuolen merkityksestä sosiaalitiedon tason selittäjänä ovat vaihtelevia. Tuomisen mukaan miesten tiedot työeläkkeistä ovat naisten tietoja jonkin verran paremmat. Hän viittaa tosin myös päinvastaisiin tuloksiin (emt., 56): Kujala - Ranta ovat todenneet naisten tietävän sosiaaliturvasta jonkin verran enemmän kuin miesten (Kujala - Ranta, 1978). Ylioppilaskokelaista tyttöjen tiedot eläkejärjestelmästä olivat paremmat kuin poikien (Tuominen, 1978).

Tuomisen mukaan sosiaaliryhmä oli kaikkein voimakkain työeläketiedon tason vaihtelun selittäjä (Tuominen 1980, 48-55). Koulutustaso ei ollut Tuomisella mukana selittävien muuttujien joukossa. Tässä analyysissä vastaanottajan sosiaalisesta taustasta nousi peruskoulutus voimakkaana selittäjänä esiin sosiaaliryhmän jäädessä vähemmän merkitykselliseksi. Koulutus- ja sosiaaliryhmä korreloivat keskenään viitaten kumpikin samantyyppisiin sosiaalisiin edellytyksiin. Tässä analyysissä koulutusmuuttajat olivat sosiaaliryhmitystä "terävämpiä" mittareita kuvaamaan vakuutettujen sosiaalisia edellytyksiä vastaanottaa ja omaksua työeläketietoja.

5.2.3 Selitysmallin tekijöiden erillisvaikutukset tiedon tasoon

Muuttujat, joita tässä tutkimuksessa käytettiin, olivat luonteeltaan luokittelumuuttujia, eivätkä jatkuvia, lineaarisia muuttujia. Luokittelumuuttujien käyttö lineaarisille muuttujille kehitetyissä monimuuttuja-analyseissa olisi arveluttavaa aineiston matemaattisten edellytysten puutteellisuuden ja siitä johtuvien mahdollisten harhaisten tulosten vuoksi. Tästä syystä esimerkiksi tavanomaisen regressionanalyysin käyttö tiedon tasoa selittävien muuttujien painoarvojen tutkimiseksi ei olisi paras ratkaisu.

Luokiteltujen muuttujien välisten riippuvuuksien tutkimiseksi on kuitenkin kehitetty myös monimuuttujamenetelmiä. Tällainen on SAS-ohjelmiston CATMOD-analyysi eri sovellutuksineen.

CATMOD (CATegorical data MODELing) -analyysia voidaan käyttää luokiteltuun monimuuttuja-aineistoon lineaaristen mallien tapaan. Sen eräs sovellutusalue perustuu GSK (Grizzle, Starmer and Koch) -menetelmään analysoida luokiteltua aineistoa kehittyneemmällä tavoin kuin mitä esimerkiksi kahden luokitellun muuttujan ristiintaulukon Khin neliö-testi on.

CATMOD-menetelmällä saadaan riippuville muuttujille painoarvojen estimaatit. Niiden laskennassa ko. sovellutuksessa käytetään painotettua pienimmän neliösumman menetelmää. CATMOD-malli muistuttaa regressioanalyysia, mutta eroaa siitä esim. riippuvan muuttujan luonteessa.

Regressioanalyysin mallin mukaan voidaan ennustaa yksilön arvoja riippuvassa muuttujassa. CATMOD-mallin riippuva muuttuja tässä sovellutuksessa on todennäköisyysluku tai pikemminkin todennäköisyyslukujen funktio. Sen parametrien estimaattikerrointen avulla voidaan esim. arvioida, miten paljon muutos yhdessä muuttujassa vaikuttaa riippuvana muuttujana olevaan todennäköisyyteen, kun muut tekijät ovat muuttumattomia.

CATMOD-analyysillä voidaan tutkia sekä muuttujien erillisiä että yhdysvaikutuksia. Menetelmästä lähemmin esim. Reynolds 1977, s. 180-213 ja SAS User's Guide: Statics, Version 5. 1985 s.171-254.

CATMOD-analyysin edellä kuvattua sovellutusta käytettiin sen tutkimiseen, minkälaisia olivat työeläketiedon tason vaihtelua selittävien muuttujien erilliset ja yhdysvaikutukset selittävään muuttujaan. Kaikkia muuttujia käsiteltiin kaksiluokkaisina. Tällä tavoin estettiin aineiston hajoaminen analyysin toteuttamisen kannalta liian pieniin alaryhmiin.

Selitettävänä muuttujana oli todennäköisyys kuulua hyvä-tietoiseiin (tietoasteikolla pisteet 6-10). Sitä selittäviä muuttujia olivat peruskoulutus (kansakoulu = 0, sitä ylempi = 1), motivaatio (motivaatioasteikolla pisteet 0-3 = 0 eli alhainen mot, yli 3 = 1 eli kork.mot.), aikaisempi tiedotus (ei saanut = 0, saanut = 1), esitteen lukeminen (ei saanut tai ei luke-
nut = 0, luki esitteen = 1).

Muuttujien valinta perustui $\max.R^2$ regressioanalyysin tulokseen. Sen mukaan myös asennoituminen liittyi työeläketiedon tason vaihteluun. Asennoituminen osoittautui kuitenkin CATMOD-analyysissä merkityksettömäksi se-

littäjäksi ja jätettiin sen vuoksi esitettävästä selitysmallista pois.

CATMOD-analyysi osoitti, että **motivaatio, peruskoulutus, aikaisempi tiedotus ja esitteen lukeminen muodostavat mallin, jonka avulla voidaan selittää työeläketiedoiltaan hyvätietoisten luokkaan kuulumisen todennäköisyyttä.** Tätä osoitti mallin ulkopuolelle jäävän selitysosuuden vähäisyys, ns. jäännöstermi oli ei-merkitsevä (ks. liite 6, CATMOD-analyysin tulostus).

Selitysmallin kaikkien muuttujien vaikutukset olivat erillisvaikutuksia. Yhdysvaikutuksia ei muuttujien välillä ollut. Muuttujien saamat painokertoimet kuvaavat niiden tärkeyttä ja keskinäistä järjestystä. Mitä suurempi painokerroin on, sitä tärkeämpi muuttuja on hyvä-tietoisein kuulumisen todennäköisyyden selittäjänä.

Muuttujien painokertointen estimaatit olivat:

1. Aikaisempi tiedotus	.39
2. Peruskoulutus	.35
3. Esitteen lukeminen	.18
4. Motivaatio	.15

Suurimmat painokertoimet olivat aikaisemmalla tiedotuksella ja peruskoulutuksella. Selvästi pienempi merkitys oli motivaatiolla ja esitteen lukemisella. Tämä vahvistaa jo aikaisemmin saatua kuvaa tiedon tason nousun prosessiluonteesta. Prosessiin vaikuttavat toistuvat tiedotustapahtumat ja vastaanottajan kyky (peruskoulutus) ja halu (motivaatio) oppia uusia asioita.

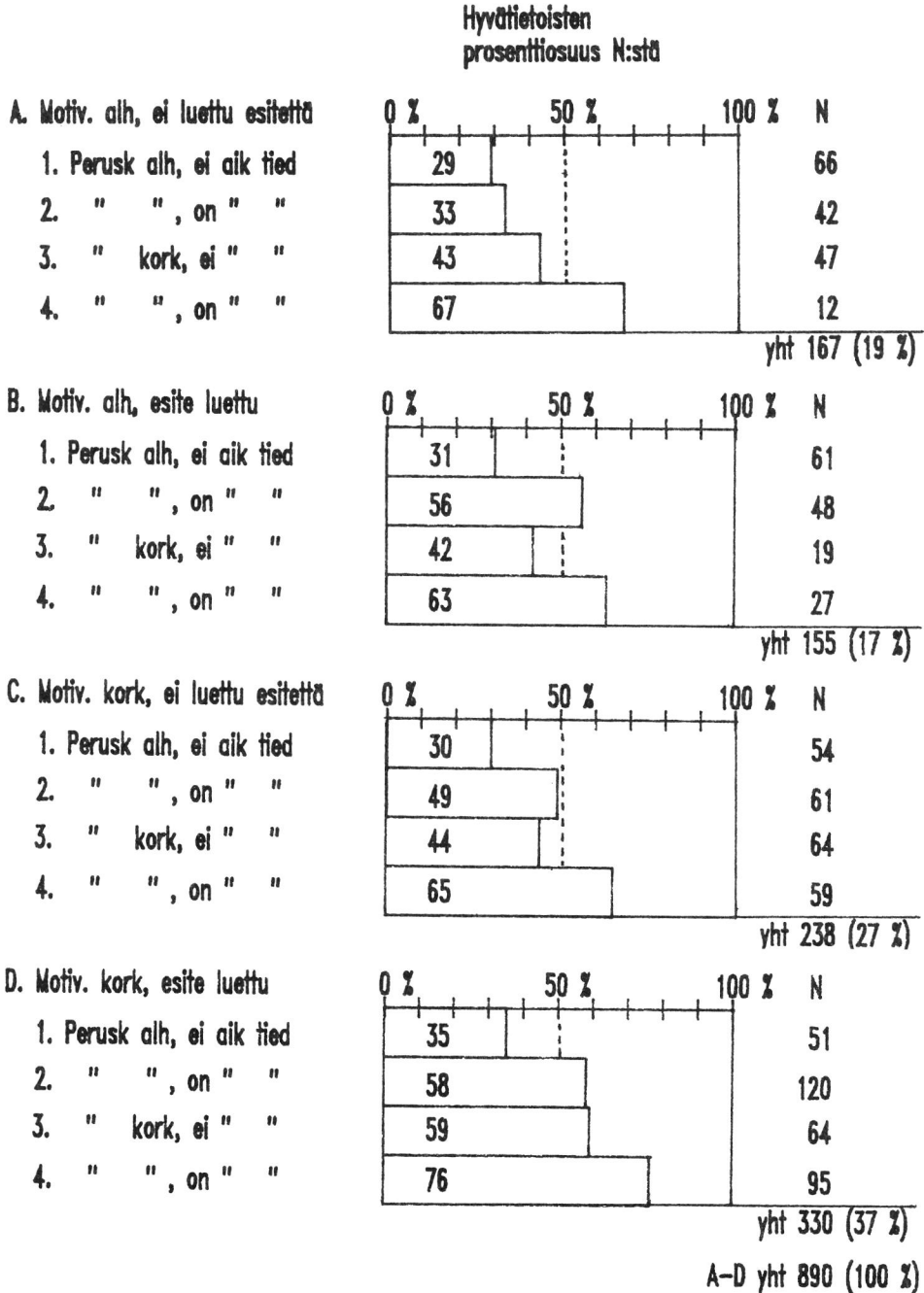
Motivaatiota voimakkaampi vaikutustekijä hyvätietoiseiin kuulumisen todennäköisyydessä on peruskoulutus. Tämä on tärkeä havainto käytännön kannalta, kun ajatellaan tiedotusmenetelmien valintoja ryhmille, joiden peruskoulutustaso on alhainen.

Painokertoimista voidaan tulkita yhden muuttujan muutoksen vaikutus todennäköisyyteen olla hyvätietoinen. Siten esimerkiksi esitteen lukeminen muuttaa henkilön todennäköisyyttä olla hyvätietoinen 18 prosenttiyksikköä.

CATMOD-analyysin tuottamat aineiston ryhmittelyt muuttujien eri kombinaatioiden mukaisesti alaryhmiin kuvaavat monipuolisesti selittävien muuttujien vaikutuksia ja niiden välisiä suhteita.

Seuraavassa kuviossa esitetään, miten todennäköisyys kuulua hyvätietoiseiin muuttuu selittävien muuttujien vaihtelun mukana. Todennäköisyyttä ilmaistaan prosenttilukuna, joka vaihtelee 0-100. Se on sama kuin hyvätietoisien luokkaan kuuluvien prosenttiosuus alaryhmästä (N). Hyvätietoisia koko aineistossa oli noin puolet.

Kuvio 9. Hyvien työeläketietojen yleisyyden vaihtelu motivaation, esitteen lukemisen, peruskoulutuksen ja aikaisemman tiedotuksen mukaan

Kuvion perusteella voidaan tehdä havaintoja kunkin hyvä-tietoisuuden yleisyyteen vaikuttavan tekijän merkityksestä.

Aikaisemman tiedotuksen vaikutuksesta saa kuvan vertailemalla jokaisessa kuviossa A-D erikseen 1. kohtaa kohtaan 2. Tällöin muut taustatekijät on vakioitu. Vastaava vertailu tehdään 3. ja 4. kohdan välillä. Vertailussa havaitaan, että kaikissa aikaisempaa tiedotusta vastaanottaneissa ryhmissä oli hyvä-tietoisten prosenttiosuus selvästi suurempi kuin ryhmissä, jotka eivät ole vastaanottaneet aikaisempaa tiedotusta. Erot olivat 4-25 prosenttiyksikön suuruisia.

Peruskoulutuksen erillisvaikutusta kuvaavat vertailut 1. ja 3. kohdan sekä 2. ja 4. kohdan välillä kussakin kuviossa A-D. Tällöin vertaillaan vain peruskoulutuksen vaikutusta muiden tekijöiden ollessa vakioita. Tämä vertailu osoitti peruskoulutuksen varsin suurta merkitystä hyvä-tietoisuuden yleisyyden kannalta. Hyvä-tietoisuuden yleisyys on 7-34 prosenttiyksikköä suurempi niissä ryhmissä, joissa peruskoulutus on korkea verrattuna muiden tekijöiden suhteen samanlaiseen ryhmään, jossa peruskoulutus on alhainen.

Motivaation merkityksestä saa kuvan vertailemalla 1.-4. kohdittain kuviota A kuvioon C sekä kuviota B kuvioon D. Tällöin havaitaan, että myös motivaation muuttuminen alhaisesta korkeaksi tavallisesti lisää hyvä-tietoisuuden yleisyyttä, mutta sen vaikutus ei ole yhtä selkeä kuin peruskoulutuksen ja aikaisemman tiedotuksen. Useimmiten erot ovat muutamia prosenttiyksikköjä, vain parissa alaryhmässä erot ovat noin 15 prosenttiyksikköä.

Esitteen lukemisen erillisvaikutuksesta saa kuvan vertailemalla kohta kohdalta kuviota A kuvioon B sekä kuviota C kuvioon D. Vertailu osoittaa esitteen vaikutuksen olleen hyvin erilainen eri vertailuryhmissä. Suurin ero - 23 prosenttiyksikköä - on vertailtaessa A 2. ryhmää B 2. ryhmään. Näillä henkilöillä on motivaatio ja peruskoulutus alhainen ja heillä on aikaisempaa tiedotusta. Toisaalta on myöskin ryhmiä, joissa hyvätietoisuus ei lainkaan lisäännny esitteen lukemisen mukana.

5.2.4. Tiedon tasoa selittävien tekijöiden luonne ja vaikutus esitetiedotuksen perillemenoon

Monimuuttuja-analyysit antoivat yleiskuvan tekijöistä, jotka selittävät työeläketiedon tason vaihtelua. Yleiskuvan syventämiseksi seuraavassa tarkastellaan tärkeimpien taustamuuttujien luonnetta ja niiden vaikutusta esitetiedotuksen perillemenoon.

Aikaisempi tiedotus ja sen vaikutus esitetiedotuksen perillemenoon

CATMOD-analyysin mukana voimakkain hyvä tietoiseiin kuuluminen todennäköisyyttä selittävästä tekijöistä oli aikaisempi tiedotus. Se tarkoittaa kaikkea sitä työeläketiedotusta, jota haastateltavat olivat vastaanottaneet ennen esitetiedotusta.

Aikaisemmista tietolähteistä pyrittiin saamaan monipuolinen kuva käyttämällä avoimia kysymyksiä (kys. 25). Kysymyksellä tarkoitettiin selvästi muuta tiedotusta kuin postin esiteryhmille tuomaa esitettä.

Kaksi kolmesta haastatellusta ilmoitti saaneensa tai hankkineensa aikaisemmin joistakin tietolähteistä työeläketietoa. He olisivat voineet kertoa useista tiedotustapahtumista. Kuitenkin valtaosa (85 %) aikaisempaa tietoa saaneista mainitsi yhden tiedotustapahtuman. Ilmeisesti se oli ollut vastaajan mielestä tärkeä ja sen vuoksi jäänyt mieleen.

Vanhempi ikäryhmä oli vastaanottanut työeläketietoa nuorempaa merkitsevästi useammin. Tämä osoittaa eläkeiän lähestymisen sekä motivoivan vakuutettuja tiedon vastaanottamiseen että myös lähettäjätahojen aktivoituneen samasta syystä.

Kysymystä aikaisemmasta tiedotuksesta jatkettiin tiedustelemalla, mitä tietoa haastateltavat olivat saaneet ja mistä se oli peräisin. Tiedotuksen lajeja koskevat vastaukset on esitetty seuraavassa taulukossa. Koska vastaukset avoimeen kysymykseen olivat varsin kirjavia, käytettiin niiden luokittelussa sekä täsmällisiä että yleisluontoisia ilmauksia.

Taulukko 11. Aikaisemmin vastaanotettu tiedotus lajeittain.
Prosenttiosuuksia ryhmien vastaajista = N

Aikaisempi tiedotus	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat			Kaikki
	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	
Rekisteriote tai ennakkolaskelma	24	27	45	47	39	40	36
Esite	7	13	9	12	15	16	13
Yleistietoa	11	11	5	10	14	11	12
Yksityiskohtia työeläkkeistä	10	11	8	10	14	11	11
Muut	1	3	1	4	2	3	2
N	89	152	134	137	190	192	894

Vastaukset osoittivat **eläkeotteen tai ennakkolaskelman olleen eniten mainittu työeläketiedotuksen laji.** Kyse on henkilökohtaisesta tiedotuksesta, joka ehkä juuriksi oli jäänyt mieleen. Eläkeotteessa ja ennakkolaskelmassa on henkilökohtaisia tietoja vakuutetun työsuhteista ja eläkkeen karttumisesta. Tämä tiedotus on erityyppistä kuin esitteillä annettu yleistieto.

Esitteen oli aikaisemmin saanut runsas 10 prosenttia haastatelluista. Lukua voidaan pitää eräänlaisena likiarvona esitteiden normaalin jakelun levikistä. Esitteitä on ollut saatavissa mm. työeläketurvan neuvontapisteistä ja jotkut eläkelaitokset ovat lähettäneet niitä eläkeikää lähestyville vakuutetuilleen.

Eri tietolähteiden todellisesta käytöstä ei vastausten antamaa kuvaa voi pitää luotettavana, koska useimmat haastatellut olivat maininneet vain yhden tiedotustapahtuman.

Aikaisemman tiedon lähettäjäksi noin neljäsosa haastatelluista ilmoitti Eläketurvakeskuksen. Työeläkelaitoksen ilmoitti noin joka neljäs vanhempaan ikäryhmään kuuluvista vastaajista. Nuoremmassa ikäryhmässä vastaavia mainintoja oli noin 10 prosentilla. Työpaikaltaan oli eläketietoja saanut vajaa kymmenen prosenttia vastaajista. Tällöin mainittiin usein työpaikan luottamusmiehet.

Muita tietolähteitä koskevat vastaukset olivat harvinaisempia. Esimerkiksi pankeista ja postista oli työeläketietoja saanut vain muutama prosentti vastaajista. Varsin harvalukuisia olivat vastauksina myöskin joukkotiedotusvälineet: Lehdet oli maininnut kaksi prosenttia ja radion tai television vain yksi prosentti vastaajista.

Aikaisemmin vastaanotetun työeläketiedotuksen ajankohta oli vanhemmilla vastaajilla usein lähellä haastatteluaikajankohtaa. Vanhemmista yli 40 prosenttia ja nuoremmista noin 25 prosenttia kertoi vastaanottaneensa työeläketiedotusta vuosina 1984 - 1985 ennen haastattelua. Haastattelut tehtiin alkuvuonna 1985.

Haastateltavilta kysyttiin myös aikaisemman tiedotuksen merkitystä. Noin 90 prosenttia aikaisempaa tiedotusta saaneista piti sitä merkityksellisenä. **Yleisin työeläketiedon merkityksellisenä pitämisen syy liittyi eläkkeen määrään.** Se viittaa eläkeotteisiin tai ennakkolaskelmiin ja osoittaa vastaanottajien arvostavan erityisesti tätä tiedotuksen lajia. Yksi prosentti vastaajista piti tiedotusta merkityksellisenä sen vuoksi, että oli havainnut eläkeotteesta puuttuvan työsuhteen.

Aikaisemman tiedotuksen erillisvaikutusta esitetiedotuksen perillemenoon tutkittiin jakamalla tutkimusryhmät kahteen alaryhmään. Toiseen kuuluivat ne, jotka eivät olleet aikaisemmin saaneet tiedotusta ja toiseen sitä saaneet. Esitetiedotuksen mahdollinen vaikutus näkyi kontrolli- ja esitteen saaneen ryhmän tietoasteikon keskiarvojen eroina. Eron merkitsevyyttä testattiin t-testillä, jolloin merkitseviksi katsottiin 5 %:n satunnaisuuden riskitasolla olevat erot.

Toinen tapa, jolla esitetiedotuksen vaikutus saattaa näkyä, perustuu aikaisempaa tiedotusta saaneiden ja saamattomien ryhmien tietoasteikon keskiarvojen eroihin. Jos ero esitteen saaneella ryhmällä on selvästi suurempi kuin kontrolliryhmällä, on esitetiedotus todennäköisesti kasvattanut eroa.

Taulukko 12. Aikaisempi tiedotus ja esitetiedotuksen vaikutus tietoasteikon keskiarvoilla mitattuna. Suluissa N-luvut

	30-40-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A Saanut aikaisempaa tiedotusta	5.77 (26)	5.86 (65)	6.13 (68)
B Ei aikaisempaa tiedotusta	4.94 (63)	5.13 (87)	4.85 (66)
A-B	0.83	0.73	1.28
	62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A Saanut aikaisempaa tiedotusta	5.77 (79)	5.91 (117)	5.85 (109)
B Ei aikaisempaa tiedotusta	4.78 (58)	4.52 (73)	4.93 (83)
A-B	0.99	1.39	0.92

Kuten jo monimuuttuja-analyysissä havaittiin aikaisempi tiedotus vaikuttaa tiedon tasoon. Taulukossa tämä näkyy selvästi A- ja B-ryhmien tietoasteikon keskiarvojen eroina. Ne ovat merkitseviä sekä kontrolliryhmissä että esiteryhmissä.

Esitteitä saaneiden ryhmien tietotaso oli kahta poikkeusta lukuunottamatta hieman korkeampi kuin vastaavan kontrolliryhmän tietotaso. Erot olivat kuitenkin niin pieniä, etteivät ne olleet tilastollisesti merkitseviä. Tämä viittaa siihen, ettei aikaisempi tiedotus ole erityisen tärkeä esitetiedotuksen perillemenon edellytys. **Esitetiedotus saattaa vaikuttaa tai olla vaikuttamatta**

tietotasoa nostavasti riippumatta siitä, onko lukija aikaisemmin vastaanottanut työeläketiedotusta vai ei.

Tässä yhteydessä on kuitenkin huomautettava aikaisempaa tiedotusta koskevan kysymyksen luonteesta. Tietoasteikon keskiarvot osoittavat, että nekin henkilöt, jotka vastasivat kieltävästi aikaisempaa tiedotusta koskevaan kysymykseen, olivat olleet työeläketiedotuksen kohteena. He eivät kuitenkaan osanneet nimetä mitään erityistä tiedotustapahtumaa.

Peruskoulutus ja sen vaikutus esitetiedotuksen perillemenoon

Monimuuttuja-analyysin mukaan peruskoulutus oli erittäin voimakas työeläketiedon tasoa selittävä taustatekijä.

Haastateltavien peruskoulutuksessa oli selvä ikäryhmittäinen eroavuus. Vanhempaan ikäryhmään kuuluvista oli kansakoulun käyneitä kolme neljästä. Vastaava osuus nuoremmassa ikäryhmässä oli 40 prosenttia. Ylioppilaita oli nuoremmassa ikäryhmässä kolmannes. Vanhemmassa ikäryhmässä ylioppilaita oli runsas 10 prosenttia. **Nuorempien vastaajien peruskoulutuksen taso oli selvästi korkeampi kuin vanhempien.**

Tutkimusryhmittäin peruskoulutus jakautui seuraavan taulukon osoittamalla tavalla.

Taulukko 13. Peruskoulutuksen prosenttijakaumat ryhmittäin

Perus- koulutustaso	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kont- rollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kont- rollir.	Vanha esite	Kok. esite
1. Kansa-, kansa- laisk., osa keskikoulua	45	41	38	67	78	80
2. Keskik. tai osa lukiota	22	23	25	18	8	12
3. Ylioppilas	33	36	37	15	14	8
N	100 (89)	100 (151)	100 (133)	100 (137)	100 (190)	100 (190)

Nuorempien vastaajien peruskoulutuksessa ei ollut merkitseviä ryhmittäisiä eroja. Sen sijaan vanhempien vastaajien esiteryhmissä oli kontrolliryhmää enemmän vain kansakoulun käyneitä.

Vakioimalla peruskoulutus tutkittiin sen erillisvaikutusta esitetiedotuksen perillemenoon. Haastatellut jaettiin kahteen ryhmään peruskoulutuksen mukaan. Toiseen kuuluivat vain kansakoulun käyneet ja toiseen ne, joiden peruskoulutus oli sitä korkeampi. Esitetiedotuksen vaikutusta arvioitiin samalla tavoin kuin aikaisemman tiedotuksen yhteydessä esitettiin eli vertaamalla tietoasteikon keskiarvoja eri ryhmien välillä.

Taulukko 14. Peruskoulutus ja esitetiedotuksen vaikutus tiedontasoasteikon keskiarvoilla mitattuna. Suluissa N-luvut

		30-40-vuotiaat		
		Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A	Ylempi peruskoulutus	5.4 (49)	6.2 (89)	5.9 (83)
B	Alempi peruskoulutus	4.9 (40)	4.4 (63)	4.9 (51)
A-B		0.5	1.8	1.0
		62-63-vuotiaat		
		Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A	Ylempi peruskoulutus	5.8 (46)	6.0 (41)	6.2 (38)
B	Alempi peruskoulutus	5.1 (91)	5.2 (149)	5.3 (154)
A-B		0.7	0.8	0.9

Paremmiin koulutettujen tietotaso oli aina korkeampi kuin vastaavan, alemman koulutustason ryhmän tietotaso. Tämä on monimuuttuja-analyysin mukainen tulos. Peruskoulutus selittää tiedon tason vaihtelua.

Ylemmän ja alemman peruskoulutuksen saaneiden tietotason ero ei ollut merkitsevä nuorempien vastaajien kontrolliryhmässä, mutta oli merkitsevä esiteryhmässä. Nuoremmat, paremman peruskoulutuksen saaneet hyötyivät tiedotuksesta enemmän kuin ne, joiden peruskoulutus oli alhainen. Ikä- ja peruskoulutusryhmien vertailuista voidaan todeta, että **eniten esitetiedotuksesta olivat hyötynneet nuoremmat, paremmin peruskoulutetut vastaajat.**

Vanhempien vastaajien koulutustason mukaisten alaryhmien erot olivat varsin samanlaisia esite- ja kontrolliryhmissä. **Esitetiedotuksen teho vanhemmalle vastaajalle oli tämän mukaan marginaalista, vaikka koulutustausta vakioitiin.**

Nuorempia ja vanhempia vertailtaessa on mielenkiintoista havaita, että peruskoulutuksen ollessa alempi, oli vanhempien tietotaso korkeampi. Tämä tukee tutkimuksen alkuolettamusta, jonka mukaan eläkeikää lähestyvät ovat motivoituneet työeläketiedon vastaanottamiseen ja sen vuoksi parempitietoisia. Näin olisi, jos peruskoulutus olisi samanlainen nuoremmilla ja vanhemmilla.

Hyvin koulutettujen, nuorempien vastaajien esiteryhmät ovat selvästi parempitietoisia kuin kontrolliryhmä. Vanhan esitteen saaneiden kohdalla ero on merkitsevä. Vanhempien ja nuorempien haastateltujen tietojen keskimääräinen samantasoisuus johtuu siis nuorempien paremmasta koulutuksesta. Sen turvin nuoremmat hyötyivät enemmän esitetiedotuksesta kuin vanhemmat.

Havainnot koulutuksen ja iän merkityksestä esitetiedotuksen perillemenoon antavat suuntaviivoja johtopäätösten tekoon. Esitetiedotuksella voidaan parantaa lähinnä nuorempien, hyvin koulutettujen vakuutettujen työeläketietoja. Tiedotuksen kohteena tämä joukko ei nykyisinkään ole lainkaan pieni, vaan varsin keskeinen ja merkittävä. Huomattavaa on myös, että peruskoulutuksen noustessa joukko koko ajan kasvaa.

Eläkeikää lähestyvien työeläketietojen parantamisessa esite vaikuttaa melko tehottomalta välineeltä. Tähän on syynä ikäryhmän yleinen koulutuksen vähäisyys. Sama havainto koskee myös niitä nuorempia vakuutettuja,

joiden peruskoulutus on alhainen. Yksittäinen esite ei riitä lisäämään heidän työeläketietojaan.

Havainto koulutuksen merkityksestä tiedon perillemenoon saa tukea muista tutkimuksista. Helsingin kaupungin tiedotustutkimuksessa todettiin vastaanottajien ominaisuuksista koulutuksen ja ammatin erottelevan parhaiten koettua onnistumista tiedonsaannissa. Enemmän koulutusta saaneet, johtavassa asemassa olevat onnistuivat keskimääräistä paremmin tiedon saannissa. Vähemmän koulutusta saaneet onnistuivat siinä keskimääräistä huonommin (Hirstiö-Snellman 1985, 111).

Viranomaisten kanssa asioimisen vaikeuksia selvittävä tutkimus osoitti virkakielen ymmärtämisen vaikeuksia olevan erityisesti vähän kouluja käyneillä. Tämä koski sekä virastoissa käytettyä kieltä että kirjoitettua virkatekstiä. Sen ongelmallisuus vähän kouluja käyneille sai vahvistusta tarkastettaessa veroilmoituksen laadinnassa esiintyviä vaikeuksia. Vain kansakoulun käyneet jopa jättivät veroilmoituksensa teon yllättävän usein toiselle henkilölle (Konttinen, 1981).

Esitteen lukemisen asteen vaikutus työeläketiedon tasoon

Esitteen lukeminen vaikuttaa työeläketiedon tasoa nostavasti monimuuttuja-analyysin mukaan. Sen tutkimiseksi, miten tämä näkyy eri esite- ja ikäryhmissä, esitteitä saaneet haastateltavat jaettiin lukemisasteen mukaisesti alaryhmiin. Tietoasteikon keskiarvo kussakin alaryhmässä kuvaa sen tietotason.

Taulukko 15. Tietoasteikon keskiarvoja esitteen lukemisasteen mukaisissa alaryhmissä. Su-
luissa ryhmän lukumäärien prosenttijakau-
ma

Lukemisaste	30-40-vuotiaat 1)		62-63-vuotiaat 2)	
	Vanha esite	Kokeilu- esite	Vanha esite	Kokeilu- esite
0. Ei vastattu	4.69 (24)	4.48 (16)	5.16 (17)	4.88 (18)
1. Ei lukenut lainkaan	4.60 (10)	5.21 (10)	4.47 (10)	5.82 (9)
2. Selasi esitteen	5.76 (22)	5.39 (27)	5.17 (18)	5.38 (13)
3. Lukaisi läpi	5,87 (30)	6.06 (35)	5.40 (25)	5.35 (28)
4. Luki melko huolellisesti.	5.71 (11)	5.69 (10)	6.21 (20)	5.26 (18)
5. Luki erittäin huolellisesti	6.40 (3)	5.67 (2)	5.37 (10)	6.50 (13)
N	152 (100)	134 (100)	190 (100)	192 (100)

1) Kontrolliryhmän keskiarvo 5,18

2) Kontrolliryhmän keskiarvo 5,35

Taulukko osoittaa ensinnäkin, että yleensä tiedon taso nousi esitteeseen tutustumisen asteen mukana. Poikkeuksen tekevät vanhemmassa ikäryhmässä kokeilu-
esitteen saaneet. Siinä esitteitä lukemattomilla ja vain selailleilla oli kontrolliryhmää parempi tiedon taso. Näissä ryhmissä oli ilmeisesti henkilöitä, jotka tunsivat hallitsevansa eläkeasiat niin hyvin, etteivät pitäneet esitteeseen tutustumista tarpeellisena.

Toinen havainto koskee henkilöitä, jotka eivät vastanneet kysymykseen tai eivät olleet lukeneet esitettä (kohdat 0. ja 1.). Heidän tietotasonsa oli yleisesti keskimääräistä alhaisempi. Tässä ryhmässä, jota voidaan kutsua tiedon torjujiksi, informaation perille-

meno oli todella vaikeaa. Vaikka tiedot olivat puutteellisia, ei tarjottu tiedotus saanut vastakaikua. Tiedon torjujien lukumäärä oli prosenttimäärien mukaan arvioiden 20-33 % esitteen saaneista.

Kontrolliryhmän tietotason keskiarvo nuoremmassa ikäryhmässä oli 5.18. Niillä vanhan esitteen saaneilla nuoremmilla vastaajilla, jotka olivat vähintään selailleet esitettä (2.-5. -kohdat), oli tietoasteikon keskiarvo 5.86. Kokeiluesitteen saaneilla oli vastaavassa ryhmässä tietoasteikon keskiarvo 5.76. Kumpikin on merkitsevästi korkeampi kuin kontrolliryhmän keskiarvo. **Osalle nuoremmista vastaajista riitti esitteen pinnallinen selaaminen, jotta jotain uutta tietoa opittiin.**

Vanhemmilla lukijoilla on oppiminen ilmeisesti vaivalloisempaa ja hitaampaa. Esitteen selaaminen ei riitä. Vanhemmat tarvitsevat enemmän aikaa ja paneutumista oppiakseen uusia asioita. Tätä tukevat myös gerontologiset tukimustulokset oppimiskyvyn yleisestä hidastumisesta vanhemmiten.

Kuitenkin ne vanhemmat lukijat, jotka olivat lukeneet esitteen huolellisesti, olivat oppineet lisää eläketietoja. Heidän tietotasonsa oli merkitsevästi korkeampi kuin kontrolliryhmän. Vanhan esitteen huolellisesti tai erittäin huolellisesti lukeneiden tietotason keskiarvo oli 5.94 (kontrolliryhmän 5.35).

Kokeiluesitteen saaneet vanhemmat vastaajat saavuttivat kontrolliryhmää merkitsevästi paremman tietotason vasta erittäin huolellisen lukemisen jälkeen. Erityinen yksityiskohta kuitenkin on, että kokeiluesitteen erittäin huolellisesti lukeneiden vanhempien vastaajien tietotaso oli kaikkein korkein ollen keskiarvoltaan 6.5.

Tiedon perillemenon ongelmallisuutta eläkeikää lähestyvien vastaajilla osalta osoittaa kuitenkin se, että valtaosa vanhemmista vastaajista - 70 prosenttia vanhan esitteen saaneista ja lähes 90 prosenttia kokeiluesitteen saaneista - kuului ryhmiin, joiden tietotaso ei poikennut kontrolliryhmästä.

Peruskoulutuksen on aikaisemmin todettu olevan esitetiedotuksen perillemenoon selvästi vaikuttava taustatekijä nuoremmassa ikäryhmässä. Sama näkyy lukemisasteen mukaisessa tarkastelussa. Kun peruskoulutus 30-40 -vuotiailla oli yli kansakoulun, oli tietoasteikon keskiarvo esitteen vähintään selailleilla 6.4 vanhan esitteen ja 6.0 kokeiluesitteen saaneiden ryhmässä. Ne olivat merkittävästi korkeampia kuin vastaavan kontrolliryhmän keskiarvo, 5.4. Esitteen vähintään selailleiden ryhmiin kuului 75 % paremmin peruskoulutetuista nuoremmista vastaajista.

Enemmän kuin kansakoulun käyneitä ja esitteen vähintään selailleita oli kummassakin nuorempien esiteryhmässä vajaa puolet. Tätä lukua voidaan pitää likiarvona esitetiedotuksen perillemenosta nuorempien ryhmässä. Tällöin oletetaan, että vain kansakoulun käyneiden ja esitteistä uusia työeläketietoja oppineiden lukumäärä vastaa niitä paremmin koulutettuja, jotka eivät ole oppineet esitteistä mitään niitä luettuaan.

Edellä olevan perusteella voidaan arvioida, että esitetiedotus nosti jonkin verran joka toisen 30-40-vuotiaan, esitteen saaneen työeläketiedon tasoa. Peruskoulutuksen ollessa korkeampi, esitetiedotus nosti neljästä esitteen saaneesta kolmen työeläketiedon tasoa. Esitetiedotuksen varsinaiseksi kohderyhmäksi voitaisiin tämän perusteella nimetä nuoremmat, melko hyvin koulutetut vakuutetut.

Vanhemmassa ikäryhmässä esitetiedotuksen tehokkuutta arvioitaessa voidaan vastaavasti päätyä runsaan 10 prosentin likiarvoon. Tämän verran oli vanhemmassa vastaajaryhmässä niitä, joiden tietotaso, peruskoulutus huomioon ottaen, oli merkitsevästi korkeampi kuin vastaava kontrolliryhmän keskiarvo. **Esitetiedotus nosti siis arviolta joka kymmenennen vanhemman, esitteen saaneen tietotaso.**

Esitteitä verrattaessa erot olivat vähäisiä. Tämä viittaa siihen, että esitemuotoa enemmän esitetiedotuksen perillemenoon vaikuttavat muut tekijät. Kuitenkin kokeiluesite nosti vanhaan esitteeseen verrattuna hie- man enemmän vain kansakoulun käyneiden tietotaso esitteen lukemisasteen mukaan tarkasteltuna.

Taulukko 16. Kansakoulun käyneiden tietotason keskiarvoja esitteen lukemisasteen mukaan tarkasteltuna. Suluissa N-luvut

	30-40-vuotiaat ¹		62-63-vuotiaat ²	
	Vanha esite	Kokeiluesite	Vanha esite	Kokeiluesite
1. Selasi esitteen	4.92 (12)	5.42 (12)	5.13 (23)	5.3 (20)
2. Lukaisi läpi	4.67 (15)	5.0 (17)	5.15 (40)	5.25 (44)
3. Luki melko huolellisesti	4.2 (5)	5.5 (4)	5.91 (23)	5.30 (30)
4. Luki erittäin huolellisesti	.	8.0 (1)	4.86 (14)	6.05 (19)
N	32	34	100	123

1) Kontrolliryhmän keskiarvo 4.9 (40)

2) Kontrolliryhmän keskiarvo 5.1 (91)

Vanhan esitteen lukeneiden tietotaso vain kansakoulun käyneillä ei yleensä ollut korkeampi kuin vastaava kontrolliryhmän tietotaso. Poikkeuksen tekevät vanhan esitteen melko huolellisesti lukeneet vanhemmat vastaajat.

Sen sijaan kokeiluesitteen lukeneiden, vain kansakoulun käyneiden vastaajien tietotaso oli korkeampi kuin vastaavan kontrolliryhmän. Tämä viittaa siihen, että **kokeiluesite oli vanhaa esitettä hieman tehokkaampi väline viemään työeläketietoa perille vain kansakoulun käyneille.**

Ryhmien henkilömäärät olivat kuitenkin niin pienet, etteivät erot yllä merkitsevälle tasolle. Ainoastaan kokeiluesitteen erittäin huolellisesti lukeneiden vanhempien, vain kansakoulun käyneiden vastaajien tietotaso oli merkitsevästi korkeampi kuin kontrolliryhmän.

Motivaatio ja sen vaikutus esitetiedotuksen perilleme- noon

Tiedotuksen perillemenon kannalta vastaanottajan jonkinasteinen motivaatio on kynnyskysymys. Ilman motivaatiota sanomaan suhtaudutaan välinpitämättömästi tai se jää huomaamatta. Motivaatio vastaanottaa tietoa työeläkkeistä voi liittyä omaan elämäntilanteeseen, tarpeeseen olla selvillä työeläketurvan antamasta toimeentulosta tai haluun tuntea ja osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun, jonka osa eläkepolitiikka on. Myös monet tilannetekijät voivat virittää motivaatiota. Eräs tilannetekijä on esitteen ulkoasu.

Monimuuttuja-analyysin mukaan motivaatio on eräs työeläketiedon tasoa selittävistä tekijöistä.

Motivaatiolla ei ole yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Eräs tapa on erottaa yleismotivaatio ja tilannemotivaatio. Tilannemotivaatio liittyy tilanteeseen. Yleismotivaatio korostaa vireyden ja suunnan lisäksi käyttäytymisen pysyvyyttä, eräänlaista keskimääräistä tasoa. Tilannemotivaatio on voimakkaasti riippuvainen yleismotivaatiosta. (Ruohotie - Kahelin - Kleemola 1981, 8)

Motivaatio määritellään myös tekojen vaikuttimiksi, niille suunnan antaviksi virikkeiksi. Huomattavaa on, että samanaikaisesti voi olla useita vaikuttimia, virikkeitä. Toiminnalla voi olla useita motiiveja samanaikaisesti (vrt. Mäki - Purhonen - Weekroth 1978). **Motivaation käsite on moniselitteinen ja yhtä aikaa voi vaikuttaa useita erilaisia motiiveja.** Tehdyt kokeilut erisisältöisten motivaatioiden vaikutuksista eivät osoittautuneet mielekkäiksi. Motivaation mittaamiseksi

osoittautui tarkoituksenmukaiseksi yhdistää erilaiset motivaation ilmaisut yhdeksi muuttujaksi.

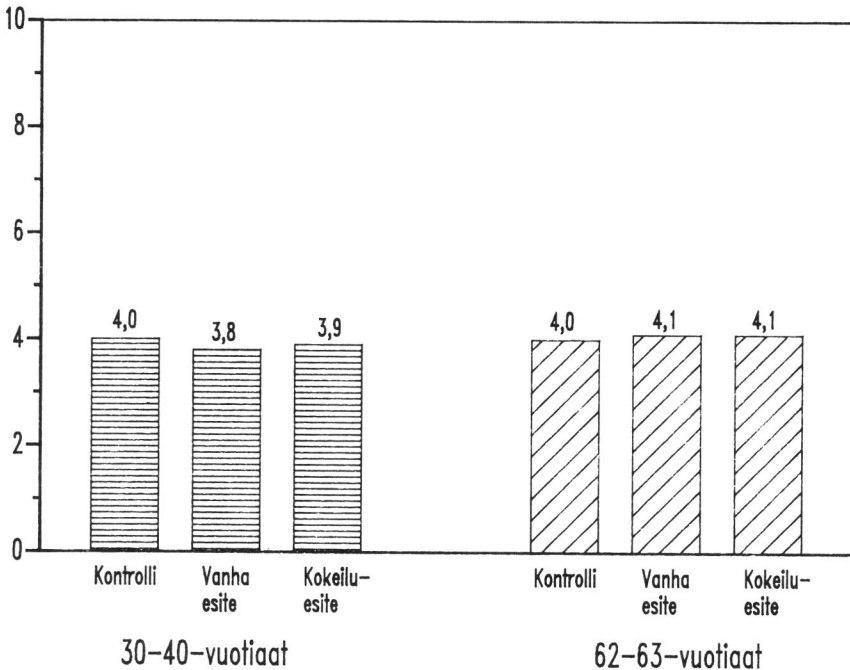
Motivaatio määritellään tässä yhteydessä työeläkeasioita kohtaan ilmaistuksi kiinnostukseksi kiinnittämättä huomiota mistä syistä ja millaisiin asioihin kiinnostusta osoitetaan.

Motivaatiota eli kiinnostusta mitattiin asteikolla, jonka osioita olivat suora kiinnostumista koskeva kysymys, kiinnostuksen syiden lukuisuus ja niiden eläkepoliittisten aiheiden lukumäärä, jotka haastateltavia kiinnostivat (kys. 1, 2 ja 7). Asteikosta lähemmin liitteessä 7.

Motivaatioasteikko oli summa-asteikko, jonka vaihteluväli oli 0-10. Asteikon reliabiliteetti oli 0.43. **Motivaatioasteikon keskiarvo koko aineistossa oli tasan 4. Nuoremman ikäryhmän motivaatioasteikon keskiarvo oli 3.9 ja vanhemman 4.1.** Vanhempien vastaajien motivaatio oli jonkin verran korkeampi kuin nuorempien, mihin epäilemättä vaikuttaa eläketapahtuman läheisyys.

Huomattavaa on nuoremman ikäryhmän melko korkea motivaation taso. Se on kiinnostumista oman tulevan työeläkkeen määrästä, siihen vaikuttavista tekijöistä, eläkkeen karttumisesta ja eläkepoliittisista aiheista. Viimeksi mainitut kiinnostivat lähinnä hyvin koulutettuja. Eläkkeen määrä kiinnostaa periaatteessa kaikkia koulutustaustasta riippumatta.

Kuvio 10. Motivaatioasteikon keskiarvoja ryhmittäin
Motivaatio-
asteikko

Motivaatio oli tasaista eri ryhmissä. Esitteen saaminen ei ollut vaikuttanut motivaatioon. Eläkeasioista kiinnostuminen on ilmeisesti luonteeltaan yleisempi toimintavalmius kuin yksittäiseen tiedotustapahtumaan liittyvä reaktio.

Motivaation merkityksestä esitetiedotuksen perillemeneen vaikuttavana erillistekijänä saatiin käsitys jakamalla tutkimusryhmät motivaation voimakkuuden mukaisiin alaryhmiin. Heikon motivaation ryhmiin kuuluivat ne, joiden pistemäärä motivaatioasteikolla oli alle keskiarvon. Keskiarvossa ja sen yläpuolella olleet kuuluivat motivaatioltaan voimakkaisiin ryhmiin.

Taulukko 17. Motivaatio ja esitetiedotuksen vaikutus tiedontasoasteikon keskiarvoilla mitattuna. Suluissa N-luvut

	30-40-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A Voimakas motivaatio	5.39 (51)	5.94 (87)	5.96 (76)
B Heikko motivaatio	4.89 (38)	4.77 (65)	4.90 (58)
A-B	0.50	1.17	1.06
	62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A Voimakas motivaatio	5.54 (92)	5.75 (127)	5.74 (125)
B Heikko motivaatio	4.96 (45)	4.63 (63)	4.91 (67)
A-B	0.58	1.12	0.83

Taulukko osoittaa, että motivaatio liittyy tiedon tasoon. Voimakkaan motivaation ryhmällä oli aina korkeampi tietotaso kuin vastaavalla heikon motivaation ryhmällä.

Heikon motivaation alaryhmissä on varsin samanlainen tietotaso verrattaessa kontrolliryhmään esitteitä saaneita. Tämä vahvistaa perusolettamusta: motivaatio on tiedon perillemenon kynnyskysymys.

Voimakkaan motivaation ryhmissä esitteitä saaneilla oli korkeampi tietotaso kuin kontrolliryhmässä. Verrattaessa motivaatioryhmien eroja (A-B) havaitaan niiden

esiteryhmissä olevan suurempia kuin kontrolliryhmissä. Kontrolliryhmissä ero ei ollut merkitsevä, mutta kaikissa esitteitä saaneissa ryhmissä oli motivaatioryhmien ero merkitsevä.

Motivaatio on tekijä, joka selvästi vaikuttaa esitetiedotuksen perillemenoon. Ilman vastaanottajan jonkinlaista motivaatiota esitetiedotus ei tehoa.

Motivaation yhteyksistä eli korrelaatioista voidaan saada käsitys, millaisiin tekijöihin motivaation tason vaihtelu liittyy.

Taulukko 18. Motivaatioasteikon korrelaatiot tiedon tasoon ja eräisiin taustamuuttujiin

	<u>Motivaatio-</u> <u>asteikko</u>	<u>Merkisevyys</u> <u>(5 % riskitaso)</u>
1. Tiedontaso- asteikko	.26	on
2. Aikaisempi tie- dotus	.20	on
3. Aikaisemman tie- dotuksen tuoreus	.15	on
4. Esitteeseen tu- tustumisen aste	.15	on
5. Ammattikoulutus	.11	on
6. Peruskoulutus	.10	on
7. Sosiaaliryhmä	.15	on
8. Ikäryhmä	.06	ei
9. Sukupuoli	.03	ei
10. Asennoituminen	.05	ei

Motivaatiolla on suurimmat korrelaatiot tiedon tasoon ja tiedon tarjontaa kuvaaviin muuttujiin. Myös tämä liittyy yleiskuvaan tiedonmuodostuksen prosessiluonteesta. Yksi tiedotustapahtuma saattaa herättää kiinnostusta. Jos sitä ajallisesti verrattain pian seuraa toinen, kiinnostus lisääntyy ja sen johdosta tiedon perillemeno paranee. Tämä vastaa liikemai-

nonnassa tunnettua periaatetta, jonka mukaan tietty määrä toistoja on tarpeen ennen kuin kohderyhmässä herää motivaatio, joka ohjaa käyttäytymistä haluttuun suuntaan.

Tiedotustoiminnan kehittämisessä tulos tukee kampanjatyypistä tiedotusta. Tällöin kohderyhmälle - ehkä rajatulle - osoitettaisiin useita tiedotustapahtumia. Toistot vaikuttavat motivaatioon, joka on tiedon perillemenon edellytys.

Motivaatiolla on yhteys myös sosiaaliseen taustaan. Yhteys on odotetun suuntainen liittyen paremmin koulutettujen parempiin viestintäresursseihin. Ne ilmenevät kiinnostumisena työeläkeasioista, kuten ne todennäköisesti näkyisivät kiinnostumisena muistakin yhteiskunnallisista asioista. Korrelaatio ei ole kuitenkaan korkea, joten mainittu yhteys ei ole voimakas.

Työeläkkeet kiinnostavat muitakin kuin eläkeikää lähestyviä. Se näkyy iän ja motivaation korrelaation puuttumisena. Sukupuolella ei myöskään näytä olevan yhteyttä eläkeasioista kiinnostumiseen.

Asennoitumisen ja kiinnostuksen yhteyden puute on vastoin ennakkokäsityksiä. Niiden mukaan myönteisesti asennoituneet olisivat myös kiinnostuneita eläkeasioista. Näyttää kuitenkin, että yhteys ei ole näin yksiselitteinen. Työeläkkeistä kiinnostuminen voi liittyä myös kielteiseen asennoitumiseen, jolloin motivaatio on kriittisesti sävyttynyttä. Myönteinen asennoituminen saattaa liittyä välinpitämättömyyteen ja motivaation puutteeseen. Eläketurvaan luotetaan, mutta eläkeasioiden tunteminen ei kiinnosta.

Asenteet eläketurvaan ja niiden vaikutus esitetiedotuksen perillemenoon

Eläkeasenteisiin vaikuttamista pidetään yhtenä keskeisistä tiedotustavoitteista. Tiedotuksen tulisi myötävaikuttaa siihen, että vakuutetut pitävät työeläketurvaa tärkeänä asiana, omana asianaan ja hallittavissa olevana asiana.

Asenteet työeläketurvaan saattavat vaikuttaa työeläketiedon perillemenoon. Myönteinen asennoituminen tiedotuksen kohteeseen saattaa lisätä edellytyksiä uuden tiedon perillemenoon. Kielteinen asennoituminen voi olla eräs perillemenon esteistä.

Eläketurvaan asennoituminen saattaa olla yhteydessä sosiaaliseen asemaan ja tulevan työeläketurvan tasoon. Ryhmillä, joilla odotettavissa oleva työeläke on hyvä-tasoinen, on ehkä paremmat asenteet työeläkkeeseen kuin ryhmillä, joiden työeläketaso on alhainen. Alustavassa tutkimuksessa tuli esiin viitteitä kielteisen asennoitumisen, alhaisen sosiaalisen aseman ja huonojen työeläketietojen yhteyksistä (Forss - Karisalmi - Jääskeläinen 1983, 32-33).

Haastatelluille esitettiin neljä väittämää, joihin he ottivat kantaa valitsemalla kortilla olevista viidestä vastausvaihtoehdoista yhden (kys. 3).

Taulukko 19. Eläketurvaan asennoitumista kuvaavien mielipiteiden prosenttijakaumia

	Täysin samaa mieltä 1	2	Vaikea sanoa 3	4	Täysin eri mieltä 5
1. Nykyiset eläkeläiset tulevat yleensä hyvin toimeen eläkkeillään.	7	29	27	24	13
2. Työeläke antaa riittävän toimeentulon eläkeajanani.	16	20	28	16	20
3. Tavallinen ihminen ei juuri pysty hoitamana eläkeasioitaan eläkeläistoksen kanssa.	19	22	22	21	16
4. Eläkkeen saaminen on sattumanvaraista ja epävarmaa.	5	6	8	22	59

N = 894

Vastausjakaumat osoittavat mielipiteiden painottuneen neutraalille keskialueelle. Poikkeuksena on jyrkkä neljäs väittämä, josta valtaosa oli eri mieltä.

Ensimmäisessä väittämässä mitattiin vastaajien käsityksiä eläkeläisten toimeentulosta. Runsas kolmannes vastaajista piti eläkeläisten toimeentuloa hyvänä ja yhtä moni oli tästä eri mieltä.

Toinen väittämä mittasi suhtautumista omaan työeläketurvaan. Sen vastausjakauma oli hyvin samanlainen kuin ensimmäisen kysymyksen. Noin kolmasosa piti työeläkkeen antamaa toimeentuloa riittävänä, kolmasosa oli eri mieltä.

Kolmas väittämistä kuvaa vastaajien käsityksiä tavallisen ihmisen mahdollisuuksista asioida eläkelaitoksessa. Sanamuodoltaan väittäjä on jyrkkä - **"ei juuri pysty hoitamaan"**. **Merkille pantavaa on, että 40 prosenttia vastaajista oli tätä mieltä.** Tämä heijastaa tietynlaista avuttomuuden tunnetta eläkeasioiden hoidossa. Ne tiedotuksen asennetavoitteet, joiden mukaan vakuutettujen tulisi pitää työeläketurvaa hallittavissa olevana asiana, eivät ole täysin toteutuneet.

Neljäs väittäjä on jyrkin ja mittaa vastaajien käsityksiä eläkelakien toteutumisen oikeudellisuudesta. Väittämän sanamuoto vastaa karkeudessaan yleisönosastojen kirjoituksia. Vastausjakauma osoittaa niiden takana olevien käsitysten harvinaisuuden. Vain yksi kymmenestä yhtyi väitteeseen eläkkeen saannin mielivaltaisuudesta.

Asenneväittämistä muodostettiin 16-luokkainen summa-asteikko kääntämällä väittämät samansuuntaisiksi ja pisteyttämällä ne yhdestä viiteen. Asteikon arvot vaihtelivat 4 pisteestä eli kielteisimmästä asenteesta 20 pisteeseen, joka edusti myönteisintä asennetta. Asteikon reliabiliteetti oli .52. Asteikkoa käytettiin myös kolmiluokkaisena. Asteikosta lähemmin liitteessä 8.

Asenneasteikko kuvaa vastaajien asennoitumista eläketurvaan, jossa työeläketurva on keskeisesti mukana. Kysymysten sanamuotojen vuoksi ei asteikkoa voida pitää pelkästään työeläketurvaan asennoitumisen mittarina.

Esitetiedotuksen vaikutuksia asenteisiin tutkittiin vertaamalla esitteen saaneita ryhmiä kontrolliryhmään kummassakin ikäluokassa.

Taulukko 20. Esitetiedotuksen vaikutus asenteisiin. Asenne-asteikkojen keskiarvoja ryhmittäin

Asenne-asteikko	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kontrolliryhmä	Vanha esite	Kokeiluesite	Kontrolliryhmä	Vanha esite	Kokeiluesite
16-luokk.	13.39	13.42	13.86	12.48	12.88	12.81
3-luokk.	2.03	2.06	2.09	1.77	1.88	1.93

Taulukko osoittaa nuoremman ikäryhmän asenteiden olleen myönteisempiä kuin vanhemman. **Keskiarvojen mukaan nuorempien vastaajien asennoitumista voidaan kuvata melko myönteiseksi, kun taas vanhemman ikäryhmän asennoituminen oli enemmän neutraalisävyistä.**

Yksittäisen tiedotustapahtuman ei voida olettaa vaikuttavan suurestikaan asenteisiin, joita pidetään hitaasti muuttuvina. Poikkeuksen muodostaa kokeiluesite vanhemmassa ikäryhmässä. Merkitsevä ero kontrolliryhmään oli vanhemman ikäryhmän kokeiluesitteen saaneilla kolmi-luokkaisessa asenne-asteikossa. Kokeiluesitteen sisäl- lössä tai esittämistavassa on ilmeisesti sellaisia piirteitä, mitkä vaikuttivat myönteisesti joidenkin lu- kijoiden asenteisiin.

Sukupuolen mukaan tarkasteltuna havaittiin miesten asenteiden olevan myönteisempiä kuin naisten. Ero on samanlainen molemmissa ikäryhmissä. **Myönteisimmin eläketurvaan asennoituivat 30-40-vuotiaat miehet ja kielteisimmin 62-63-vuotiaat naiset.** 30-40-vuotiai-

den miesten keskiarvo 3-luokkaisella asenneasteikolla on 2.1 ja 62-63-vuotiaiden naisten 1.8. Ero on merkitsevä. Tämä viittaa oman odotettavissa olevan työeläkkeen tason ja asennoitumisen liittyvän yhteen.

Asennoitumisen taustaa kuvaavat eräät korrelaatiot. Asennoitumisella on .32 korrelaatio tuloihin, .22 korrelaatio peruskoulutukseen ja .18 sosiaaliryhmään. Nämä kaikki ovat sosiaaliekonomisen aseman kuvaajia ja osoittavat **työeläketurvaan myönteisesti asennoituvien kuuluvan useammin ns. parempiosaisiin kuin kielteisesti asennoituvien.**

Kielteinen asennoituminen eläketurvaan liittyi usein ns. huono-osaisuuteen kuten alhainen tulotaso, alhainen peruskoulutus jne. Huomautettakoon kuitenkin, että kaikki vastaajat olivat TEL-työsuhteessa ja sellaisina "hyväosaisempia" kuin työelämän ulkopuolella olevat, joiden asennoituminen työeläketurvaan saattaa olla erittäin kielteistä.

Asennoitumisen vaikutusta esitetiedotuksen perillemenoon tutkittiin samoin kuin muiden taustatekijöiden vaikutuksia. Haastateltavat jaettiin kahteen asenneryhmään. Myönteisesti asennoituvien pistemäärä asenneasteikolla oli 13-20. Kielteisesti asennoituvien pistemäärä oli 4-12.

Taulukko 21. Asennoituminen eläketurvaan ja esitetiedotuksen vaikutus tiedontasoasteikon keskiarvoilla mitattuna. Suluissa N-luvut

30-40-vuotiaat			
	Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A Myönteinen asenne	5.66 (53)	5.65 (89)	5.79 (92)
B Kielteinen asenne	4.47 (36)	5.14 (63)	4.86 (42)
A-B	1.19	0.51	0.93
62-63-vuotiaat			
	Kontrollir.	Vanha esite	Kokeiluesite
A Myönteinen asenne	5.38 (65)	5.65 (103)	5.67 (102)
B Kielteinen asenne	5.32 (72)	5.06 (87)	5.21 (90)
A-B	0.06	0.59	0.46

Kaikissa myönteisesti eläketurvaan asennoituneiden ryhmissä oli parempi keskimääräinen tietotaso kuin kielteisesti asennoituneilla. Tämä osoittaa sen, että tiedon taso ja myönteinen asennoituminen eläketurvaan liittyvät yleisesti ottaen yhteen.

Esitetiedotuksen perillemenoon eläketurva-asenteilla ei ole selkeää vaikutusta. Myönteisesti asennoituneilla ja esitteitä saaneilla ei tietotaso ole merkitsevästi korkeampi kuin kontrolliryhmillä. Sen sijaan kielteisesti asennoituvilla, vanhan esitteen saaneilla nuoremmilla vastaajilla on lähes merkitsevästi korkeampi tietotaso kuin vastaavalla kontrolliryhmällä. Tämä osoittaa sen, että myös kielteisesti ja kriitti-

sesti eläketurvaan asennoituvat saattavat olla kiinnostuneita eläkeasioista ja ottaa niitä koskevia tietoja vastaan.

Tulosta ei ole kuitenkaan tulkittava siten, etteikö myönteinen asennoituminen eläketurvaan edesauttaisi työeläketiedon perillemenoa ja kielteinen asenne olisi sen este. Pikemminkin tulokset viittaavat siihen, että yhteydet eivät ole näin kategorisia, vaan monivivahteisempia. Työeläkeinformaatiota saatetaan ottaa vastaan, vaikka eläkeasenteet ovat kriittisiä ja päinvastoin myönteiseen eläkeasenteeseen voi liittyä välinpitämättömyyttä eläkeinformaatiota kohtaan. Yleensä myönteinen asennoituminen kuitenkin liittyy parempaan työeläketiedon perillemenoon kuin kielteinen asennoituminen.

5.3. Tiedotustapojen käyttöhalukkuus ja mielipiteitä esitteistä

5.3.1. Eri tiedotustapojen käyttöhalukkuus

Eri tiedotustapojen käyttöhalukkuutta eli preferointia koskeva kysymys voi antaa tiedotuksen kehittämislle suuntaviivoja. Eri asia tietenkln on, kuinka paljon vakuutettujen toiveita on mahdollista toteuttaa.

Haastateltavilta kysyttiin, mitkä olisivat heille itselleen kolme parasta tapaa saada tietoa työeläkkeistä (kys.16). Esitetyistä vaihtoehdoista haastateltavien tuli nimetä paras, toiseksi paras ja kolmanneksi paras tapa. Seuraavassa taulukossa tulokset esitetään parhaan tiedotustavan mukaisessa suosituimmuusjärjestyksessä.

Taulukko 22. Eri tiedotustapojen käyttöhalukkuus. Prosenttilukuja (N= 894)

	Paras tiedotustapa	Toiseksi paras tiedotustapa	Kolmanneksi paras tiedotustapa
1. Henkilökohtainen neuvonta	42	13	12
2. Kotiin lähetetty esite	19	20	16
3. Eläkkeellevalmennuskurssit	9	16	8
4. Ammattilehdet	9	13	11
5. Päivälehdet	9	10	11
6. TV-ohjelmat	4	10	10
7. Helposti saatavilla olevat esitteet	4	8	13
8. Radio-ohjelmat	2	5	10
9. Aikakauslehdet	1	2	3
10. Paikallislehdet	1	1	2

Halutuimmat tavat saada tietoa työeläkkeistä olivat haastateltavien mielipiteiden mukaan sellaisia, joissa yksilöllisyys tai henkilökohtaisen kontaktin mahdollisuus ovat olennaisia piirteitä. Vastaajat tuntuvat toivovan, että heitä työeläketiedotuksessa kohdeltaisiin ensisijaisesti yksilöinä, joita lähestytään henkilökohtaisesti. Tähän viittaa myös eläkeotteiden ja ennakkolaskelmien arvostaminen saatuna työeläketietona.

Ylivoimaisesti kaikkein halutuin tapa saada tietoa työeläkkeistä oli henkilökohtainen neuvonta. Yli 40 prosenttia vastaajista piti tätä parhaana. Kahdella kolmesta se oli mukana jonakin vaihtoehtona. Henkilökohtaisen neuvonnan suosio oli yllättävän suuri ja ajatuksia herättävä. Voidaan kysyä, mitä henkilökohtaisella neuvonnalla tarkoitettiin? Onko se keskustelua eläkeasiantuntijan kanssa vai onko esimerkiksi pu-

helimitse ja kirjeellisesti annettu opastus myös henkilökohtaista neuvontaa?

Nykyiselläänkin mahdollisuudet henkilökohtaiseen neuvontaan ovat pääkaupunkiseudulla melko hyviä ja ne myös tunnetaan. Noin 80 prosenttia vastaajista tiesi jonkin työeläketurvan neuvontapisteen. Henkilökohtaisen työeläkeneuvonnan entisestään kehittämisen on kuitenkin tulevaisuuden haasteita. Eläkelait ovat kieltämättä monimutkaisia. Jokaisen yksilön eläkeasia edellyttää monien yksityiskohtien tuntemista. Joukkotiedotuksella ei tällaiseen yksityiskohtaisuuteen voida päästä.

Vastaavia tiedotustoiminnan kehittämistarpeita tuli esiin myös Helsingin kaupungin tiedotustutkimuksessa. Sen johtopäätöksissä todetaan henkilökohtainen neuvonta tiedotustoiminnan avainalueeksi. Painetun viestinnän (esitteet ym.) rooli tulisi olla henkilökohtaista neuvontaa täydentävää tiedotustoimintaa (Hirstiö-Snellman 1985, 165).

Esitteen lähettäminen kotiin nimellä osoitettuna kirjeenä poikkeaa esitteiden nykyisestä jakelutavasta ja on uuden kokeilua. Vastaajat pitivät tällaista lähestymistä toiseksi parhaana tiedonsaantitapana. Kaikkiaan yli puolet vastaajista preferoi esitteen lähettämistä kotiin kolmen parhaan vaihtoehdon joukkoon kuuluvana. Huomattakoon tässäkin henkilökohtaisuuden osuus.

Eläkkeellevalmennuskurssit ovat uusia, vähitellen yleistyviä työeläketiedottamisen foorumeita. Kymmenesosa vastaajista piti tällaista tiedotustapaa kaikkein parhaana ja kolmasosa mainitsi eläkkeellevalmennuksen kolmen parhaan tiedotustavan joukossa. Eläkkeelleval-

mennuskurssit nekin tarjoavat tilaisuuden henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen.

Lehdistön saama kannatus oli kokonaisuudessaan huomattavan suuri. Erilaisten lehtien saama ensisijainen kannatus on yhteensä lähes 20 prosenttia. Neljäsosa vastaajista piti lehdistöä toiseksi parhaana ja saman verran kolmanneksi parhaana. Eri lehtityyppien välillä on kuitenkin selviä eroja. Eläketietoja toivottiin saatavan päivälehdistä tai ammattilehdistä, mutta ei juuri lainkaan aikakaus- tai paikallislehdistä. Paikallislehdistä on kuitenkin todettava, että niiden merkitys lukijoille on pääkaupunkiseudulla vähäisempi kuin muualla maassa.

Tavanomainen esitteiden jakelutapa ei saavuttanut vastaajien suosiota, mihin osaltaan on vaikuttanut houkuttelevamman esitteiden jakelutavan mukana oleminen vaihtoehtojen joukossa.

Sähköiset viestimet, radio ja televisio, saivat melko vähän kannatusta. Televisiota piti parhaana neljä prosenttia ja radiota kaksi prosenttia vastaajista.

Pääkaupunkiseudun TEL-työntekijöiden vastaukset poikkeavat huomattavasti vuonna 1979 tehdyn haastattelun vastaavan kysymyksen tuloksista. Se johtuu mm. käytettyjen vaihtoehtojen eroista. Esimerkiksi henkilökohtainen neuvonta ei ollut aikaisemmin mukana vaihtoehtoina.

Vuonna 1979 oli esite kaikkein halutuin tietolähde, jota preferoi kolmasosa työeläkelakien piiriin kuuluneista vastaajista (Tuominen 1980, 101). Aikaisempaan verrattuna oli lehdistön saama kannatus samaa luokkaa, mutta radion ja television selvästi pienempi.

Tutkimusasetelman ryhmät preferoivat eri tiedotustapoja varsin samanlaisesti. Ryhmien erot eivät useimmiten olleet merkitseviä. Eroja tutkimusryhmien välillä oli esitteiden, henkilökohtaisen neuvonnan ja eläkevalmen-
nuksen preferoinnissa.

Taulukko 23. Esitteitä preferoineet prosentteina ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite
Esite kotiin paras tiedotustapa	12	24	22	14	17	21
.. toiseksi paras	19	20	19	16	25	21
.. kolmanneksi	12	18	16	14	16	15
Helposti saatava esite paras tiedotustapa	6	4	7	4	4	4
.. toiseksi paras	9	10	12	11	5	4
.. kolmanneksi paras	20	14	11	13	12	9
N	89	152	134	137	190	192

Kotiin lähetettyä esitettä suosivat itse esitteen kotiin saaneet enemmän kuin kontrolliryhmiin kuuluvat. Ero oli ilmeinen varsinkin nuoremmassa vastaajaryhmässä. Vanhan esitteen kotiin saaneet pitivät tätä kontrolliryhmää merkitsevästi useammin parhaana tiedotustapana. Tämä osoittaa **tarjonnan lisännen välineen suosiota.**

Esitteen tavanomaisen jakelun kannatus osoittaa sen huonommuutta persoonallisempaan jakelutapaan verrattuna. Ryhmien välillä ei ollut merkitseviä eroja kuin nuorempien ryhmässä. Siinä kontrolliryhmä piti helpos-

ti saatavaa esitettä muita useammin kolmanneksi parhaana tiedon saantitapana.

Taulukko 24. Henkilökohtaista neuvontaa ja eläkevalmennusta preferoineet prosentteina ryhmien vastaajista = N

	30-40-vuotiaat			62-63-vuotiaat		
	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite	Kontrollir.	Vanha esite	Kok. esite
Henkilökohtainen neuvonta						
1. Paras tiedotustapa	47	37	38	48	41	41
2. Toiseksi paras	17	13	9	12	14	13
3. Kolmanneksi paras	10	13	12	12	11	13
Eläkkeellevalmennuskurssi:						
1. Paras tiedotustapa	9	7	7	8	12	8
2. Toiseksi paras	18	17	14	17	16	14
3. Kolmanneksi paras	12	5	3	11	12	7
N	89	152	134	137	190	192

Eri ikäryhmien vastaukset olivat yllättävän samanlaisia sekä neuvonnan että eläkkeellevalmennuksen suhteen. Eläkkeellevalmennuskursseissa on kysymys ajankohtaisesta tilanteesta eläkeikää lähestyville ja muilla tulevaisuudessa odotettavissa olevasta tilanteesta.

Henkilökohtaisen neuvonnan preferoinnissa oli nuorempien ryhmässä eroja kontrolli- ja esiteryhmien välillä. Kontrolliryhmä preferoi henkilökohtaista neuvontaa enemmän kuin esiteryhmät. Aikaisemmin todettiin kotiin tulevan esitteen preferoinnin olleen päinvastaista. **Nuoremmassa ikäryhmässä kotiin tullut esite oli vähentänyt henkilökohtaisen neuvonnan suosiota. Tämä**

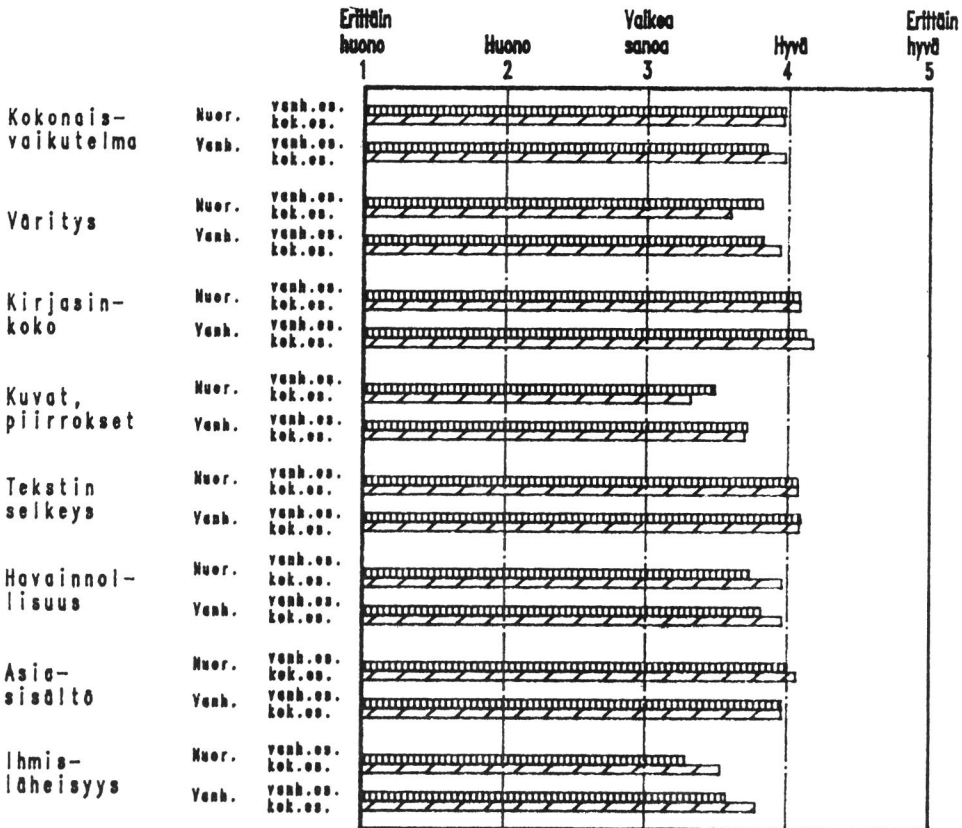
vastaa aiemmin esitettyjä tuloksia. Esite, varsinkin tehokkaasti jaettu esite, on nuorempien, hyvin koulutettujen tiedotusväline. Vanhemmassa ikäryhmässä kontrolli- ja esiteryhmien erot ovat pienempiä, mutta samansuuntaisia kuin nuoremmilla.

5.3.2. Mielipiteitä esitteiden toteutuksesta

Esiteryhmiin kuuluvia haastateltavia pyydettiin arvioimaan saamaansa esitettä. Heille esitettiin 8-kohtainen arviointisarja, minkä lisäksi heiltä pyydettiin myös vapaamuotoisia mielipiteitä (kys. 38).

Haastateltavat arvioivat vain sitä esitetyyppiä, jonka olivat itse saaneet. Toisentyypistä esitettä heille ei missään vaiheessa näytetty. Esite pidettiin nähtävillä arvioiden aikana. Arviointipisteitä haastateltavat voivat antaa yhdestä viiteen, jolloin 1 oli erittäin hyvä ja 5 erittäin huono. Seuraavassa kuviossa pisteytys on käännetty toisin päin, jolloin arvio 5 vastaa erittäin hyvää.

Kuvio 11. Mielipiteitä esitteiden toteutuksesta. Arviointipisteiden keski-arvoja ryhmittäin

Arvioiden keskiarvot olivat yllättävän tasaisia. Niiden mukaan kumpikin esite on melko hyvä. Suurin osa keskiarvoista oli neljän tuntumassa, mikä tarkoittaa hyvää. Vaikka arvioinneissa saattoi olla kohteliaisuuttakin, voidaan silti kummankin esitteen toteutusta pitää aika onnistuneena.

Parhaiten kummassakin esitteessä on onnistuttu tekstin selkeydessä, asiasisällössä ja kirjasinkoossa. Niissä arvioiden keskiarvo oli yleensä yli neljän. Paras yksittäinen arviotulos oli kokeiluesitteen kirjasinkoossa.

Esitteiden välillä oli merkitseviä eroja odotettua vähemmän. Eräs niistä oli nuorempien vastaajien arvioissa värityksestä. Sen mukaan vanhan esitteen väritys oli parempi kuin kokeiluesitteen pastellisävyyinen väritys. Havainnollisuus oli sen sijaan kokeiluesitteessä parempi kuin vanhassa.

Kokeiluesitteessä pyrittiin tuomaan eläkeasia omakoh-
taiseksi. Arvioiden mukaan tässä on jossain määrin on-
nistuttu, koska ihmisläheisyys-arviossa kokeiluesite on
molemmissa ikäryhmissä merkitsevästi parempi kuin vanha
esite.

Vapaamuotoisen mielipiteen saadusta esitteestä esitti
40 prosenttia kokeiluesitteen saaneista. Kun vanhan
esitteen saaneiden vastaava luku oli 30 prosenttia,
voidaan sanoa kokeiluesitteen herättäneen enemmän reak-
tioita.

Kokeiluesitteen kanteen puuttui joka kymmenes kokeilu-
esitteen saaneesta. Mielipiteet olivat useimmiten
erittäin kielteisiä: "Kuvat huonot, ei tuollainen ole
mikään positiivinen vastaanotettava tervehdys, oliot
vastenmielisiä", "En ymmärrä kansikuvaa", "Otsikko hy-
vä, piirroksot menevät käsityskyvyn ulkopuolelle".

Ainoastaan muutamassa vastauksessa katsottiin kannen
herättäneen uteliaisuutta tai olleen humoristinen.
Kielteiset reaktiot - vaikka sinänsä harvalukuiset -
osoittavat kokeiluesitteen kannen kuvan olleen epäon-
nistunut. Kuvan tahallisuudella epämääräisyydellä pyrit-
tiin herättämään motivoiva ristiriitatilanne. Siinä ei
onnistuttu tarkoitetulla tavalla. Kuvat aiheuttivat
joillekin mielleyhtymiä, joita ei esitettä laadittaessa
osattu odottaa.

Kansikuvasta pitäisi ilmeisesti heti nähdä, mitä se esittää, mikä on sen tarkoitus. Jos kuva on epämääräinen tai liian abstrakti, mahdollisuudet kielteisiin reaktioihin ovat suuret. Myös kuva-aiheita, joilla voi olla assosiaatioyhteys epämieluisiin asioihin (sairaus, kuolema, epämääräinen olio) tulisi reaktioiden perusteella välttää.

Vanhan esitteen kantta arvioi 5 prosenttia vanhan esitteen saaneista. Arvioiden sävyt eivät olleet yhtä negatiivisia kuin kokeiluesitteistä annetut. Arvostelua aiheutti kannen värityksen tummuus, kuvien pienuus ja esitteen aiheeseen liittymättömyys. Vanhan esitteen kansi sai myös muutamia positiivisia mainintoja: "Kau niit värikuvat". Eräs vastaaja teki ehdotuksen esitteen kanneksi: "Kaksi pappaa pelaamassa shakkia". Ehdotus lienee hyvä esimerkki kuvaamaan keskivertohaastateltavan mielipidettä tiedotteen kansikuvasta - sen tulee olla aiheeseen eli eläkeläisiin liittyvä, sävyltään positiivinen ja sisällöltään helposti avautuva.

Kokeiluesitteen laskuesimerkki aiheutti muutamia kommentteja: "Eläkkeensä voi laskea esitteen opastuksella", "Laskuesimerkki - ainoa mielikuva, että jos palkka on 4 000, saa 2 400 eläkettä". Vanhan esitteen saaneista pari henkilöä kaipasi laskuesimerkin tapaista tietoa: "Ei selviä, jos haluaisi laskemalla selvittää eläkkeen".

Kokeiluesitteen kaavioista esitettiin muutamia mielipiteitä: "Taulukot hyviä", "Selkeä ja näkyy eläkkeen rakenne niin, että yksinkertainenkin ihminen pystyy ymmärtämään", "En pidä kaavioista".

Muut kommentit kokeiluesitteestä olivat yleisluonteisia tai tietosisällön yksityiskohtiin puuttuvia. Positiivis- ja negatiivissävyyisiä arvioita oli suunnilleen yhtä paljon. Esimerkkejä positiivisista arvioista: "Paras esite, mitä olen ETK:n esitteistä nähnyt", "Sisältö hyvin ryhmitelty", "Hyvä ja käteenkäyvä", "Selkeä ja yksinkertainen".

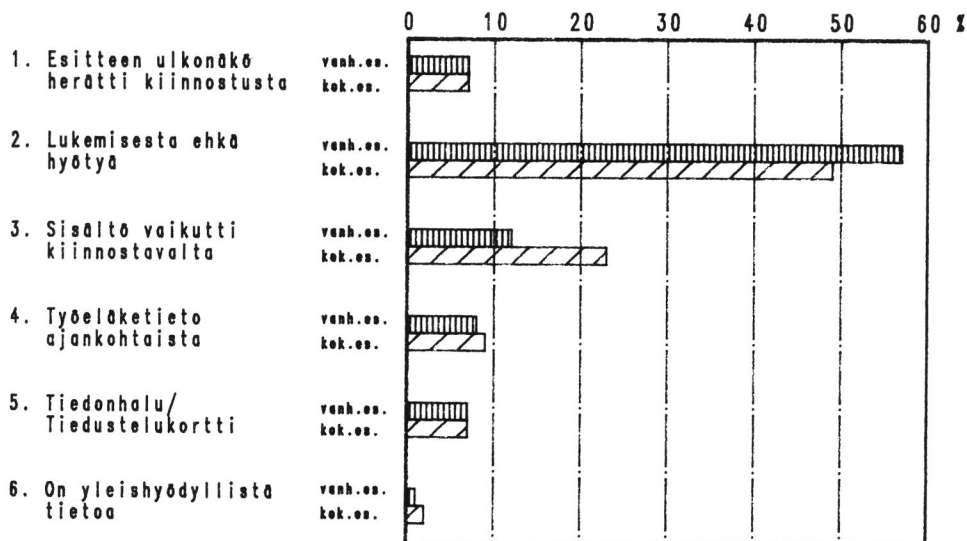
Kokeiluesitettä arvosteltiin etenkin tietosisällön suppeudesta ja asioiden yleisestä monimutkaisuudesta. Moni haastateltava kaipasi tietoa kansaneläkkeestä, valtion eläkkeistä ja rintamasotilaseläkkeistä.

Vanhaa esitettä koskevat yleisluonteiset arviot olivat myös tasaisesti kielteisiä ja myönteisiä. Usea haastateltava mainitsi tiedustelukortin positiivisena piirteenä. Muita positiivisia mainintoja: "Teksti selkeä", "Käteen käyvä", "Oikolukua harrastettu, ei painovirheitä". Negatiivisissa mielipiteissä moitittiin esitteen suppeutta, virallisuutta ja yleensä asioiden vaikeutta.

Vapaamuotoisten arvioiden perusteella voidaan todeta kokeiluesitteen herättäneen sekä enemmän että värikkäämpiä arvioita kuin vanhan esitteen. Kuitenkaan suurin osa esitteen saaneista ei halunnut enempää kommentoida esitettä, joten arvioiden perusteella ei voi juuri tehdä johtopäätöksiä esitteistä. Yksittäisten mielipiteiden ytimekkyys saattaa kuitenkin antaa vihjeitä esitetuotannon kehittämiseksi.

Esitteiden toteutukseen liittyy myös kysymys esitteen lukemisen syistä. Kysymys esitettiin vain esitteeseen tutustuneille (kys. 28.B).

Kuvio 12. Esitteeseen tutustumisen syyt, prosentteja ryhmien kysymykseen vastanneista

Esitteen toteuttamistapaan liittyvät tekijät eivät ole niitä keskeisiä syitä, jonka vuoksi esitteeseen tutustuttiin. Syyt näyttävät pikemminkin liittyvän omakohtaiseen motivaatioon. Tämä motivaatio on todennäköisesti ollut olemassa jo ennen esitteen saamista. **Esiteluetaan siitä mahdollisesti saatavan hyödyn vuoksi.** Esitteen tieto on vastaanottajalle väline, jota hän käyttää voidakseen toimia oikein eläkkeisiin liittyvissä tilanteissa.

Kokeilu- ja vanhan esitteen välillä oli eroa kahdessa kohdassa. Vanhaan esitteeseen tutustumisen syyksi oli useimmiten mainittu mahdollinen hyöty tarjotusta tiedosta. Kokeiluesite on sensijaan useammin herättänyt kiinnostumista. Mahdollinen hyöty oli kuitenkin tavallisin vastaus myös kokeiluesitteen saaneilla.

Ikäryhmien välillä ei ollut suuriakaan eroja lukuunottamatta ajankohtaisuutta, joka oli eläkeikää lähestyvillä useammin mainittu syy kuin nuoremmassa vastaajaryhmässä.

Syitä, minkä vuoksi esitteisiin ei tutustuttu, kysyttiin erillisenä kysymyksenä (kys. 28.A). Tähän kysymykseen vastasi runsas 10 prosenttia esitteen saaneista. Heistä puolet kertoi syyn olleen ajanpuutteessa, viidennes ilmoitti, ettei lue postin tuomia esitteitä ja muut muita syitä, kuten mielenkiinnon puutteen.

5.3.3. Mielipiteitä esitteistä tiedotusvälineenä

Viimeisenä esitteisiin liittyvänä kysymyksenä kaikilta vastaajilta kysyttiin mielipidettä esitteestä yleensä tiedotusvälineenä (kys. 39). Kysymys oli avoin ja vastaukset luokiteltiin niiden sävyn mukaan.

Myönteinen mielipide esitteestä tietolähteenä oli 65 prosentilla kaikista haastatelluista. Tämä sopii aikaisempiin (Tuominen 1981, 101) tutkimustuloksiin, joiden mukaan esite on korkeasti arvostettu tiedotusväline.

Vaikka esitteitä arvostetaan tiedotusvälineinä, saattaa arvostusten ja käyttäytymisen välillä olla ristiriitaa. Kun esite saadaan, siihen tutustuminen on kuitenkin hyvin pintapuolista, kuten esitteeseen tutustumiseen käytetty aika osoitti. Valtaosa vastaajista käytti siihen vain muutamia minutteja. Heidän suhdettaan esitteeseen luonnehtii mielipide esitteestä pikatietausvälineenä. Kuitenkin osa haastatelluista oli tutustu-

nut saamaansa esitteeseen melko huolellisesti, joten ilmeisesti osa vastaanottajista sekä arvostaa esitteitä tiedotusvälineenä että todella käyttää niitä.

Useimmat myönteisistä mielipiteistä olivat lakonisia toteamuksia "hyviä", mutta melko moni vastaaja myös perusteli mielipidettään: "Tärkein, helpoin ja selvin tapa saada tietoa", "Voi tarkistaa asiat uudelleen", "Esite on palvelua", "Kuuluu nykyaikaan".

Vaikka esitteen lähettämisestä kotiin ei erikseen tiedusteltu mielipidettä, neljäkymmentä (5 %) vastaajaa painotti jakelutapaa: "Olin iloinen, kun kirje tuli", "Selkeä tapa, koska on tavallaan henkilökohtaista tiedotusta", "Erityisesti omalla nimellä tulevia arvostan". Muutama vastaaja piti kotiin tulevaa esitettä kiusallisena: "Jos itse hankkii, olen kiinnostunut", mutta negatiivisia mielipiteitä jakelutavasta oli selvästi vähemmän kuin positiivisia lausumia.

Sävyltään neutraali mielipide esitteestä tiedotusvälineenä oli neljäsosalla vastaajista. Useimmiten mielipiteet olivat varauksellisia, koska esitteen koettiin helposti hukkuvan tiedotustulvaan: "Inflaation kärsineet, kun niitä tulee liikaa", "Ihan hyviä, mutta henkilö olisi parempi", "Esitteen on erotuttava massasta".

Selvästi kielteisiä mielipiteitä esitteestä esitti vajaa kymmenesosa vastaajista: "Ei esitteitä kukaan lue", "A-4 saastetta", "Inhoan esitteitä". Muutamissa kielteisissä lausunnoissa perusteltiin mielipidettä tarkemmin: "En pidä esitteestä, henkilökohtainen käynti parempi", "En pidä esitteitä luotettavina".

Aikaisemmin on todettu, että esitetiedotus lisäsi hyvin vähän vanhempien ihmisten työeläketietoja. Heillä on koulutustasosta johtuvia vaikeuksia kirjallisen tiedotuksen omaksumisessa. Siksi erään vanhemman vastaajan mielipide esitteestä luonnehtii heidän toiveitaan eläketiedotuksesta: "Olisi parempi kun vanhoille joku selittäisi näitä eläke- ynnä muita vaikeita asioita".

6. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Eläketiedotusta ei tehdä ja kehitetä sen vuoksi, että on olemassa järjestelmä, joka haluaa kertoa itsestään. Eläkkeistä tiedotetaan sen sosiaalipoliittisen tavoitteen vuoksi, joka on toimeenpanevan järjestelmänkin takana. Tavoite on yksityisen ihmisen sosiaalinen turvallisuus ja sen yhtenä osatekijänä hänen tietonsa omista oikeuksistaan.

Mitään oikotietä työeläketiedon perillemenoon ei tällä tutkimuksella löydetty ja sellaista tuskin on olemassakaan. Tiedon perillemeno on vaikea ja moniulotteinen ongelma. Se vaatii pitkäjänteistä työskentelyä, kokemusta ja sen ohella tuoreita ajatuksia ja niiden kokeilua. Tutkimustietoon perustuvat johtopäätökset kuvaavat nykyisen tiedotustoiminnan muutostarpeita. Vastaavia tavoitteita esiintyy tosin jo nykyisinkin ja niitä on jonkun verran toteutettu myös käytännön tasolla.

Suuntautuminen vastaanottajakeskeiseen tiedottamiseen

Työeläketiedon perillemeno on hitaasti, vähitellen edistyvä prosessi. Sen etenemiseen vaikuttavat sekä työeläketiedon lähettäjä että vastaanottaja. Lähettäjä vaikuttaa tiedon tason kasvuun tarjoamalla jatkuvasti informaatiota työeläkkeistä. Myös sanoman sisällön, viestintävälineen ja lähestymistyylin valinnoillaan lähettäjä voi vaikuttaa perillemenon tehokkuuteen.

Vastaanottajan puolella tiedon perillemenon prosessiin liittyvät hänen viestintäresurssinsa, kyky ottaa vastaan eläkeinformaatiota ja halu siihen. Vastaanottajan resurssit vaikuttavat enemmän tiedon tason kasvuun kuin halu eli motivaatio, joka kuitenkin on sanoman perillemenon kynnyksikysymys. Viestintäresurssit ovat koulutukseen, työkokemukseen ym. perustuvaa kykyä ymmärtää eläkeinformaatiossa käytettyä kieltä ja käsitteitä.

Hallinnon tiedottamista käsittelevien tutkimusten mukaan yhteiskunnallisen tiedon perillemenon yleinen este on tiedottamisen lähettäjäkeskeinen näkökulma. Sen muuttaminen enemmän vastaanottajaan päin on tiedotuksen perillemenon parantamiseksi tärkeämpää kuin tiedotuksen määrällinen lisääminen. Vastaanottajakeskeisellä tiedotuksella voidaan vähentää viestintäresursseista johtuvia perillemenon esteitä (vrt. Ruokoranta - Räihälä 1976, 100-102 ja Hirstiö-Snellman 1985, 96-100).

Sama johtopäätös koskee myös eläketiedottamista. Sen lähettäjäkeskeisyys näkyy jo siinä, että eläketurvan kahdesta komponentista, työeläkkeestä ja kansaneläkkeestä, tiedotetaan erikseen. Esimerkiksi vain esitteen kehittäminen olisi liian kapea-alainen muutos. Eläketurvan tuntemisen parantamiseksi tarvitaan suurten linjojen muutoksia.

Tiedotuksen lisääminen ei mainittavasti paranna eläketiedon tasoa, jos vastaanottajan viestintäresurssit ovat puutteellisia. Tiedotuksen määrän lisäämisen sijasta tarvitaan suuntautumistavan muutoksia. Tiedotuksen painopistettä olisi siirrettävä lähettäjäkeskeisestä tiedottamisesta vastaanottajakeskeiseen tiedottamiseen päin.

Vastaanottajalle eläketieto on väline, ei itsetarkoitus. Nykyisessä tiedon tulvassa eläkesanoma ei saavuta vastaanottajaansa, jos hän ei oivalla, missä hän kyseistä tietoa voisi käyttää. Käytännössä tämä tarkoittaa asioiden esittämistä vastaanottajan ongelmatilanteista käsin.

Erilaisista eläketiedoista vastaanottajille on käyttöä asioilla, jotka kertovat, paljonko he saavat eläkettä, miten eläke lasketaan ja milloin se saadaan. Tärkein on eläkkeen määrä eli eläkeajan toimeentuloturvan taso. Näillä tiedoilla on käyttöarvoa kaikille vastaanottajille. Joitakin, yleensä paremmin koulutettuja vastaanottajia, kiinnostavat myös eläkepoliittiset aiheet osana yleistä yhteiskunnallista keskustelua.

Kirjallista eläkeinformaatiota on realistisesti ottaen mahdoton muokata niin lähelle huonosti peruskoulutettujen vastaanottajien kieltä ja ajattelua, että voitaisiin odottaa siltä mainittavaa tehokkuutta. Vain henkilökohtaisessa kontaktissa on mahdollisuus ottaa huomioon jonkin verran kunkin vastaanottajan tausta ja ominaisuudet.

On muistettava myöskin eläkelakien yksityiskohtien runsaus. Jokaisen vakuutetun tapauksessa voi olla kysymys erilaisten yksityiskohtien soveltamisesta. Kirjallisella yleisinformaatiolla ei tällaista yksityis- ja tapauskohtaisuutta voida tavoittaa.

Vastaanottajakeskeisen tiedotuksen avainalueeksi tulisi nostaa henkilökohtainen tiedotus, neuvonta ja muut tiedotustavat, joissa vastaanottajalla on mahdollisuus kommunikoida tiedon lähettäjän kanssa.

Eläkeneuvonnan antajina olisivat paitsi varsinaiset tehtävään nimetyt henkilöt, myös työpaikkojen henkilöstöhallinto ja erityisesti niiden luottamusmiehet, joita Eläketiedotustoimisto kurssittaa. Avainasemassa eläkeneuvonnan järjestämisessä ovat eläkelaitokset, joiden neuvontapalvelujen tunnetuksi tekeminen on eräs tavoitteista.

Kognitiivisen oppimisteorian soveltaminen tiedotukseen

Tutkimuksessa kokeiltiin tiedotuksessa uuden lähestymistavan, kognitiivisen oppimisteorian soveltamista esitetiedotukseen. Tarjoamalla viitekehys, orientaatioperusta, odotettiin lukijoiden voivan jäsentää irralliset tiedot toimivaksi kokonaisnäkemykseksi. Yleisesti ottaen tulos ei ollut odotusten mukainen. Orientaatioperusta ei selkeyttänyt lukijoiden kokonaiskuvaa eläketurvasta.

Käytetyn oppimisteorian mukainen esitystapa esitetiedotukseen ja todennäköisesti muuhunkaan kirjalliseen tiedotukseen sovellettuna ei olennaisesti paranna tiedon perillemenoaa. Syynä tähän on ennen muuta lukijoiden tapa tutustua tiedotusmateriaaliin. Se on useimmilla niin pinnallista, että sen teorian edellyttämä oppimisprosessi ei viriä.

Oppimisteorian mukainen esitystapa toimi paremmin silloin, kun tiedon lähettäjä ja vastaanottaja olivat kontaktissa toisiinsa. Teemahaastatteluihssa kokeiluesitteen orientaatiokaavio auttoi lukijoita mieltämään eläkeasioiden merkityksen omalta kannaltaan ja auttoi sisäistämään siinä esitettyjä käsitteitä. Kuitenkin vi-

rikkeen tähän antoi tutkija esittäessään ongelmanratkaisutehtäviä ja kysymyksiä, joihin vastaamisessa voitiin käyttää orientaatiokaaviota (ks. Pakarinen 1986, 54). Tilanne oli siis lähempänä opetustilannetta kuin kirjallisen tiedotuksen vastaanottotilannetta.

Oppimisteorian mukainen esittämistapa ei merkittävästi parantanut kirjallisen tiedotuksen perillemenoä, koska lukijoilla oli usein pinnallinen tapa tutustua tiedotusmateriaaliin. Sen sijaan tilanteessa, jossa tiedon lähettäjä ja vastaanottaja olivat kontaktissa toisiinsa, kokeilutiedote oli parempi kuin vanha.

Asenne-, valmius- ja tietotavoitteiden saavuttaminen

Asenteet eläketurvaan, samoin kuin työeläketiedot, ovat kehittyneet myönteiseen suuntaan järjestelmän voimassaolon aikana. Asenteet ovat yhteydessä oman odotettavissa olevan eläketurvan tasoon. Myönteisimmin asenoituivat nuoremmat miehet ja kielteisimmin vanhemmat naiset. Tämän mukaan asenteet tulevaisuudessakin muuttuvat myönteiseen suuntaan työeläketason noustessa järjestelmän voimaantumisen myötä.

Asenteet ovat hitaasti muuttuvia ja usein vanhojen ennakkokäsitysten värittämiä. Tiedottamisella voidaan tehdä paljon asenteiden hyväksi, koska hyvään työeläketiedon tasoon yleensä liittyy melko myönteiset asenteet. Lisäämällä tietoa oman työeläkkeen tasosta voidaan työeläkkeen arvostuksen odottaa lisääntyvän. Tulosten mukaan vain kolmasosa haastatelluista tiesi likimain oikein oman työeläketurvansa tason.

Ne asennetavoitteet, joiden mukaan työeläketurvasta huolehtimista pidetään omana asiana, ovat melko hyvin toteutuneet. Eläkeotteen kautta tulevan valvonnan periaatteen tunsivat lähes kaikki. Kuitenkin jäi avoimeksi kysymys, missä määrin rekisteritietoja osataan käyttää.

Tutkimuksella olisi selvitettävä, miten vakuutetut ymmärtävät saamiaan eläkeotteita tai ennakkolaskelmia. Eläkeotteiden ymmärrettävyyttä olisi parannettava, jos tutkimus osoittaa tähän olevan tarvetta.

Melko huonosti ovat sen sijaan toteutuneet ne asennetavoitteet, joiden mukaan vakuutettujen tulisi kokea pystyvänsä itse hoitamaan asioitaan eläkelaitoksessa. Tämä näkyy eläkeneuvonnan suosiossa ja mielipiteessä, jonka mukaan 40 prosenttia vastaajista katsoi, ettei yksityinen ihminen pysty asioimaan eläkelaitoksessa ilman asiantuntijaa.

Eläkelaitos on monelle henkilölle etäinen byrokratia, jota lähestyessään hän tuntee itsensä avuttomaksi. Tätä tulisi vähentää korostamalla eläkelaitoksen palvelutehtävää sekä laitoksen sisäisissä että ulospäin suuntautuvissa toiminnoissa.

Virastojen asiakkaat saavat mielikuvan niistä niiden henkilöiden persoonallisuuden mukaan, joiden kanssa he asioivat. Postineiti edustaa postilaitosta, verovirkailija verovirastoa.

Eläkejärjestelmän toimihenkilöiden palveluhenkisyys ja ystävällisyys tuovat laitoksen lä-

hemmäksi tavallista ihmistä. Virallinen tai välinpitämätön virkailija vahvistaa mielikuvaa etäisestä byrokratiasta. Erityisesti asiakkaan kierrättämistä tulisi välttää ja pyrkiä vaivattomasti saatavaan palveluun.

Valmiustavoitteet ovat toteutuneet hyvin. Vakuutetut tuntevat valvonnan periaatteet, eläkelakinsa, työnantajan maksuvelvollisuuden ja lisätietojen saantipaikan. Näiden tavoitteiden suhteen ei ole akuuttia tiedotustarvetta.

Tietotavoitteista voidaan sanoa, että paljon on jo saatu aikaan, mutta paljon on vielä tehtävää. Vakuutetut tuntevat hyvin monia keskeisiä työeläketiedon yksityiskohtia. Ei ole enää erityistä tarvetta tiedottaa esimerkiksi yleisestä eläkeiästä ja työeläkkeen määräytymisestä palkan ja työssäoloajan mukaan.

Eläketason tuntemisessa sen sijaan on vielä paljon tehtävää. Eläkeotteiden ymmärrettävyyden parantamisen lisäksi olisi vakuutetuille syytä antaa mahdollisuus itse laskemalla arvioida eläketurvansa taso.

Eläketurvan kokonaiskuvan puutteellisuus on edelleen varsin yleistä. Tämä näkyy mm. työeläkkeen ja kansaneläkkeen sekoittamisessa ja eläkelajien nimien huonohkossa tuntemisessa. Kokonaiskuvan saaminen on ilmeisesti ongelma, jota ei voida ratkaista kehittämällä vain työeläkkeistä tiedottamista.

Eläketurvan tiedottamisen yhtenäistäminen

Vaikeutena eläketiedon perillemenossa on tiedon monimutkaisuus perusasioissakin, eläkekäsitteissä ja niiden välisissä suhteissa. Kansaneläkkeen ja työeläkkeen yhteiset (eläkelajit) ja erilaiset (tavoitteet, määräytyminen) piirteet aiheuttavat hämmennystä ja sekaannusta.

Työeläkkeestä ja kansaneläkkeestä tiedottavat eri tahot, ja vakuutetun pitäisi osata yhdistää tiedot kokonaiskuvaksi. Tämä vaatimus on melko kohtuuton etenkin henkilöille, joilla ei koulutus- ja ammattitaitaustansa vuoksi ole tarvittavia viestintäresursseja. Suurin osa eläkeikää lähestyvistä henkilöistä on tällaisia.

Eläketiedon perusasioiden tuntemisen parantamiseksi pitäisi pyrkiä yhteiseen tiedottamiseen työeläke- ja kansaneläkejärjestelmän välillä. Tämä selkeyttäisi kuvaa kummankin eläkkeen roolista ja tehtäväjaosta kokonaiseläketurvan antajana.

Tiedotustoiminnan kehittämisprojekti, johon työeläke- ja kansaneläkejärjestelmä osallistuisivat, olisi ensimmäinen askel siihen suuntaan, että eläketurvan molemmista osatekijöistä voitaisiin tiedottaa yhtä aikaa ja samalla välineellä. Vastaava kehitys on jo toteutunut tilastoinnissa. Erillisten tilastojen lisäksi nykyisin ilmestyy myös yhteistilasto.

Motivaatiota vahvistava tiedotus

Eläkeasioista ollaan yleensä periaatteessa jonkin verran kiinnostuneita, mutta todellisuudessa kiinnostus on laimeaa. Esite havaitaan, mutta siihen tutustutaan vain pintapuolisesti.

Motivaation taustan analysoinnin mukaan voimakkain motivaatio oli niillä, jotka olivat vastaanottaneet aikaisempaa tiedotusta vähän aikaa ennen esitteen saamista ja haastattelua. Myös teemahaastattelut osoittivat samanlaisia tuloksia. Joutuessaan toistuvasti tekemisiin työeläkeasioiden kanssa yhä useammassa vastaanottajassa virisi kiinnostus ottaa niistä selvää (vrt. Pakarinen 1986, 55, 125-126).

Motivaatiota voidaan vahvistaa kampanjatyypillisellä tiedotuksella. Tällöin erilaisilla tiedotusmenetelmillä pyrittäisiin vaikuttamaan kohdejoukkoon. Kampanjatyypisessä tiedotuksessa esitteen rooli olisi sitä tukeva osatekijä.

Erityisongelma motivaation viriämisessä on vastaanottajan aikaisemmat tiedot. Kun eläkeasioista tiedetään jotain, syntyy illuusio niiden hallitsemisesta, eikä tarvetta tiedon vastaanottamiseen synny. Tiedotuksen pitäisi osoittaa vastaanottajalle, että hänen tietonsa ovat vajavaisia. Välttämällä tutuimpien asioiden korostettua esittämistä ja ongelmanratkaisutehtävillä voidaan motivaatio kuitenkin saada viriämään (ks. Pakarinen 1986, 114, 130).

Tiedotuksen eriyttäminen

Eläketiedon perillemenoon liittyvät ongelmat ovat tämän tutkimuksen mukaan erilaisia eri ryhmissä. Sen vuoksi tiedotusta olisi eriytettävä vastaanottajien mukaan.

Eläkeikää lähestyvät ovat erityinen ongelmaryhmä tiedon perillemenon kannalta. Saatu esitetiedotus nosti arviolta vain joka kymmenennen tietotasoa. Tärkein syy tähän oli ikääntymisestä johtuvan oppimiskyvyn hidastumisen lisäksi ko. ikäluokkien peruskoulutuksen taso. Valtaosa heistä on käynyt vain kansakoulun. Tämän ja ammattitaustojensa vuoksi he ovat tottuneet käsittelemään asioita käytännöllisesti ja konkreettisesti. Abstrakti ajattelu ja asioiden erittely on heille vierasta.

Ajattelutavan konkreettisuus olisi otettava vanhemmille ikäryhmille suunnattavan tiedotuksen peruslähtökohdaksi. Asiat olisi selvitettävä niin käytännönläheisesti ja havainnollisesti kuin mahdollista, esimerkkitapauksia ym. hyväksi käyttäen. Eläketaso voidaan esimerkkien avulla esittää markkamääräisenä, mikä on tälle ikäryhmälle suositeltavampi tapa kuin prosenttien käyttö.

Eläketiedon perillemenon heikkous vanhemmissa ikäluokissa on erityisen valitettavaa siksi, että yleensä heillä olisi kiinnostusta ainakin omaan eläketurvaan. Kirjallisen tiedotuksen tehottomuuden ja vakuutettujen omien toivomuksien perusteella voidaan asettaa tavoitteeksi, että

jokaiselle eläkeikäää lähestyvälle tarjottaisiin mahdollisuus henkilökohtaisesti neuvotella eläkeasioistaan asiantuntijan kanssa. Tämä mahdollisuus olisi joko henkilökohtaisessa neuvonnassa tai kurssimuotoisissa tilaisuuksissa. Avainasemassa tässä ovat eläkelaitokset ja osaltaan myös Eläketiedotustoimiston kurssit.

Tavoite asettaa vaatimuksia neuvonnan ja kurssien kehittämiseksi, lähinnä laadullisessa mielessä. Esitteiden laaja käyttö tulee hieman kyseenalaiseen valoon niiden tehottomuuden vuoksi. Kuitenkin esitetiedotusta on ilmeisesti syytä edelleen harjoittaa, koska se on palvelumuoto, johon ollaan totuttu. Tällöin niiden käyttötarkoituksen tulisi olla lähinnä muuta tiedotusta tukeva.

Aktiivi-ikäiset ovat myös jonkun verran kiinnostuneita eläkeasioista. Se näkyi esitteeseen tutustumisena, rekisteriotteen tilaamisena ym. toimenpiteinä. Esitetiedotuksella oli vaikutusta myös työeläketietojen tasoon. Arvioitiin, että esitetiedotus nosti joka toisen esitteen saaneen tietotaso. Heistä suurimmalla osalla oli verrattain hyvä peruskoulutus.

Tehokkaalla esitetiedotuksella voidaan parantaa aktiivi-ikäisten työeläketietoja. Kirjallisella tiedotuksella on selvä kohderyhmä: paremmin koulutetut aktiivi-ikäiset vakuutetut.

Esitteiden käyttötapa oli kuitenkin pinnallista, pikaselausta. Esitteet olisi suunniteltava tästä tietoisena. Olennaisimman tiedon on löydettävä hyvin helposti.

Kannelle, etusivulle, otsikoille ja muille selvästi erottuville elementeille tulisi panna tietosisällön pääpaino. Esitteitä ei myöskään tule turhaan lastata kaikkien tuntemilla asioilla ja fraaseilla.

Jos esitetiedotuksen kohderyhmäksi määritellään paremmin koulutetut aktiivi-ikäiset, antaa se mahdollisuudet esitteen sisällön vaikeustason nostamiseen. Vastaanottajien ongelmatilanteista näissä esitteissä tulisi käsitellä ensisijaisesti työkyvyttömyys- ja perhe-eläkeriskiä. Eläkkeen karttumisen valvonta on oleellinen asia. Mahdollisuus oman eläkkeen arvioimiseen tulisi myöskin olla koskien sekä työ- että kansaneläkettä. Tiedot inflaatio-suojasta ja verotuksesta ovat myös paikallaan.

Kotiin lähetetty esite osoittautui tehokkaaksi tavaksi saada kontakti tiedotuksen kohteeseen. Lähestymistapaa vain ani harva piti tungettelevana. Tiedotustavan suurin vaara on sen hukkuminen muuhun tietotulvaan, siksi on erityisesti huolehdittava siitä, että tiedolla on vastaanottajalle käyttöä esimerkiksi eläkeotteeseen liitettynä. Tällöin eläkeote ja esite voisivat tukea toistaan.

Tiedon torjujiksi voidaan nimittää henkilöitä, jotka suhtautuvat välinpitämättömästi eläkeinformaatioon. Usein kuitenkin tiedon tarve tai tiedon puute on heillä suurin. Ne, jotka eivät tutustuneet esitteisiin, olivat keskimääräistä huonotietoisempia.

Eräs tapa suhtautua eläketietoa haluumattomiin on jättää heidät huomiotta ja pitää heitä ikäänkuin normaaliina tiedotuksen hävikkinä. Tietoahan ei voi pakkosyöttää.

Toinen tapa on pyrkiä sosiaalisen vastuun vuoksi lähestymään näitä henkilöitä, joiden kohdalla esimerkiksi sosiaalietuuksia voi jäädä saamatta tietämättömyyden vuoksi. Mitään erityismenetelmiä ei kuitenkaan liene tarpeen kehittää.

Kolmas ja ehkä realistisin tapa on siirtää osavastuu tiedon torjujien sosiaaliturvasta niille viranomaisille, jotka eri tilanteissa asioivat heidän kanssaan. Muun asiainhoidon yhteydessä sosiaali- ja terveysalan viranomaiset (sosiaalityöntekijät) selvittäisivät näiden henkilöiden oikeudet sosiaalietuuksiin. Sosiaali-toimen virkailijoiden tulisi saada tähän tehtävään asianmukainen koulutus.

Eläkeneuvojien kouluttaminen

Tiedotuksen painopisteen siirtäminen asiakaskeskeiseen, henkilökohtaiseen tiedotukseen asettaa suuret vaatimukset esimerkiksi neuvontatyötä tekevien pätevyystasolle. Tuntevatko he eläkevakuutusta ja sen uudempaa lainsäädäntöä riittävästi pystyäkseen selvittämään tapauskohtaisesti asiakkaille eri eläkemahdollisuuksia ja niiden antamaa toimeentuloturvaa?

Henkilökohtaista eläketiedotusta on paitsi eläkeneuvonta työeläketurvan palvelupisteissä, myös Eläketurvakeskuksen ja eläkelaitosten kirjeenvaihto- ja puhelinpalvelu sekä myös eläkeote- ja ennakkolaskelmapalvelu. Seuraavassa kuitenkin tarkoitetaan neuvontapisteitä, joita on työeläkejärjestelmän omien neuvontapisteiden lisäksi kansaneläkelaitoksen paikallistoimistoissa,

pankeissa, postissa ja sosiaali- ja terveysalan laitoksissa. Usein niissä eläkeneuvonta on toimihenkilön sivutyö. Käytännössä on ongelmana eläkeneuvojien tiedon tason kirjavuus.

Eläkeneuvojilla tulisi olla sellainen pätevyystaso, että he voivat vastata mahdollisimman hyvin eläkeoikeutta ja eläkkeen määräytymistä koskeviin kysymyksiin.

Eri eläkeneuvontaa toteuttavien tahojen yhteistyönä tulisi laatia suositukset tai ohjeet pätevyystasosta, jonka täyttävät henkilöt voivat käyttää itsestään nimitystä eläkeneuvoja.

Eläkeneuvojien koulutuksesta vastaa lähinnä Eläketurvakeskuksen kenttäkoulutusyksikkö. Sen resurssit ovat kuitenkin riittämättömät koulutustarpeen tyydyttämiseksi. Näiden resurssien lisäämistarpeen arvioimisen yhteydessä olisi tarkoituksenmukaista määritellä myös työn laadulliset tavoitteet eli em. eläkeneuvojien pätevyystaso. Tällä hetkellä esimerkiksi Työeläkelaitosten Liitto ja Kansaneläkelaitos ovat asettaneet eläkeneuvojille tietyt tasovaatimukset, mutta pankeilta tuollainen vaatimus puuttuu.

Tiedotuksen sisällön kehittäminen

'Learning by doing' on vanha periaate oppimisesta. Tiedotuksen kehittämisessä tulisi nojautua siihen.

Tiedotuksen sisältöä tulee kehittää aktivoimaan vastaanottajaa. Se tapahtuu toimintakehoituksilla ja ongelmanratkaisutehtävillä.

Kokeiluesitteen laskuesimerkki oli tästä osoitus. Se lisäsi selvästi oman eläkkeen tason tuntemista. Teema-haastattelussa esitetty ongelma aktivoi haastateltavaa ajattelemaan asiaa omakohtaisesti ja esitteen tieto alkoi elää.

Esimerkkitapauksilla varustettujen laskuesimerkkien käyttö tiedotustoiminnan kehittämisesä on suositeltavaa. Näin huolimatta siitä, että esimerkiksi prosenttilasku on joillekin vakuutetuille vaikeaa.

Laskuesimerkin hyöty olisi suurin silloin, kun siihen voitaisiin yhdistää eläkeotteen tietoja. Tällöin vastaanottaja voisi saada hyvän arvion työeläkkeensä tasosta. Kun kansaneläkettä nykyisin pienentää vain työeläke, on kansaneläkkeen (pohja- ja lisäosa) likimäärä helppo laskea taulukosta.

Tällöin vastaanottaja ei ole vain passiivinen kohde, vaan aktiivinen mukanaolija, joka tehtäviä tehdessään oppii uusia asioita ja havaitsee niiden suhteita.

Vastaanottajakeskeistä tiedotusta on tiedon esittäminen vastaanottajan näkökulmasta käsin tai hänelle henkilökohtaisesti osoitettuna. Henkilökohtaisuutta palvelee myös vastaanottajan sinuttelu. Kokeiluesitteen vanhaa esitettä suurempi ihmisläheisyys ja eräät asennevaikutukset saattavat johtua siinä käytetystä puhuttelevasta esitystavasta.

Pyrkiminen virastomaisesta, juridisesta kielenkäytöstä eroon ei kuitenkaan tarkoita sitä, että eläketermeistä käytettäisiin eri nimiä kuin laissa, vaan että ne selitetään myös kansankielellä. Esimerkkihenkilöiden käyt-

töä tulisi suosia, jotta vastaanottajat voisivat samaistua heihin.

Tiedotuksen sisältöä voidaan inhimillistää, pehmentää monin tavoin. Varsin vahva keino tähän on kuvitus. Siinä tulisi käyttää aiheita, joilla on myönteisiä assosiaatioyhteyksiä. Kuvituksen tulisi olla ihmiskeskeistä, konkreettista, positiivista, helposti avautuvaa ja väritykseltään lämminsävyistä.

7. TIIVISTELMÄ

7.1. Tutkimuksen tavoite ja vaiheet

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, voidaanko työeläketiedon perillemeno edistää kehittämällä työeläketiedotusta joiltakin osiltaan. Tutkimuksen kohteena oli erityisesti esitemuotoinen tiedotustapa. Lisäksi analysoitiin työeläketiedon tason vaihtelua ja esitetiedotuksen perillemeno selittäviä taustatekijöitä.

Tutkimus pohjautuu tiedotus- ja oppimisteoreettisiin viitteisiin. Tiedotuksen perillemeno riippuu teoreettisten näkemysten mukaan paljolti sen vastaanottajien eduista ja tarpeista. Lisäksi on oletettu, että tiedon vastaanottajien motivaatio ja kokonaiskuva eläketurvasta ovat keskeisiä tiedon perillemeno sääteleviä tekijöitä.

Teoreettisessa tarkastelussa esiinnousseita näkökohtia testattiin erityisen kokeilututkimuksen avulla. Sen tulokset osoittivat, että tiedon perillemenon tutkiminen erillisryhmittäin ei ole tarkoituksenmukaista. Lisäksi havaittiin, että tiedon perillemeno perinteellisellä esitetiedotuksella näytti vaikealta. Sen sijaan työeläkekurssit tuottivat myönteisen tuloksen.

Varsinainen tutkimus suunniteltiin kokeilututkimuksen tulosten ja kognitiivisen oppimisteorian viitteiden pohjalta. Tavoitteena oli tutkia:

1. Esitetiedotuksen vaikutusta vastaanottajien työeläketietoihin
2. Käytössä olevan ja uusimuotoisen esitteen vaikutuseroja
3. Työeläketiedon tasoa ja esitetiedotuksen perillemenoa selittäviä taustatekijöitä.

Lisäksi tutkittiin mielipiteitä esitteistä ja muun tyyppisestä tiedotuksesta.

7.2. Tutkimuksen asetelma ja aineisto

Tutkimuksen ongelmia lähestyttiin koemuotoisen tutkimusasetelman avulla. Kokonaisnäyte jaettiin kolmeen homogeeniseen ryhmään: koeryhmään, vertailuryhmään ja kontrolliryhmään. Koeryhmään kuuluville lähetettiin uusimuotoinen kokeiluesite, vertailuryhmälle käytössä ollut vanha esite. Kontrolliryhmän henkilöt eivät saaneet esitteitä lainkaan. Esitteet lähetettiin tutkitaville henkilöille heidän kotiosoitteisiinsa.

Vanha esite oli Eläketurvakeskuksen yleisesite "Tunne työeläketurvasi". Kokeiluesite kehitettiin tutkimusta varten kognitiivisen oppimisteorian sovellutusten suuntaisesti. Kokeiluesitteen rakenteeseen vaikuttivat myös tutkimusta varten täsmennetyt Eläketurvakeskuksen tiedotustoiminnan tavoitteet.

Tutkimus kohdistui jatkuvassa TEL:n mukaisessa työsuhteessa Helsingin seudulla oleviin henkilöihin. Tutkittu näyte jaettiin iän mukaan kahteen alaryhmään, 30-40 -vuotiaisiin ja 62-63 -vuotiaisiin.

Kaikkiaan haastateltiin 894 henkilöä. Saatu aineisto on täsmälleen puolet tavoitejoukosta. Kadosta huolimatta näyte on tilastollisesti käyttökelpoinen ja edustava.

Tutkimukseen kuuluvia henkilöitä haastateltiin tammi-kuussa 1985. Esiteryhmiin kuuluneita henkilöitä haastateltiin aikaisintaan runsaan viikon ja viimeistään kuukauden kuluttua siitä, kun he olivat saaneet esitteen. Lisäaineiston saamiseksi suoritettiin vielä toinen haastattelukierros vuoden 1985 helmi-maaliskuussa.

Vastaukset tutkimustehtäviin saatiin analyysissa osittain suoraan vertailemalla eri ryhmiin kuuluvien vastausjakautumia. Työeläketiedon tausta-analyysissa on käytetty prosenttilukujen ja keskiarvojen tarkastelun lisäksi korrelaatio- ja monimuuttujamenetelmiä.

7.3. Keskeisiä tutkimustuloksia

7.3.1. Esitetiedotuksen vaikutuksia

Toiminnalliset vaikutukset

Ensimmäinen esitteeseen liittyvistä toiminnoista oli esitteen havaitseminen. Se oli odotettua yleisempää, koska noin 80 prosenttia esitteen saaneista oli huomannut sen. Esitteeseen tutustuttiin useimmiten hyvin pintapuolisesti, mitä voidaan pitää tyypillisenä esitteen käyttötapana. Kuitenkin vanhemmista vastaajista noin neljäsosa oli lukenut esitteen huolellisemmin. Esitteiden välillä ei ollut eroja.

Eläkeotteen tilasi noin puolet esitteen saaneista. Tätä voidaan pitää hyvänä tuloksena, varsinkin kun tavallisin syy tilaamattomuuteen oli aikaisemmin saatu ote. Kokeiluesite oli nuoremmassa ikäryhmässä vanhaa esitettä tehokkaampi.

Kokeiluesitteessä oli yksinkertaistettu laskuesimerkki oman eläkkeen määrän arvioimiseksi. Joka viides nuoremmista ja joka neljäs vanhemmista kokeiluesitteen saaneista oli suorittanut laskuesimerkin. Kaikilta vastaajilta kysyttiin erikseen arviota oman työeläkkeen määrästä. Arviot tarkistettiin yksitellen Eläketurvakeskuksen vakuutusteknillisellä osastolla, elleivät ne olleet nuoremmilla vastaajilla tavoitetasoisia (60 %) tai vanhemmilla vastaajilla vähimmäistasoisia (36-40 %).

Eläke-esimerkin laskeneiden arviot omasta eläkkeestä olivat useammin oikein kuin muiden. Ensin mainittujen arviot olivat oikein 60 prosentilla, muiden noin kolmasosalla. Esimerkkilaskelma oli lisännyt oman eläkkeen tason tuntemista.

Esitetiedotus ja työeläkevalmiudet

Valmiudet ovat perustietoa siitä, miten toimia työeläkeisiin liittyvissä tilanteissa.

Valmiustiedot ovat käytännöllisiä eläkeasioita, jotka vanhemmat vastaajat hallitsivat yleensä paremmin kuin nuoremmat. Yleensä valmiustiedot olivat niin hyvin tunnettuja, että esitetiedotukselle ei realistisesti ottaen jäänyt vaikutustilaa.

Noin 80 prosenttia vastaajista tiesi jonkin paikan, josta työeläkkeistä saa tietoa. Eläketurvan tiedustelukortin oikean saantipaikan oli tiennyt yli 80 prosenttia vanhemmista ja noin 70 prosenttia nuoremmista vastaajista. Sen sijaan noin puolet vastaajista ei tuntenut oikeana pidettyä toimenpidettä, yhteydenottoa Eläketurvakeskukseen tai omaan eläkelaitokseen, jos saadusta eläkeotteesta olisi puuttunut työsuhde. Tämä oli ainoa valmiustietojen kohta, jossa esitteitä saaneet olivat parempitietoisia kuin kontrolliryhmä. Tällöinkin eroja oli vain nuoremmassa ikäryhmässä etenkin vanhan esitteen saaneilla.

Kokonaiskuva työeläketurvasta

Kokonaiskuva työeläketurvasta tarkoittaa selkeää näkemystä siitä, mitkä seikat kuuluvat ja mitkä eivät kuulu työeläkkeisiin. Kokeiluesitteessä oli kaaviomuotoinen systeemimalli, jonka tarkoitus oli tarjota lukijoille työeläke- ja kansaneläketurvasta irralliset tiedot jäsentävä viitekehys.

Kokonaiskuvaesitys ei kuitenkaan täyttänyt sille asetettuja odotuksia. Kokeiluesitteen saaneiden kokonaiskuva ei ollut selkeämpi kuin muiden. Tämän oletetaan johtuvan esitteen käyttötavasta, pikaselauksesta. Tällainen lukemistapa on liian pinnallista, jotta eläkejärjestelmän käsitteistä ja niiden välisistä suhteista muodostuisi selkeä kokonaisnäkemys.

Kokonaiskuva oli nuoremmilla selkeämpi kuin vanhemmillä. Nuoremmista noin kolmannes kuului selkeän kokonaiskuvan hallitsevien luokkaan, vanhemmista noin vii-

dennes. Lähes puolella vanhemmista vastaajista oli se-kava kokonaiskuva. Se osoittaa vanhemmalla ikäryhmällä olevan erityisiä vaikeuksia hallita eläketurvan rakenteellisia piirteitä.

Esitetiedotuksen vaikutukset työeläketietoihin

Eläke-etujen nimien tunteminen on esimerkki työeläketiedoista, joissa on jatkuvasti haparointia. Ei tunnuta tiedettävän, että työeläke- ja kansaneläke-etuudet ovat samannimisiä ja koskevat samoja elämäntilanteita.

Vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeen tunsin noin kaksi kolmesta. Kumpikaan esitteistä ei vaikuttanut em. eläkelajien tuntemiseen. Vanha esite sen sijaan lisäsi työttömyyseläkkeen tuntemista. Työttömyyseläke sinänsä oli melko huonosti tunnettu eläkkeen laji, jonka vanhemmat vastaajat tunsivat nuorempia paremmin.

Neljästä eläkelajista huonoiten tunnettu oli perhe-eläke. Kokeiluesitteellä oli selvä vaikutus perhe-eläkkeen tuntemiseen esitteen lukeneiden nuorempien vastaajien ryhmässä.

Kysymyksessä TEL-eläke-eduista oli viisi väärää vaihtoehtoa. Niiden valitsemisen vähentyminen olisi myös ollut merkittävä tiedotustulos. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan esitteitä lukeneet tekivät suunnilleen yhtä paljon virheitä kuin kontrolliryhmät.

Lähes kaikki vastaajat tiesivät, että palkka ja työssäoloaika vaikuttavat työeläkkeen määrään. Vanhemmat vastaajat valitsivat nuorempia useammin lisäksi väärä

vaihtoehtoja. Esitetiedotuksella ei ollut tässä vaikutusta.

Kaikkiaan esitetiedotuksen vaikutukset varsinaisiin työeläketietoihin olivat vaatimattomia. Esitteiden välillä ei ollut selkeitä eroja, joiden perusteella toista esitettä voitaisiin pitää selvästi tehokkaampana kuin toista.

Esitteiden välisten erojen vähäisyys osoittaa sen, että opetusoppiin perustunut esitystapa ei parantanut työeläketietojen perillemenoa. Tiedon perillemenoon vaikuttavat muut tekijät enemmän kuin esitteen rakenne ja esitystapa.

7.3.2. Työeläketiedon tasoon vaikuttavia tekijöitä

Työeläketiedon tasoon ja esitetiedotuksen perillemenoon vaikuttavien taustatekijöiden analyysia varten muodostettiin tietoasteikko eräisiin avoimiin tietokysymyksiin annetuista vastauksista. Tietoasteikon keskiarvo oli 5.4 kaikilla vastaajilla. Ikäryhmät olivat tietoasteikolla täysin samantasoisia.

Regressioanalyysin $\max.R^2$ -sovellutuksella etsittiin malli, joka kuvasi, mitkä tekijät olivat merkittäviä tiedon tason vaihtelun selittäjiä, mitkä eivät. Tiedon tason vaihtelua selittivät aikaisempi tiedotus, peruskoulutus, motivaatio, asennoituminen ja esitteen lukemisen aste.

Selitysmalli tuki ennakkokäsityksiä vain osittain. Siitä saadun yleiskuvan mukaan tiedon perillemeno on

prosessi, jonka etenemiseen vaikuttavat lähettäjän toimenpiteet, tiedon tarjonta sekä vastaanottajan kyky ja halu ottaa tietoa vastaan, oppia uusia asioita. Asennoituminen on tiedon tasoon ja perillemenoon vaikuttava yleistekijä.

Taustatekijöiden keskinäisiä suhteita ja tärkeysjärjestyttä tutkittiin CATMOD-analyysin eräällä sovellutuksella. CATMOD (CATegorical data MODeling) -analyysia voidaan käyttää luokiteltuun monimuuttuja-aineistoon lineaaristen mallien tapaan. Selitettävänä muuttujana oli todennäköisyys olla hyvätietoinen (pistearvot 6-10 tietoasteikolla).

Aikaisempi tiedotus, peruskoulutus, esitteen lukeminen ja motivaatio selittivät hyvin hyvätietoisten luokkaan kuulumisen todennäköisyyttä. Niiden vaikutukset olivat erillisvaikutuksia. Yhdysvaikutuksia ei muuttujien välillä ollut.

Voidaan sanoa, että henkilö, joka on aikaisemmin vastaanottanut työeläketiedotusta, hyvin koulutettu, kiinnostunut eläkeasioista ja lukenut esitteen, on erittäin suurella todennäköisyydellä hyvätietoinen.

Suurin merkitys työeläketiedon tasoon oli aikaisemmalla tiedotuksella ja peruskoulutuksella. Sitä selvästi vähämerkityksellisempiä tekijöitä olivat motivaatio ja esitteen lukeminen. Huomion arvoista on, että peruskoulutuksen merkitys oli suurempi kuin motivaation.

Aikaisempi tiedotus ja esitetiedotuksen perillemeno

Monimuuttuja-analyysien antamaa yleiskuvaa syvennettiin tarkastelemalla tärkeimpien taustamuuttujien luonnetta ja erillistä vaikutusta esitetiedotuksen perillemenoon.

Kaksi kolmesta haastatellusta kertoi aikaisemmin vastaanottaneensa jotain työeläketiedotusta. Se oli ollut useimmiten eläkeote tai ennakkolaskelma. Jonkin esitteen oli saanut kymmenesosa haastatelluista.

Tiedon lähettäjinä oli tavallisesti Eläketurvakeskus tai työeläkelaitos. Myös työpaikka oli melko usein mainittu. Muita tietolähteitä koskevat maininnat olivat hyvin harvinaisia.

Ikäryhmiä verrattaessa havaittiin vanhempien vastaajien saaneen enemmän aikaisempaa tiedotusta kuin nuorempien.

Esitetiedotuksen perillemenoä tutkittiin vakioimalla aikaisempi tiedotus ja vertailemalla tietoasteikon keskiarvoja tutkimusryhmittäin aikaisemman tiedon suhteen. Vertailujen perusteella vaikutti, että aikaisempi tiedotus ei ole erityisen tärkeä esitetiedotuksen perillemenon kannalta.

Peruskoulutus ja esitetiedotuksen perillemeno

Haatattavien peruskoulutuksessa oli selvä ero ikäryhmien välillä. Vanhemmassa ryhmässä oli vain kansakoulun käyneitä kolme neljästä, kun taas nuoremmassa vastaava osuus oli runsas kolmannes.

Esitetiedotuksen perillemenoä tutkittiin vakioimalla peruskoulutus ja vertailemalla tietoasteikon keskiarvoja tutkimus- ja koulutustasoryhmittäin.

Vertailut osoittivat, että esitetiedotus oli lisännyt eniten niiden vastaajien tietotasoa, joiden peruskoulutus oli yli kansakoulun ja jotka kuuluivat nuorempaan ikäryhmään.

Vanhemmassa ikäryhmässä esitetiedotuksen vaikutus oli hyvin marginaalista, vaikka koulutustausta oli vakioitu.

Nuoremmat vastaajat hyötyivät vanhempia enemmän esitetiedotuksesta, koska heillä on parempi peruskoulutus. Paremman peruskoulutuksensa turvin ja tottuneempina lukemaan tiedotteissa käytettyä kielellistä ilmaisua he oppivat jo esitettä selailemallaakin uutta eläketietoa.

Esitteen lukemisen aste ja työeläketiedon taso

Yleensä tiedon taso nousi systemaattisesti sen mukaan, miten hyvin esite oltiin luettu. Kontrolliryhmää merkitsevästi parempi tietoasteikon keskiarvo nuoremmassa ikäryhmässä oli jo niillä vastaajilla, jotka olivat vähintään selailleet esitteen. Voidaan arvioida, että esitetiedotus nosti jonkin verran joka toisen nuoremman vastaajan tiedon tasoa. Heistä useimmat olivat hyvin koulutettuja. Tämän perusteella esitetiedotuksen kohderyhmäksi voitaisiin nimetä aktiivi-ikäiset, hyvin koulutetut vakuutetut.

Oppiminen on vanhemmille vastaajille vaivalloisempaa. Vasta huolellisesti esitteen lukeneilla oli tietotaso merkitsevästi korkeampi kuin kontrolliryhmässä. Voidaan arvioida, että esitetiedotus nosti noin joka kymmenennen esitteen saaneen vanhemman haastatellun tietotaso.

Erityisryhmänsä muodostavat ne haastatellut, jotka eivät olleet edes huomanneet tai eivät selailleetkaan esitettä. Heidän tietotasonsa oli selvästi alle keskiarvon. Tämän ryhmän, jota voidaan kutsua tiedon torjujiksi, suuruus on 20-33 prosenttia esitteen saaneista.

Motivaatio ja esitetiedotuksen perillemeno

Motivaatio määriteltiin työeläkkeitä kohtaan ilmaistun kiinnostuksen määräksi. Sitä mitattiin asteikolla, jonka vaihteluväli oli 0-10. Asteikon keskiarvo nuoremmilla vastaajilla oli 3.9 ja vanhemmilla 4.1. Vanhemmat olivat siis jonkin verran nuorempia kiinnostuneempia eläkeasioista.

Motivaatio vaikutti selvästi esitetiedotuksen perillemenoon. Kun motivaatio oli heikko, ei esitetiedotus vaikuttanut tiedontasoa nostavasti. Sen sijaan voimakkaan motivaation ryhmässä esitteitä saaneiden tietotason keskiarvot olivat korkeammat kuin kontrolliryhmässä. Motivaatio on siis tiedon perillemenon kynnyksyyksiä.

Motivaatio liittyy tiedon tasoon, aikaisempaan tiedotukseen, sen tuoreuteen ja esitteen lukemisen asteeseen. Tämän mukaan yksi tiedotustapahtuma saattaa he-

rättää kiinnostusta. Jos sitä seuraa verrattain pian toinen, motivaatio kasvaa ja tiedon perillemeno paranee.

Asennoituminen eläketurvaan

Myönteisiä asenteita eläketurvaa kohtaan voidaan pitää sekä tiedotustoiminnan tavoitteena että tiedotuksen perillemenoä edesauttavana tekijänä.

Neljästä väittämästä muodostettu asenneasteikko osoitti vastaajien asenteiden olevan melko neutraaleja. Nuorten asenteet olivat myönteisempiä kuin vanhempien. Kielteisimmän eläketurvaan asennoituivat vanhemman ikäluokan naiset ja myönteisimmän nuoremman ikäluokan miehet. Tämä tukee käsitystä oman odotettavissa olevan eläketurvan tason ja asenteiden yhteydestä.

Asenteiden taustaa tutkittaessa havaittiin tulotason, sosiaaliryhmän ja asenteiden selvä yhteys. Tämä viittaa siihen, että myönteinen asennoituminen eläketurvaan liittyy sosiaaliekonomiseen asemaan ja ns. parempiosaisuuteen.

Eläketurva-asenteilla ei ollut selkeää vaikutusta esitetiedotuksen perillemenoon. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö myönteinen asennoituminen edesauttaisi perillemenoä, vaan että yhteydet eivät ole näin kategorisia. Eläkeinformaatiota saatetaan ottaa vastaan, vaikka asenteet ovat kriittisiä. Myönteinen asenne voi liittyä myös välinpitämättömyyteen eläkeasioita kohtaan.

7.3.3. Tiedotusvälineiden arviointeja

Henkilökohtainen neuvonta oli ylivoimaisesti halutuin tapa saada tietoja työeläkkeistä. Yli 40 prosenttia vastaajista piti sitä parhaimpana ja kahdella kolmesta se oli mukana kolmen parhaan vaihtoehdon joukossa.

Kotiin lähetettyä esitettä piti joka viides parhaana. Tämä vaihtoehto oli yleisempi niillä vastaajilla, jotka olivat saaneet esitteen kotiin, eli tarjonta oli lisännyt kysyntää.

Joka kymmenes vastaaja piti eläkkeelle valmennuskurssia parhaana. Ne, samoin kuin neuvonta ja kotiin tullut esite ovat tiedotustapoja, joissa henkilökohtaisuus ja yksilöllisyys ovat olennaisia piirteitä.

Lehdistön saama kannatus oli sekin kokonaisuudessaan huomattava. Noin viidesosa piti erilaisia lehtiä parhaana työeläketiedon saantitapana. Lehtityyppien välillä oli kuitenkin selviä eroja. Työeläketietoa toivottiin saatavan päivä- ja ammattilehdistä, mutta ei juuri lainkaan aikakaus- ja paikallislehdistä.

Helposti saatavat esitteet eivät olleet kovin haluttuja, mihin on vaikuttanut houkuttelevamman jakelun mukanaolo. Sähköiset viestimet, radio- ja televisio saivat hyvin vähän kannatusta.

Eri tutkimusryhmien välillä oli tiedotustapojen saamassa kannatuksessa vain muutamia selviä eroja. Nuoremassa ikäryhmässä esitteitä saaneet suosivat vähemmän henkilökohtaista neuvontaa ja enemmän kotiin tullutta esitettä kuin kontrolliryhmä. Tämä viittaa siihen, et-

tä tehokkaalla, yksilöllisellä joukkoviestinnällä voidaan vähentää neuvonnan tarvetta.

Mielipiteitä esitteistä

Tutkitut esitteet olivat esitystavaltaan huomattavan erilaisia. Niiden arvioinneissa ei kuitenkaan ollut kuin muutamia eroja. Yleisarvio kummastakin esitteestä oli lähellä vaihtoehtoa hyvä. Esitteiden väritystä koskevissa mielipiteissä oli kuitenkin eroja; nuoremmat vastaajat pitivät kokeiluesitteen pastelliväritystä huonompana kuin vanhan esitteen väritystä. Havainnollisuudessa sen sijaan kokeiluesite oli parempi.

Ainoa selvä ero molemmissa ikäryhmissä oli ihmisläheisyysarviossa, jossa kokeiluesite oli parempi. Kokeiluesitteen sinutteleva ja puhutteleva esitystapa oli parempi kuin vanhan esitteen persoonaton esitystapa.

Esitteisiin tutustumisen syyt osoittivat, että niitä luetaan mahdollisesti saatavan hyödyn takia. Työeläketieto on vastaanottajalle väline, ei päämäärä sinänsä.

Mielipiteet esitteestä tiedotusvälineenä olivat yleensä varsin positiivisia. Kahdella kolmesta oli myönteinen mielipide esitteestä. Neljäsosa vastaajista oli mieliteiltään neutraaleja tai varauksellisia, koska esitteiden katsottiin helposti hukkuvan tietotulvaan. Selvästi kielteisen mielipiteen esitti noin joka kymmenes vastaaja.

7.4. Johtopäätöksiä

Työeläketiedon perillemenon edistäminen on nähtävä tärkeänä sosiaalipoliittisena tehtävänä. Riittävän eläketiedon avulla pyritään vahvistamaan vakuutettujen sosiaalisen turvallisuuden tunnetta.

Tutkimus ei tarjoa mitään oikotietä työeläketiedon perillemenon ongelmiin, mutta se tuotti kuitenkin joukon tiedotustoiminnan kehittämistarpeita. Nämä tarpeet on tiedostettu osittain jo nykyisessäkin tiedotustoiminnassa.

Työeläketiedon perillemeno ei voida oleellisesti parantaa lisäämällä tiedotuksen määrää. Sen sijaan on tarvetta tiedotustoiminnan suuntautumistavan muutokselle. Tiedotuksen painopistettä olisi siirrettävä lähettäjakeskeisestä tiedottamisesta vastaanottajakeskeiseen tiedottamiseen. Käytännössä tämä tarkoittaa asioiden esittämistä vastaanottajan ongelmatilanteista käsin. Tällaisen tiedotuksen avainalueeksi tulisi nostaa henkilökohtainen tiedotus, neuvonta ja muut tiedotustavat, joissa vastaanottajalla on mahdollisuus kommunikoida tiedon lähettäjän kanssa.

Oppimisteorian mukainen esittämistapa ei merkittävästi paranna kirjallisen tiedotuksen perillemenoä. Sen sijaan tilanteessa, jossa tiedon lähettäjä ja vastaanottaja ovat kontaktissa toisiinsa, voi opetusopin mukaisesti kehitetty tiedotus johtaa nykykäytäntöä parempaan tulokseen.

Tiedottamisella voidaan ilmeisesti tehdä paljon myönteisen asennoitumisen kehittämiseksi eläketurvaa koh-

taan. Asenteet ovat kehittyneet myönteiseen suuntaan työeläkejärjestelmän voimassaoloaikana. Erityisesti ne asennetavoitteet, joiden mukaan työeläketurvasta huolehtimista pidetään omana asiana, ovat toteutuneet jomelko hyvin. Tämä liittyy havaintoon siitä, että esimerkiksi eläkeotteen kautta tulevan valvonnan periaate tunnetaan erittäin hyvin. Kuitenkin olisi tutkimuksella selvitettävä, miten vakuutetut ymmärtävät saamiaan eläkeotteita tai ennakkolaskelmia.

Melko huonosti ovat toteutuneet asennetavoitteet, joiden mukaan vakuutettujen tulisi kokea pystyvänsä itse hoitamaan asioitaan eläkelaitoksessa. Tämän vuoksi olisi kiinnitettävä jatkuvasti huomiota eläkelaitosten toimihenkilöiden palveluhenkisyteen siten, että eläkelaitokset tulisivat lähemmäksi tavallista ihmistä.

Tiedotustoiminnan valmiustavoitteet, eli taito toimia oikein eläkkeeseen liittyvissä elämäntilanteissa, ovat toteutuneet jokseenkin hyvin. Näiden tavoitteiden suhteen ei ilmeisesti ole akuuttia tiedotustarvetta.

Työeläketurvaa koskevissa tietotavoitteissa on saatu jom paljon aikaan. Vaikka joitakin kohtia tunnetaan hyvin, on joidenkin asioiden tuntemus edelleen varsin heikkoa. Vakuutetut kokevat erityisen vaikeiksi eläkekäsitteet ja niiden väliset suhteet. Oman eläkkeen määrä tunnetaan myös melko huonosti.

Eläketiedon perusasioiden tuntemisen parantamisessa pitäisi pyrkiä yhteiseen tiedottamiseen työeläke- ja kansaneläkejärjestelmän välillä. Ensimmäinen askel tähän suuntaan voisi olla tiedotustoiminnan kehittämiprojekti, johon osallistuisivat työeläke- ja kansaneläkejärjestelmien edustajat.

Vakuutetut ovat jonkin verran kiinnostuneita työeläketurvasta, mutta kiinnostus on melko laimeaa. Motivatiota voitaisiin vahvistaa kampanja-tyyppisellä tiedotuksella. Tällöin pyrittäisiin erilaisilla tiedotusmenetelmillä vaikuttamaan kohdejoukkoon. Tämän tyyppisessä tiedotuksessa esitteellä olisi lähinnä konkreettista tiedotusta tukeva rooli.

Vastaanottajakeskeinen tiedotustapa edellyttäisi, että tiedotustoimintaa olisi eriytettävä tiedon vastaanottajan elämäntilanteen mukaisesti. Koska eläkeikää lähestyvät ovat erityinen ongelmaryhmä tiedon perillemenon kannalta, olisi jokaiselle eläkeikää lähestyvälle tarjottava mahdollisuus henkilökohtaisesti neuvotella eläkeasioistaan asiantuntijan kanssa. Tämä olisi toteutettava joko henkilökohtaisena neuvontana tai kurssimuotoisissa tilaisuuksissa. Sen sijaan aktiivi-ikäisille sopii hyvin myös kirjallinen tiedotus. Kirjallisen tiedotuksen selvänä kohderyhmänä voidaan pitää hyvinkoulutettuja aktiivi-ikäisiä vakuutettuja.

Erityisen ongelmallisia tiedottamisen kannalta ovat henkilöt, jotka suhtautuvat täysin välinpitämättömästi eläkeinformaatioon. Realistisin tapa suhtautua tiedon torjujiin olisi ilmeisesti se, että heitä koskevasta eläkeinformaatiosta vastaisivat ensi sijaisesti ne viranomaiset, jotka asioivat ao. henkilöiden kanssa. Käytännössä kyseeseen tulevat lähinnä sosiaali- ja terveysalan viranomaiset.

Tiedotuksen painopisteen siirtäminen asiakaskeskeiseen, henkilökohtaiseen tiedotukseen asettaa suuret vaatimukset neuvontatyötä tekevien pätevyystasolle. Eri eläke-neuvontaa toteuttavien tahojen yhteistyönä tulisikin laatia suositukset tai ohjeet pätevyystasosta, jonka

täyttävät henkilöt voisivat käyttää itsestään nimitystä eläkeneuvoja.

Vastaanottajakeskeistä tiedotusta on tiedon esittäminen vastaanottajan näkökulmasta käsin tai hänelle henkilökohtaisesti osoitettuna. Siihen liittyy pyrkiminen pois virastomaisesta, juridisesta kielenkäytöstä ja yleensä tiedotuksen sisällön inhimillistäminen ja pehmentäminen eri keinoin.

Tiedotuksen sisältöä tulisi kehittää myös aktivoimaan vastaanottajia. Tämä tapahtuisi mm. lisäämällä tiedotukseen erilaisia toimintakehotuksia ja ongelmanratkaisutehtäviä. Tällöin vastaanottaja ei ole vain passiivinen kohde, vaan aktiivinen mukanaolija, joka tehtäviä tehdessään oppii uusia asioita.

KIRJALLISUUTTA

- Draper, N.R. - Smith, H.: Applied Regression Analysis. New York 1981.
- Engeström, Y.: Perustietoa opetuksesta. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1982.
- Engeström, Y.: Mielekäs oppiminen ja opetus. Valtion koulutuskeskuksen julkaisuja B:7. Helsinki 1982.
- Forss, S.: Vanhuuseläkkeelle siirtyminen ja hyvinvointi. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1982:2. Helsinki.
- Forss, S. - Jääskeläinen, P. - Karisalmi, S.: Perillemenon ongelmia. Alustava tutkimus työeläketiedoista erityisryhmissä ja työeläkeinformaation perillemenosta. Eläketurvakeskus 1983.
- Gould, R.: Työkyvyttömyys-erivapaus työstä vai työttömyydestä? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1985:1. Helsinki 1985.
- Hirstiö-Snellman, P.: Helsingin kaupungin tiedotustutkimus 1985. Helsingin kaupungin tilastokeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä 1985:7. Helsinki 1985.
- Karisalmi, S.: Sosiaaliset edellytykset työeläketiedon perillemenoprosessissa. Eläketurvakeskus 1986.
- Konttinen, E.: Kansalainen virkakoneistossa: Asioinnin monet pulmat. Sosiaalinen Aikakauskirja 6/1981.
- Kujala, U. - Ranta, T.: Sosiaaliturva-tuttua ja tuntematonta. Tampereen yliopisto. Tampere 1978.
- Mäki, J. - Purhonen, S. - Weckroth, K: Motivaatio ja toiminnan käsite. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 31/1978. Tampere 1978.
- Pakarinen, A.: Kognitiivinen oppimisprosessi ja työeläketiedotus. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitos. Helsinki 1986.
- Reynolds, H.T.: The Analysis of Cross-Classifications. New York 1977.
- Ruohotie, P. - Kahelin, P. - Kleemola, J.: Oppilaiden opiskelumotivaatio. Etelä-Pohjanmaan kesäyliopiston julkaisusarja 3/1981. Moniste.

- Ruokoranta, M. - Räihälä, L.: ETTÄ mitä, sano? Tutkimus kunnallisen tiedotuksen perillemenosta, kaupunkilaisten kunnallistietoudesta ja tiedontarpeesta Tampereella. Lyhennelmä. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos. Julkaisu n:o 29/1976.
- Ruth, J-E.: Pensioneringens effekter och utbildningsprogram i att förbereda sig för den. Åbo Akademi 1977.
- SAS User's Guide: Basics, version 5, 1985 Edition. SAS Institute, Cary, Nc 1985.
- SAS User's Guide: Statistics, version 5, 1982 Edition. SAS Institute, Cary, Nc 1982.
- Taloustutkimus Oy: Eläkeinformaatiotutkimus. Johdanto ja kenttätyön kuvaus. Helsinki 1985.
- Tuominen, E.: Yleisö ja työeläkelait 1979. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1980:4. Mänttä 1980.
- Tuominen, E.: Väestön mielipiteitä sosiaaliturvasta vuosina 1972 ja 1979. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1981:2. Mänttä 1982.
- Tuominen, E. - Larmola, Y.: Työeläketiedotuksessa huomiota sosiaalivakuutuksen riskiryhmiin. Sosiaalinen Aikakauskirja 6/1981.
- Vasama, P-M. - Vartia, Y.: Johdatus tilastotieteeseen, osa II. Helsinki 1972.

NÄYTTEEN MUODOSTAMINEN

Otoksen suunnittelussa pidettiin lähtökohtana yhteensä noin 600 henkilön haastattelua. Tavoitteena oli, että kummassakin ikäryhmässä, eli 30-40-vuotiailla ja 62-63-vuotiailla, saataisiin haastatelluksi 100 henkilöä jokaisessa tutkimusryhmässä (kontrolliryhmä, vanhan esitteen saaneet, kokeiluesitteen saaneet). Tavoitteen saavuttamiseksi lisättiin tavoiteotoksen lukuihin esitteen lukemista ja yleistä aineistokatoa koskevat varaukset, jolloin otokseen tuli noin 1 200 henkilöä.

Otos muodostettiin siten, että väestörekisteristä poimittiin ensin tasavälisenä otantana tarpeellinen määrä kumpaankin ikäryhmään kuuluvia Helsingin seudulla asuvia suomenkielisiä naisia ja miehiä. Näistä otettiin mukaan ne, joilla Eläketurvakeskuksen työsuhderekisterin tietojen mukaan oli poimintahetkellä jatkuva TEL-työsuhde. Poimintavälit laskettiin käyttäen tilastotietoja koko maassa asuvien ko. ikäisten suomenkielisten naisten ja miesten kokonaismääristä sekä vastaavien ryhmien TEL-työsuhteessa olevien määristä olettaen, että näiden suhteet ovat pääkaupunkiseudulla suurin piirtein samat kuin koko Suomessa. Poimintavälit asetettiin niin, että iän ja sukupuolen perusteella muodostuvan neljän demografisen ryhmän otoksen koko olisi samassa suhteessa perusjoukon vastaavan ryhmän kokoon.

Tutkimusasetelma edellytti, että tutkitut ryhmät olisivat mahdollisimman samanlaiset. Siihen pyrittiin randomisoimalla otos erikseen sukupuolen ja iän mukaan. Neljässä demografisessa ryhmässä olevat henkilöt jaettiin tällöin satunnaisesti tutkimusryhmiin. Kunkin demografisen ryhmän henkilöistä poimittiin satunnaisesti 2/5 ensimmäiseen koeryhmään ja sen jälkeen jäljelle

jääneistä 2/3 toiseen koeryhmään. Loput jäivät vertailuryhmään. Tällöin kunkin henkilön todennäköisyys joutua yhteen kolmesta ryhmästä oli yhtä suuri.

Muiden mahdollisesti vaikuttavien tekijöiden suhteen ei vastaavaa randomisointia voitu tehdä, koska otoksen poimintavaiheessa ei ollut käytettävissä siihen tarvittavia muita tietoja.

AINEISTON KATO

Kenttätyön tuloksena saatiin tavoitejoukosta haastatelluksi puolet. Aineiston kadon pääasialliset syyt olivat seuraavia (prosentteina tavoitejoukosta):

Haastattelusta kieltäytyminen	20
Kontaktia ei saatu	13
Muu syy (sopimaton aineistoon)	10
Muuttanut	4
Sairas tai matkoilla	3

Haastattelusta kieltäytyneiden osuus oli odotetun suuruinen. Se vastaa kenttätutkimuksissa yleistä tilannetta. Haastattelujen kannalta Helsingin seutu on muuta maata vaikeampaa aluetta Taloustutkimus Oy:n kenttätyötä koskevan raportin mukaan. Vanhempiin ikäluokkiin kuuluvat, naiset ja Helsingissä asuvat kieltäytyivät muita useammin. Nuorilla kieltäytymistä selitti useimmiten asian vieraus ja ajallinen kaukaisuus. Mielenkiintoinen yksityiskohta sinänsä oli Taloustutkimuksen havainto siitä, että esitteen ja kirjeen saaminen paransi selvästi vastaushalukkuutta (Taloustutkimus Oy, 1985, 4).

Henkilöjoukko, johon ei saatu lainkaan kontaktia kasvoi odottamattoman suureksi. Vaikeinta oli tavoittaa nuoria ja naisia. Syyt tavoittamattomuuteen lienevät monenlaisia - tarkkaa kuvaa niistä ei saatu, kun minkäänlaista kontaktia ei syntynyt. Taloustutkimuksen mukaan joitakin syitä olivat mm. puhelimen puuttuminen, haastattelijoiden turhautuminen hukkakäynteihin, haastateltavien vuorotyö tai iltatyö, oven avaamatta jättäminen vieraille, jne.

Luokka "muu syy" on myös yllättävän suuri. Katotapaukset johtuvat tässä lähinnä siitä, että osa vastaajaehdokkaista ei kuulunutkaan aineistoon, koska he olivat

jo eläkkeellä. Tämä taas johtui mm. väestörekisteripöiminnon ja kenttätöön välisestä aikaerosta. Muita tähän katoluokkaan tulleita syitä olivat mm. virheelliset tai vaillinnaiset henkilö- ja osoitetiedot sekä eräät haastattelutekniset pulmat, kuten mahdottomuus sopia haastatteluajankohdasta jne.

Vaikka aineiston yhteiskato muodostuikin suureksi, ei ole helppo löytää keinoja, joilla sitä olisi voitu merkittävästi vähentää. Varsinaisten kieltäytyneiden määrän ollessa "normaali" aiheutuu kato pääasiassa kaikista muista syistä. Ei-tavoitettujen määrää olisi voitu teoriassa pienentää lisäämällä huomattavasti aikaa ja rahaa, mikä ei ollut kuitenkaan mahdollista. Taloustutkimus Oy:n arvion mukaan ei-tavoitettujen tapausten selvittäminen ei kuitenkaan vaikuttaisi kokonaistulokseen merkittävästi - ryhmä pitäisi sisällään kieltäytyneitä, muuttaneita jne. samaan tapaan kuin koko aineistossakin (Taloustutkimus Oy 1985, 6).

Kadon merkitys tutkimukselle riippuu kahdesta seikasta. Tärkein kysymys on se, muodostuivatko tutkitut ryhmät rakenteeltaan kovin erilaisiksi sen vuoksi, vai säilyikö niiden sisäinen homogeenisuus riittävässä esitetiedotuksen perillemenon mittaukselta ajatellen. Toinen kysymys on ns. aineiston yleinen edustavuus. Edustaako saatu joukko edelleen Helsingin seudun TEL-työsuhteessa olevia, vai aiheuttiko kato siihen vinoutumaa. Näitä kysymyksiä tarkastellaan lähemmin liitteessä 3.

AINEISTON EDUSTAVUUS

Aineiston edustavuudella tarkoitetaan tässä kahta asiaa:

1. Kuinka samanlaisia tutkitut ryhmät ovat sisäisesti rakenteeltaan.
2. Miten saatu tutkimusjoukko edustaa eri ikäryhmiin kuuluvia Helsingin seudulla asuvia TEL:n mukaisessa työsuhteessa olevia.

Ensimmäistä kysymystä kuvataan seuraavalla sivulla liitetaulukossa 1.

Miesten ja naisten, eri sosiaaliryhmiin kuuluvien ja erilaisen koulutuksen saaneiden osuudet ovat tutkimuksissa ryhmissä hyvin samanlaiset. 30-40-vuotiaiden ja 62-64-vuotiaiden suhteelliset osuudet vaihtelevat sen sijaan jonkin verran eri ryhmissä.

Tutkimusaineisto näyttää olevan käyttökelpoista tutkittavien ryhmien vertailua ajatellen. Ikävaihtelun merkitystä pienentää se, että tuloksia tarkastellaan paljolti ikäryhmittäin.

Tutkimuksen näyte pyrittiin valitsemaan siten, että se edustaisi mahdollisimman hyvin Helsingin seudulla asuvia, eri ikäryhmiin kuuluvia TEL:n mukaisessa työsuhteessa olevia henkilöitä. Aineiston kadon näytteeseen mahdollisesti tuomia vinoutumia voidaan tarkastella vertailemalla eräiden muuttujien jakautumia tavoiteaineistossa ja saadussa tutkimusjoukossa. Jakautumien prosenttilukujen erotukset kertovat mahdollisen vinoutuman suuruuden ja suunnan (liitetaulukko 2).

Liitetaulukko 1. Tutkimusryhmät vastaajien sukupuolen, iän, sosiaaliryhmän, peruskoulutuksen ja ammattikoulutuksen mukaan. %-jakautumia (suluissa lukumäärät)

	Kontrolli- ryhmä	Vanhan esitteen ryhmä	Kokeilu- esite- ryhmä	Yhteensä
miehet	52	48	52	51 (452)
naiset	48	52	48	49 (442)
30-40-vuotiaat	39	44	48	42 (375)
62-63-vuotiaat	61	56	59	58 (519)
ylemmät toimihenkilöt	19	20	23	21 (182)
alemmat toimihenkilöt	42	42	37	40 (259)
ammattitaitoiset työntekijät	29	30	31	30 (259)
ammattitaidottomat työntekijät	10	8	9	9 (79)
kansa-, kansal.koulu	52	58	58	57 (503)
osa keskikoulua	6	4	4	5 (41)
keski- t. perusk.	17	13	14	14 (128)
osa lukiosta	3	2	3	3 (24)
ylioppilas	22	23	20	20 (194)
ei ammattikoulutusta	29	33	32	32 (278)
ammattikurssi tms.	19	24	22	22 (191)
ammattikoulu, ym ¹⁾	23	19	21	21 (180)
opistotaso	15	11	14	13 (116)
korkeakoulututkinto	14	13	11	12 (109)

1) ammattikoulu, kauppakoulu, teknillinen koulu tms.

Liitetaulukko 2. Tavoitejoukossa ja saadussa tutkimusjoukossa laskettujen muuttujien jakautumien erot tutkimusryhmittäin, prosenttilukujen erojen suuruus ja suunta eri muuttujien kohdalla.

	Kontrolli-ryhmä	Vanhan esitteen saaneet	Kokeiluesitteen saaneet
Tutkimusryhmä	- 3	+ 2	+ 1
Miehet	- 4	0	+ 4
Naiset	- 2	+ 3	- 2
30-40-vuotiaat	- 1	+ 3	- 2
62-63-vuotiaat	- 4	+ 1	+ 3
Helsinki	- 4	+ 2	+ 2
Espoo, Kauniainen	0	+ 2	+ 5
Vantaa	- 4	+ 5	- 1
Ylemmät toimih.	0	0	- 1
Alemmat toimih.	- 3	0	0
Ammattitaitoiset työntekijät	+ 3	0	+ 2
Ammattitaidottomat työntekijät	+ 1	0	- 1

Muuttujien jakautumat tavoitejoukossa ja saadussa aineistossa ovat hyvin samanlaiset, joten näyte on kadosta huolimatta edustava.

TIETOASTEIKON MUODOSTAMISESTA

Eläke-etuuksia ja eläkkeen määräytymisperusteita kysyttiin sekä avoimena että valintakysymyksenä. Avoimet kysymykset kartoittavat vastaajien todellisia, omaksuttuja tietoja. Toisaalta huonommin tunnetut asiat saattavat palautua mieleen, kun muistia autetaan esittämällä valintakysymyksessä eri vaihtoehtoja.

Valintakysymykset, joissa luettelosta on valittava jotain, ovat kuitenkin alttiita arvaamisefektille. Tietojen ollessa epävarmoja yritetään veikata. Todennäköisyys oikeaan osumiseen on 50 %, kun vaihtoehtoja on kaksi.

Avoimessa kysymyksessä eläke-eduista oli virheellisiä vastauksia 6 prosentilla vastaajista. Kysyessä eläkkeen määrään vaikuttavia tekijöitä oli avoimen kysymyksen vastauksissa vain 2 prosentilla vastaajista virheitä. Vastaavissa valintakysymyksissä virheellisiä vastauksia oli moninkertainen määrä, mikä osoittaa epävarmuutta ja myös veikkausefektiä.

Muilta osin tietoaasteikon osioiden valinta perustui:

1. Kysymysten välisten korrelaatioiden merkittävyyteen.
2. Kysymyksen korrelaatioon asteikkoon nähden.
3. Kysymyksen vinouteen ja varianssiin.

Asteikkoon ei valittu huonosti korreloivia, jakaumiltaan vinoja ja varianssiltaan alhaisia osioita. Niitä ovat mm. oman eläkelain tunteminen, yleisen vanhuuseläkeiän tunteminen ja työnantajan tietäminen vakuutusmaksun maksajaksi. Ne tunsivat lähes kaikki vastaajat.

Sellainen osio ei lisää analyysivälineeksi tarkoitettun asteikon erottelukykyä.

Avoasteikon kysymykset:

1. Missä elämäntilanteissa henkilö voi saada työeläkettä työntekijäin eläkelain eli TEL:n perusteella (kys. 18. A)?

Oikeita vastauksia ovat viittaukset vanhuuseläkkeeseen, työkyvyttömyyseläkkeeseen, työttömyyseläkkeeseen ja perhe-eläkkeeseen. Kustakin oikeasta vastauksesta 1 piste, max. 4 pistettä.

2. Millaiset tekijät otetaan huomioon työeläkkeen määrää laskettaessa (kys. 21. A)?

Oikeita vastauksia ovat viittaukset palkkaan ja työssäoloaikaan. Kummatkin 1 piste, max. 2 pistettä.

3. Työntekijä voi itse tarkistaa onko hänen työeläketurvansa kunnossa, mistä sen voi tarkistaa (kys. 13)?

Oikeita vastauksia ovat pankki, posti, Eläketurvakeskus ja jokin eläkelaitos (tiedustelukortin saantipaikat).

4. Työeläkelakien alaisista henkilöistä on rekisteri, josta voi tarkistaa, onko työeläketurva kunnossa. Mitä tekisitte, jos huomaatte, että teitä koskevista tiedoista puuttuu yksi työsuhte (kys. 14)?

Oikeana on pidetty yhteydenottoa Eläketurvakeskukseen tai omaan työeläkelaitokseen.

5. Tiedättekö paikan, josta saa neuvoja työeläkkeestä (kys. 12)?

Oikeita vastauksia ovat Eläketurvakeskus, eläkelaitos, pankki ja posti.

6. Mihinkin ikään asti lapsi voi saada perhe-eläkettä (kys. 19. B)?

Oikea vastaus on 18 vuotta.

Asteikon muuttujien keskiarvot ja varianssi. Kaikkien muuttujien saamat arvot olivat 0 tai 1:

	keski- arvo	keski- hajonta
1. Korjausmenettely	0.53	0.50
2. Tarkistaminen	0.79	0.41
3. Neuvontapiste	0.80	0.40
4. Lapsen el. pääteikä	0.41	0.49
5. Vanhuuseläke	0.63	0.48
6. Työkyvyttömyyseläke	0.68	0.47
7. Työttömyyseläke	0.19	0.39
8. Perhe-eläke	0.09	0.29
9. Palkka vaikuttaa	0.63	0.48
10. Työssäoloaika vaik.	0.65	0.48

Muuttujien väliset korrelaatiot:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Korj.										
2. Tark.	.37									
3. Neuv.	.17	.22								
4. Pääteikä	.07	.08	.05							
5. Vanh.el.	.13	.13	.14	.08						
6. Tk. el.	.06	.11	.09	.06	.21					
7. Tt.el.	.08	.11	.09	.05	.08	.18				
8. Pe.el.	.08	.09	.08	.09	.07	.09	.09			
9. Palkka	.07	.04	.04	.06	.11	.01	.04	.07		
10. Aika	.06	.09	.10	.07	.12	.14	.14	.10	.08	
Tietoast.	.50	.51	.43	.39	.50	.46	.38	.33	.35	.45

Tietoasteikko muodostettiin laskemalla yhteen oikeat vastaukset. Asteikko voi saada arvoja 0-10. Asteikon jakauma:

Pistemäärä	% vastaajista
0	1
1	2
2	4
3	10
4	14
5	20
6	20
7	17
8	9
9	3
10	1

Keskiarvo on 5,4. Asteikon reliabiliteetti on osioiden korrelaatioihin perustuvan laskukaavan mukaan .50.

Reliabiliteetin likiarvon laskukaava:

$$\frac{m \bar{r}_{ij}}{1 + (m - 1) \bar{r}_{ij}}$$

m = osioiden lkm

$\bar{r}_{ij}$ = osioiden korrelaatioiden keskiarvo

ASKELTAVAN MAX.R² REGRESSIOANALYYSIN TULOSTUS

Työeläketiedon vaihtelua selittävät mallit askeltavan max.R² regressioanalyysin mukaan

Mallin muuttu- jien lkm	Mallin selitysosuus	C(P) ¹⁾	Muuttujat	Satunnai- suuden tod.näk.
1	.067	109.9	aikaisempi tiedotus	.0001
2	.117	59.8	aikaisempi tiedotus peruskoulutus	.0001 .0001
3	.148	29.1	aikaisempi tiedotus peruskoulutus motivaatio	.0001 .0001 .0001
4	.162	16.2	aikaisempi tiedotus peruskoulutus motivaatio asentoituminen	.0001 .0001 .0001 .0001
5	.168	12.4	aikaisempi tiedotus peruskoulutus motivaatio asentoituminen esitteen lukeminen	.0001 .0001 .0002 .0001 .0174
6	.171	10.8	aikaisempi tiedotus peruskoulutus motivaatio asentoituminen esitteen lukeminen ammattikoulutus	.0001 .0037 .0001 .0007 .0132 .0587
7	.174	9.8	aikaisempi tiedotus peruskoulutus motivaatio asentoituminen esitteen lukeminen ammattikoulutus esitteen preferointi	.0001 .0059 .0001 .0009 .0193 .0616 .0804

-----

1) Regressioanalyysin tuloksiin liittyy ns. C(P) -suhde, jonka perusteella voidaan arvioida parhaan mallin löytyminen. Paras malli on löytynyt silloin, kun C(P) -suhde lähestyy selittävien muuttujien lukumäärää. Huomiota on myös kiinnitettävä selittävien muuttujien satunnaisuutta osoittaviin lukuihin.

Mallin muuttu- jien lkm	Mallin selitysosuus	C(P) ¹⁾	Muuttujat	Satunnai- suuden tod.näk.
8	.176	9.24	aikaisempi tiedotus	.0001
			peruskoulutus	.0067
			motivaatio	.0001
			asennoituminen	.0010
			esitteen lukeminen	.0241
			ammattikoulutus	.0582
			esitteen preferointi	.0725
			aik. tied. tuoreus	.1129
9	.179	9.46	aikaisempi tiedotus	.0001
			peruskoulutus	.0223
			motivaatio	.0001
			asennoituminen	.0015
			esitteen lukeminen	.0260
			ammattikoulutus	.1135
			esitteen preferointi	.0699
			aik. tied. tuoreus	.1106
sosiaaliryhmä	.1819			

CATMOD-ANALYYSIEN TULOSTUS

1. Selittävien muuttujien alaryhmien muodostaminen

Ala-ryhmän no.	Mot. asteikko ¹⁾	Esitteen lukeminen ²⁾	Peruskoulutus ³⁾	Aikaisemmat tiedot ⁴⁾	N
1	0	0	0	0	66
2	0	0	0	1	42
3	0	0	1	0	47
4	0	0	1	1	12
5	0	1	0	0	61
6	0	1	0	1	48
7	0	1	1	0	19
8	0	1	1	1	27
9	1	0	0	0	54
10	1	0	0	1	61
11	1	0	1	0	64
12	1	0	1	1	59
13	1	1	0	0	51
14	1	1	0	1	120
15	1	1	1	0	64
16	1	1	1	1	95

Selitettävä muuttuja on todennäköisyys kuulua hyvä tietoisiin⁵⁾

1) Motivaatio-asteikko

0 = ei motivaatiota (asteikolla arvot 0-3)
1 = on motivaatiota (asteikolla arvot 4-10)

2) Esitteen lukeminen:

0 = ei saanut, ei huomannut, ei lukenut esitettä
1 = sai ja luki esitteen

3) Peruskoulutus:

0 = kansakoulu tms.
1 = yli kansakoulun

4) Aikaisemmat tiedot:

0 = ei saanut aikaisemmin tietoa
1 = on vastaanottanut aikaisemmin tietoa

5) Tietoasteikko:

1 = huonotietoinen - tietoasteikolla 0-5
2 = hyvä tietoinen - tietoasteikolla 6-10

2. Alaryhmät ja niiden jakautuminen selitettävän muuttujan luokkiin 1. ja 2.

Lukumäärät			Todennäköisyydet		
Ala-ryhmän no.	1. Huono-tietoiset lkm	2. Hyvä-tietoiset lkm	Ala-ryhmän no.	1. Huono-tietois. tod.näk.	2. Hyvä-tietois. tod.näk.
1	47	19	1	.712121	.287879
2	28	14	2	.666667	.333333
3	27	20	3	.574468	.425532
4	4	8	4	.333333	.666667
5	42	19	19	.688525	.311475
6	21	27	6	.4375	.5625
7	11	8	7	.578947	.421053
8	10	17	8	.37037	.62963
9	38	16	9	.703704	.296296
10	31	30	10	.508107	.491803
11	36	28	11	.5625	.4375
12	21	38	12	.355932	.644068
13	33	18	13	.647059	.352941
14	50	70	14	.416667	.583333
15	26	38	15	.40625	.59375
16	23	72	16	.242105	.757895

3. Hyvä-tietoisuuden todennäköisyyden varianssin analyysi

Varianssin lähde	DF	CHI-SQUARE	PROB
INTERCEPT	1	0.27	0.6021 (= ei - merkitsevä)
Peruskoulutus	1	24.64	0.0001 (= erittäin merkitsevä)
Motivaatio	1	3.13	0.0767 (= lähes merkitsevä)
Esitteen lukem.	1	8.05	0.0046 (= erittäin merkitsevä)
Aikaisemmat tiedot	1	29.12	0.0001 (= erittäin merkitsevä)
Jäännöstermi	11	4.43	0.9555 (= ei - merkitsevä)

4. Yksittäisten selittävien muuttujien vaikutuksen suuruuden analyysi

Vaikuttaja	PARAMETER	ESTIMATE ¹⁾	STANDARD ERROR	CHI-SQUARE	PROB
INTERCEPT	1	0.0388044	.0744217	0.27	0.6021
Peruskoulutus	2	0.359422	.072405	24.64	0.0001
Motivaatio	3	0.133152	.0752302	3.13	0.0767
Esitteen lukeminen	4	0.203132	.0715961	8.05	0.0046
Aikaisemmat tiedot	5	0.391889	.0726161	29.12	0.0001

¹⁾ Estimaattikerroin osoittaa muuttujan merkityksen suuruuden.

5. Yksittäisten selittävien muuttujien vaikutuksen suuruus, kun CATMOD-analyyssissa on mukana myös asenneasteikko

Vaikuttaja	PARAMETER	ESTIMATE	STANDARD ERROR	CHI- SQUARE	PROB
INTERCEPT	1	0.0221482	.0775942	0.08	0.7753
Peruskoulutus	2	0.354605	.0727469	23.76	0.0001
Motivaatio	3	0.128768	.0758913	2.88	0.0897
Asennoituminen	4	-0.04753	.0734433	0.42	0.5175 (ei-merk.)
Esitteen lukeminen	5	0.199735	.07208	7.68	0.0056
Aikaisemmat tiedot	6	0.389078	.0730674	28.35	0.0001

6. CATMOD-analyyssin selittävien muuttujien erillis- ja yhdysvaikutuksen suuruus

Vaikuttaja	ESTIMATE	STANDARD ERROR	CHI- SQUARE	PROB
1. Intercept	.0556071	.0816282	0.46	0.4957
2. Motivaatio	0.146759	.0808003	3.30	0.0693
3. Es. lukeminen	0.176787	.0802649	4.85	0.0276
4. Peruskoulutus	0.351525	.0801348	19.24	0.0001
5. Aik. tiedot	0.391001	.0780986	25.07	0.0001
6. Mot. ja perusk.	.0340295	.0812394	0.08	0.7746
7. Lukem. ja perusk.	-.008292	.0757859	0.01	0.9129
8. Perusk. ja aik. tied.	-0.04967	.0804555	0.38	0.5370
9. Mot. ja lukem.	-.030784	0.07853	0.15	0.6951
10. Mot. ja aik.tied.	-.047095	0.081698	0.33	0.5643
11. Luk. ja aik.tied.	0.100336	.0793501	1.60	0.2061
12. Mot. ja luk. ja aik.tiet.	-0.07149	.0817556	0.76	0.3819
13. Luk. ja perusk. ja aik. tiet.	-.042587	.0817694	0.27	0.6025
14. Mot. ja luk. ja aik. tiet.	-.042587	.0817694	0.27	0.6025
15. Mot. ja luk. ja perusk. ja aik. tiet.	-.044628	.0814586	0.30	0.5838

6.-15. yhdysvaikutukset ei-merkitseviä.

MOTIVAATIOASTEIKON MUODOSTAMINEN

Motivaatio määritellään tässä eläkeasioita kohtaan osoitetuksi kiinnostukseksi kiinnittämättä huomiota miksi ja mihin asioihin kiinnostus kohdistuu. Motivaation voimakkuus vaihtelee osoitetun kiinnostuksen määrän mukaan.

Motivaatioasteikon kysymykset ja niiden pisteyttäminen:

1. Miten kiinnostunut olette eläkeasioista? (kys. 1).

<u>Vastausvaihtoehdot:</u>	<u>Pisteytys (% vastaajista)</u>	
1. Erittäin paljon	2	(39 %)
2. Jonkin verran	1	(44 %)
3. Vähän	0	(11 %)
4. Ei lainkaan	0	(4 %)
5. Vaikea sanoa	0	(2 %)

Uusi muuttuja, kiinnostuksen voimakkuus, muodostettiin pisteytyksen mukaan. Muuttujan keskiarvo oli 1.22.

2. Minkä vuoksi eläkeasiat kiinnostavat teitä? (kys. 2)
Kysymys esitettiin vain edelliseen kysymykseen vaihtoehtojen 1.-3. mukaan vastanneille. Vastausten luokitus:

	<u>Pisteitys</u>	<u>(% vastaajista)</u>
1. Itselle ajankohtainen	1	(34 %)
2. Tuleva eläke, paljonko saa	1	(46 %)
3. Eläkeasiat yleensä	1	(10 %)
4. Yksityiskohtia eläkkeistä	1	(4 %)
5. Työssä tarvittavaa tietoa	1	(5 %)
6. Ajankohtainen lähipiirissä	1	(2 %)
7. Muut syyt	1	(4 %)

Uusi muuttuja, kiinnostuksen syiden lukuisuus, muodostettiin summeeraamalla kohtien 1.-7. vastaukset. Muuttujan keskiarvo oli 1.05.

3. Mitkä seuraavista työeläkkeisiin liittyvistä aiheista mahdollisesti kiinnostavat teitä? (kys. 7).

	<u>Pisteitys</u>	<u>(% vastaajista)</u>
1. Työeläkemaksujen rahastointi	1	(28 %)
2. Etujärjestöjen merkitys hallinnossa	1	(22 %)
3. Kehitysarviot eläkemenoista, eläkkeensaajien määrästä jne.	1	(31 %)
4. Indeksit (inflaatio suoja)	1	(63 %)
5. Työeläkkeiden kustannukset	1	(25 %)
6. Jokin muu	1	(4 %)

Uusi muuttuja, kiinnostavien aiheiden lukuisuus, muodostettiin summeeraamalla kohtien 1.-6. vastaukset. Muuttujan keskiarvo oli 1.73.

Toiseen kysymykseen oli 14 prosenttia vastannut kahteen kohtaan luokitellulla vastauksella. Kolmannessa kysymyksessä 13 prosenttia vastaajista ei ollut kiinnostunut yhdestäkään aiheesta, 36 prosenttia vastaajista

vain yhdestä, 32 prosenttia kahdesta aiheesta, 12 prosenttia kolmesta aiheesta, 3 prosenttia neljästä ja 4 prosenttia kaikista viidestä aiheesta.

Motivaatioasteikko muodostettiin laskemalla yhteen uusien muuttujien pistearvot.

Uusien muuttujien korrelaatiot ja niiden merkitsevyys 5 % riskitasolla (on/ei ole merkitsevä).

	1.	2.	3.
1. Kiinnostuksen voimakkuus			
2. Kiinnostuksen syiden lkm	.40 (on)		
3. Kiinnostavien aiheiden lkm	.04 (ei)	.19 (on)	
<hr/>			
Motivaatioasteikko	.56 (on)	.60 (on)	.80 (on)

Asteikon reliabiliteetti korrelaatioiden keskiarvoihin perustuvan laskutavan mukaan (Ks. Liite 4) on .42.

Motivaatioasteikon arvot vaihtelevat 0:sta alhaisin motivaatio 10:een, joka edustaa voimakkainta motivaatiota. Asteikon jakauma:

Pisteitä	%-vastaajista
0	1
1	6
2	11
3	20
4	27
5	20
6	9
7	3
8	3
9	0 (0.34)
10	0 (0.34)

ELÄKETURVAAN ASENNOITUMISASTEIKON MUODOSTAMINEN

Kaikille haastatelluille esitettiin neljä asenneväittämää, joihin he ottivat kantaa valitsemalla kortilla olevista viidestä vastausvaihtoehdosta yhden. Kysymyksen sanamuoto oli "Mitä mieltä olette seuraavista väittämistä?" (kys. 3).

Asenneväittämien vastausjakaumat prosentteina vastaajista

	Täysin samaa mieltä		Vaikea sanoa		Täysin eri mieltä	Keskiarvo
	1	2	3	4	5	
1. Nykyiset eläkeläiset tulevat yleensä hyvin toimeen eläkkeillään	7	29	27	24	13	3.0
2. Työeläke antaa riittävän toimeentulon eläkeaikanaani	16	20	28	16	20	2.9
3. Tavallinen ihminen ei juuri pysty hoitamaan eläkeasioitaan eläkelaitoksen kanssa	19	22	22	21	16	3.0
4. Eläkkeen saaminen on sattumanvaraista ja epävarmaa	5	6	8	22	59	4.3

Asenneväittämistä muodostettiin summa-asteikko kääntämällä väittämät samansuuntaisiksi ja pisteyttämällä ne yhdestä viiteen. Asteikon arvot voivat näin ollen vaihdella 4 pisteestä (kielteisin asenne) 20 pisteeseen saakka, mikä edusti myönteisintä asennetta. Asteikkoa käytettiin myös kolmiluokkaisena.

Asenneasteikon ja sen osioiden korrelaatiot:

	1.	2.	3.	4.
1. Väittämä				
2. Väittämä	.36			
3. Väittämä	.18	.16		
4. Väittämä	.20	.17	.19	
<hr/>				
Asenneast. (16-luokk.)	.66	.68	.63	.58
Asenneast. (3-luokk.)	.60	.65	.57	.50

Asenneväittämät korreloivat keskenään. Korrelaatioista laskettu asteikon reliabiliteetti on .52. (ks. liite 4.)

TALOUSTUTKIMUS OY

TYÖELÄKETUTKIMUS

HAASTATTELULOMAKE

Kysymyksessä on tutkimus siitä, miten työssäkäyvät ihmiset tuntevat työeläkeasioita ja millaisia mielipiteitä heillä on niistä.

Te tulitte vastaajia valittaessa mukaan tähän tutkimukseen. Vastaajat on valittu satunnaisesti väestörekisteristä. Teidän jokainen vastauksenne ja mielipiteenne on tärkeä tutkimuksen onnistumiselle. Siksi toivomme, että vastaatte avoimesti ja henkilökohtaisen käsityksenne mukaan. Kaikki vastaukset ovat luottamuksellisia ja niitä käytetään vain tutkimustarkoituksiin.

Tutkimuksella tähdätään työeläkejärjestelmän tiedotuksen ja palvelun parantamiseen. Sen teettää työeläkejärjestelmän keskuslaitos.

---

aaTUAP42501

Esitän aluksi muutamia kysymyksiä eläkeasioista yleensä.

1. Miten kiinnostunut olette eläkeasioista? (KORTTI 1)

1 erittäin paljon	}	→ KYS. 2.A.
2 jonkin verran		
3 vähän		
4 en lainkaan	}	→ KYS. 2.B.
5 vaikea sanoa		

KYSYTÄÄN, JOS ON KIINNOSTUNUT ELÄKEASIOISTA (VASTAUS KYS. 1 ON 1, 2, TAI 3).

2.A. Minkä vuoksi eläkeasiat kiinnostavat teitä?

T en osaa sanoa

KYSYTÄÄN, JOS KYS. 1 VASTATTIIN "EN LAINKAAN" (VAIHTOEHTO 4).

2.B. Minkä vuoksi eläkeasiat eivät kiinnosta teitä?

T en osaa sanoa

KAIKILLE

3. Mitä mieltä olette seuraavista väittämistä? LUETTELE RAUHALLISESTI ERIKSEEN JOKAINEN VÄITTÄMÄ. ANNA VAIHTOEHDOT KORTILLA 2.

	täysin samaa mieltä		vaikea sanoa		täysin eri mieltä
1. Nykyiset eläkeläiset tulevat yleensä hyvin toimeen eläkkeillään.	1	2	3	4	5
2. Tavallinen ihminen ei juuri itse pysty hoitamaan eläkeasioitaan eläkelaitoksen kanssa.	1	2	3	4	5
3. Työeläke antaa minulle riittävän toimeentulon eläkeaikani.	1	2	3	4	5
4. Eläkkeen saaminen on epävarmaa ja sattumanvaraista.	1	2	3	4	5

Seuraavat neljä kysymystä koskevat pelkästään työeläkkeitä.

4. Tiedättekö mielestänne riittävästi työeläkkeistä? (KORTTI 3)

- 1 en, pitäisi tietää paljon enemmän
- 2 en, pitäisi tietää jonkin verran enemmän
- 3 vaikea sanoa
- 4 kyllä, tiedän lähes riittävästi
- 5 kyllä, tiedän täysin riittävästi

5. Mitä mieltä olette seuraavasta väittämästä: "Työeläketurva kaipaa vielä suuria muutoksia." (KORTTI 4)

1 täysin eri mieltä	}	→ KYS. 7
2 jokseenkin eri mieltä		
3 vaikea sanoa	}	→ KYS. 6
4 jokseenkin samaa mieltä		
5 täysin samaa mieltä		

KYSYTÄÄN, JOS EDELLISEEN KYSYMYKSEEN VASTATTIIN VAIHTOEHDOT 4 TAI 5.

6. Millaisia muutoksia työeläketurva mielestänne kaipaa?

T en osaa sanoa

KAIKILLE

7. Mitkä seuraavista työeläkkeisiin liittyvistä aiheista mahdollisesti kiinnostavat teitä? (KORTTI 5)

- 1 työeläkemaksujen rahastointi
  - 2 etujärjestöjen (esim. SAK, STK) merkitys järjestelmän hallinnossa
  - 3 kehitysarviot eläkemenoista, eläkkeensaajien määrästä jne.
  - 4 indeksit (eläkkeiden inflaatio suoja)
  - 5 työeläkkeiden kustannukset
  - 6 jokin muu, mikä? _____
-
-

T en osaa sanoa

Seuraavat viisi kysymystä liittyvät työhönne ja vapaa-aikaanne.

8. Kuinka monen yhdistyksen, järjestön tai luottamuselimen toiminnassa olette vapaa-aikananne aktiivisesti mukana?

yhteensä _____

T en yhdessäkään

9. Mitä tietopuolisia aikakauslehtiä ja ammattilehtiä luette säännöllisesti?

---

10. Tällä kortilla on lueteltu joukko erilaisia harrastuksia. Valitkaa niistä ne, jotka ovat teille erittäin läheisiä? (KORTTI 6)

- 1 lukeminen
 2 liikunta tai urheilu
 3 ulkoilu tai retkeily, kalastus jne.
 4 työn ulkopuolinen opiskelu
 5 teatteri
 6 elokuvat
 7 musiikki
 8 jokin muu, mikä? _____
 T en osaa sanoa

11. Mitä mieltä olette seuraavista väittämistä? LUETTELE RAUHALLISESTI ERIKSEEN JOKAINEN VÄITTÄMÄ. ANNA VAIHTOEHDOT KORTILLA 7.

	täysin samaa mieltä		vaikea sanoa		täysin eri mieltä
1. Työni on minulle niin tärkeä, että ilman sitä tuntisin oloni tarpeettomaksi.	1	2	3	4	5
2. Työssäni minulla ei juuri ole mahdollisuutta oppia uutta.	1	2	3	4	5
3. Työni teettäminen jollain toisella kävisi helposti päinsä.	1	2	3	4	5
4. Työssäni saan sopivasti toteuttaa kykyjäni ja taipumuksiani.	1	2	3	4	5
5. Tavallisella kansalaisella ei ole mitään mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.	1	2	3	4	5

Palaamme takaisin työeläkeasioihin.

12. Mikä tai mitkä tällä kortilla luetelluista työeläkelaeista koskevat nykyistä työtänne? (KORTTI 8)

- 1 valtion eläkelaki (VEL)
  - 2 lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki (LEL)
  - 3 yrittäjien eläkelaki (YEL)
  - 4 työntekijäin eläkelaki (TEL)
  - 5 kunnallisten viran- ja toimenhaltijain eläkelaki (KvTEL)
  - 6 maatalousyrittäjien eläkelaki (MYEL)
  - 7 merimiesten eläkelaki (MEL)
  - T en osaa sanoa
-

13. Työntekijä voi itse tarkistaa onko hänen työeläketurvansa kunnossa. Mistä sen voi tarkistaa?

_____

T en osaa sanoa

---

14. Työeläkelakien alaisista henkilöistä on rekisteri, josta voi tarkistaa, onko työeläke kunnossa. Mitä tekisitte, jos huomaa- te, että teitä koskevista rekisteritiedoista puuttuu yksi työsuhde?

_____

_____

T en osaa sanoa

---

15. Tiedättekö jonkin paikan, josta saa neuvoja työeläkkeistä?

- 1 kyllä, mikä? _____
  - 2 en _____
-

16. Nimetkää tällä kortilla olevista vaihtoehtoista itseänne ajatellen kolme parasta tapaa saada tietoa työeläkkeistä. Mikä olisi paras, toiseksi paras ja kolmanneksi paras (KORTTI 9)

	Paras	Toiseksi	Kolmanneksi
1 paikallislehdet	1	1	1
2 päivälehdet	2	2	2
3 aikakauslehdet	3	3	3
4 ammattilehdet	4	4	4
5 helposti saatavissa olevat esitteet	5	5	5
6 kotiin lähetetyt esitteet	6	6	6
7 radio-ohjelmat	7	7	7
8 televisio-ohjelmat	8	8	8
9 eläkevalmennuskurssit	1	1	1
10 henkilökohtainen neuvonta (eläke-neuvoja ym.)	2	2	2
T en osaa sanoa	T	T	T

17. Mikä mielestänne tällä kortilla olevista vaihtoehtoista on syy siihen, että työeläkkeet ovat olemassa? (KORTTI 10). Lukekaa kaikki vaihtoehdot läpi ja valitkaa niistä vain yksi, mielestänne oikea vaihtoehto.

- 1 Työeläke on kansalaisoikeus, joka kuuluu jokaiselle suomalaiselle.
- 2 Työeläkettä maksetaan erityisesti yhteiskunnan huono-osaisille.
- 3 Työeläke on palkkaa, joka ansaitaan työssä ollessa ja maksetaan eläkeaikana.
- 4 Työeläkettä maksetaan siksi, että kaikki saisivat yhtä suuren eläkkeen.
- 5 muu syy, mikä? _____

T en osaa sanoa

Seuraavat kysymykset koskevat työntekijäin eläkelakia eli TEL:iä.

18.A. Millaisissa elämäntilanteissa henkilö voi saada työeläkettä työntekijäin eläkelain eli TEL:n perusteella?

T en osaa sanoa

18.B. Tässä on luettelo eräistä eläkkeistä ja korvauksista. Mitä niistä voi saada työntekijäin eläkelain perusteella? (KORTTI 11). Lukekaa kortti läpi ennen kuin vastaatte ja valitkaa mielestänne oikea tai oikeat vaihtoehdot.

- 1 sairauspäiväraha
- 2 työttömyyseläke
- 3 tapaturmaeläke
- 4 vanhuuseläke
- 5 työttömyysavustus
- 6 perhe-eläke
- 7 työkyvyttömyyseläke
- 8 eroraha
- 9 kansaneläke

T en osaa sanoa

19.A. Kuka tai ketkä saavat työntekijäin eläkelain mukaisen perhe-eläkkeen, jos työssä oleva mies kuolee?

- 1 puoliso
- 2 lapsi
- 3 muu

T en osaa sanoa

KYSYTÄÄN, JOS EDELLISEEN VASTATTIIN "LAPSI"

19.B. Mihin ikään asti lapsi voi saada perhe-eläkettä?

_____ v.

T en osaa sanoa

KAIKILLE

20. Mikä on työntekijäin eläkelain mukainen yleinen vanhuuseläkeikä?

_____ v.

T en osaa sanoa

21.A. Mitkä tekijät otetaan huomioon työeläkkeen määrää laskettaessa?

_____
 _____
 _____

T en osaa sanoa

21.B. Tarkistetaan tästä kortista vielä, mitkä tekijät otetaan huomioon, kun työeläkkeen määrää lasketaan (KORTTI 12). Lukekaa kortti läpi ennen kuin vastaatte ja valitkaa mielestänne oikea tai oikeat vaihtoehdot.

- 1 asuinkunta
- 2 työssäoloaika ennen eläkettä
- 3 tulot ja omaisuus eläkeaikana
- 4 ansiotulot ennen eläkettä
- 5 perhe-eläke
- 6 eroraha
- 7 aviopuolison tulot

T en osaa sanoa

22.A. Paljonko arviolta saisitte TEL-eläkettä, jos nyt jäisitte työkvyttömyyseläkkeelle. Arvioikaa kuinka monta prosenttia TEL-eläkkeenne olisi nykyisestä bruttopalkastanne.

1 _____ %.

T en osaa sanoa

JOS VASTAAJA EI OSAA ARVIOIDA TYÖELÄKKEEN MÄÄRÄÄ PROSENTEISSA, KYSYTÄÄN KYS. 22.B.

22.B. Entäpä jos arvioisitte, kuinka monta markkaa kuukaudessa TEL-eläkkeenne olisi?

1 _____ mk/kk.

T en osaa sanoa

KAIKILLE

23. TEL-eläkettä varten maksetaan vakuutusmaksuja. Mikä, kuka tai ketkä maksavat teidän vakuutusmaksunne?

- 1 minä itse
- 2 työnantaja
- 3 työmarkkinajärjestö (ammattiliitto)
- 4 valtio
- 5 kunta
- 6 muu
- T en osaa sanoa

Seuraavaksi esitän joitakin työeläke-esitteeseen liittyviä kysymyksiä.

24. Oletteko saanut jokin aika sitten postitse tällaisen työeläke-esitteen? (NÄYTÄ ESITE)

- 1 kyllä
- 2 en

25. Oletteko aikaisemmin saanut tai hankkinut työeläkkeisiin liittyvää tietoa?

- 1 olen saanut tai hankkinut
- 2 en ole saanut tai hankkinut

JOS ON SAANUT TAI HANKKINUT TYÖELÄKETIETOA, KYSYTÄÄN:

A. mistä? _____

B. millaista? _____

C. millainen merkitys sillä tiedolla oli Teille?

D. milloin saitte/hankitte ko. tiedon? _____

SEURAAVAT KYSYMYKSET KYSYTÄÄN VAIN ESITTEEN SAANEILTA. MUIDEN
OSALTA SIIRRY → KYS. 39.

26. Missä saamanne esite nyt on? (KORTTI 13)

- 1 olen hävittänyt sen
- 2 esite on jossain, en ole hävittänyt sitä
- 3 esite on tallessa

27. Miten hyvin olette tutustunut esitteeseen? (KORTTI 14)

1 en lukenut lainkaan	}	→ KYS. 28.A.
2 en lukenut, mutta selasin läpi		
3 lukaisin kerran läpi	}	→ KYS. 28.B.
4 luin melko huolellisesti		
5 luin erittäin huolellisesti		

KYSYTÄÄN, JOS KYS. 27 VASTATTIIN "EN LUKENUT LAINKAAN".

28.A. Mikä oli tärkein syy siihen, ettette lukenut esitettä?
(KORTTI 15)

- 1 ei ollut aikaa
- 2 en ole kiinnostunut työeläkkeisiin liittyvistä asioista
- 3 en yleensäkään lue postin tuomia esitteitä
- 4 jokin muu syy, mikä? _____

T en osaa sanoa

SIIRRY → KYS. 39.

KYSYTÄÄN, JOS ON TUTUSTUNUT ESITTEESEEN (VASTAUS KYS. 27 ON 2, 3,
4, TAI 5).

28.B. Mikä oli tärkein syy siihen, että tutustuitte esitteeseen?
(KORTTI 16)

- 1 esitteen ulkonäkö herätti kiinnostuksen
- 2 ajattelin, että sen lukemisesta on hyötyä
- 3 esitteen sisältö vaikutti kiinnostavalta
- 4 jokin muu syy, mikä? _____

T en osaa sanoa

29. Kuinka kauan aikaa suunnilleen käytitte esitteeseen tutustumiseen?

- 1 muutama minuutti
  - 2 noin varttitunti
  - 3 puolisen tuntia
  - 4 kolme varttia
  - 5 noin tunti
  - 6 toista tuntia
  - 7 useita tunteja
  - T en osaa sanoa
-

30. Kun tutustuitte esitteeseen, havaitsitteko aiemmat tietonne työeläkkeistä riittäviksi? (KORTTI 17)

- 1 täysin riittäviksi
  - 2 melko riittäviksi
  - 3 vaikea sanoa
  - 4 hieman puutteellisiksi
  - 5 hyvin puutteellisiksi
-

31. Kun tutustuitte esitteeseen, millaisen kokonaiskuvan se antoi teille työeläkkeestä? (KORTTI 18)

- 1 erittäin selkeän kokonaiskuvan
  - 2 melko selkeän kokonaiskuvan
  - 3 en osaa sanoa
  - 4 kokonaiskuva jäi jossain määrin epäselväksi
  - 5 kokonaiskuva jäi täysin epäselväksi
-

PYYDÄ HAASTATELTAVAA LUKEMAAN ESITE LÄPI.

32. Mitkä olivat mielestänne esitteen sisältämät keskeisimmät asiat? Mainitkaa niin monta kuin haluatte.

T en osaa sanoa

---

33. Esitteessä on liitteenä kortti, jonka avulla voi tarkistaa tietonsa eläkerekisteristä. Oletteko lähettänyt sen?

1 kyllä

2 en, miksi ette? _____
_____

JOS VASTAUS "EN", SIIRRY —————> KYS. 35.

KYSYTÄÄN, JOS KYS. 33 VASTATTIIN "KYLLÄ".

34. Edellä mainitulla kortilla voi tilata myös esitteitä työeläkkeestä. Tilasitteko?

1 kyllä

2 en, miksi ette? _____
_____

35. Onko saamanne esite antanut aihetta joihinkin muihin toimenpiteisiin?

1 kyllä, millaisiin? _____
_____

2 ei

36. Oletteko yrittänyt arvioida eläkkeenne määrää saamanne esitteen perusteella?

1 kyllä

2 en, miksi ette? _____

JOS VASTAUS "EN", SIIRRY —————> KYS. 38.

KYSYTÄÄN, JOS KYS. 36 VASTATTIIN "KYLLÄ".

37. Millaisin tuloksin? (KORTTI 19)

1 sain mielestäni tarkan kuvan eläkkeeni määrästä

2 sain mielestäni melko tarkan kuvan eläkkeeni määrästä

3 asia jäi epäselväksi

38. Arvioikaa esitettä seuraavien ominaisuuksien suhteen. (ESITE
PIDETÄÄN ESILLÄ. KORTTI 20)

LUETTELE:	erit- tään hyvä	hyvä	vaikea sanoa	huono	erit- tään huono
1 kokonaisvaikutelma	1	2	3	4	5
2 väriitys	1	2	3	4	5
3 kirjasinkoko	1	2	3	4	5
4 kuvat, piirroset	1	2	3	4	5
5 tekstin selkeys	1	2	3	4	5
6 havainnollisuus	1	2	3	4	5
7 asiasisältö	1	2	3	4	5
8 ihmisläheisyys	1	2	3	4	5
9 muita mielipiteitä esitteestä _____					
_____					
_____					
_____					

KYSYTÄÄN KAIKILTA

39. Mitä mieltä olette esitteistä yleensä tietolähteenä?
_____

Lopuksi muutama taustatietokysymys.

40.A. Mikä on teidän peruskoulutuksenne? (KORTTI 21)

- 1 kansa- tai kansalaiskoulu
- 2 osa keskikoulua
- 3 keskikoulu tai peruskoulu
- 4 osa lukiota
- 5 ylioppilas

40.B. Entä ammattikoulutuksenne? (KORTTI 22)

- 1 ei ammattikoulutusta
- 2 ammattikurssi tai muu vastaava
- 3 ammattikoulu, kauppakoulu, teknillinen koulu tai muu
vastaava
- 4 opistotason ammattikoulutus
- 5 korkeakoulututkinto

41. Mikä on teidän ammattinimikkeenne? (EI ESIM. OPPIARVO)

42.A. Kuinka suuret ovat kuukausitulonne päätoimestanne? Tässä tarkoitetaan bruttotuloja eli tuloja ennen verotusta. (KORTTI 23)

- 1 _____
2 en halua sanoa
T en osaa sanoa
-

42.B. Onko teillä sivutuloja? JOS "KYLLÄ": Paljonko keskimäärin kuukaudessa?

- 1 ei
2 kyllä _____ mk/kk.
3 on, en halua sanoa määrää
4 en halua vastata
-

43. Onko teillä mitään sitä vastaan, että vastauksienne perusteella tarkistetaan eläketurvanne?

- 1 on vastaan, miksi? _____
2 ei ole vastaan
-
-